

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ

& ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΕΘΝΕΙΣ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ & ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΤΙΣ «ΑΡΑΒΙΚΕΣ ΑΝΟΙΞΕΙΣ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΥΓΙΟΥΜΤΖΗΣ

ΑΘΗΝΑ, 2018

Τριμελής Επιτροπή

Άγγελος Συρίγος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Κωνσταντίνος Φίλης, Δρ., Δ/ντης Ερευνητικών Προγραμμάτων, ΙΔΙΣ

Σωτήρης Ρούσσος, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Copyright © Γεώργιος Κουγιουμτζής, 2018

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας πτυχιακής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της πτυχιακής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση πτυχιακής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή γνώμών του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
Α. Βασικές Παραδοχές και Διευκρινίσεις	7
Β. Παρουσίαση της Διάταξης της Εργασίας και της Μεθοδολογίας της.....	9
ΜΕΡΟΣ Α΄	13
Το Θεωρητικό Ιστορικό και Στρατηγικό Πλαίσιο	13
Κεφάλαιο 1: Οι «Αραβικές Ανοίξεις».....	13
Υποκεφάλαιο 1.1. Αίτια και Αφορμές των «Αραβικών Ανοίξεων».....	13
Υποκεφάλαιο 1.2. Χρονολόγιο των «Αραβικών Ανοίξεων»	16
Υποενότητα 1.2.1. Η «Αραβική Άνοιξη» της Τυνησίας.	17
Υποενότητα 1.2.2. Η «Αραβική Άνοιξη» της Αιγύπτου.....	19
Παρέκβαση 1.2.2.1. Η Μουσουλμανική Αδελφότητα	22
Υποενότητα 1.2.3. Η «Αραβική Άνοιξη» της Λιβύης.	24
Υποενότητα 1.2.4. Η «Αραβική Άνοιξη» της Συρίας.	26
Υποενότητα 1.2.5. Η Εξάπλωση των «Αραβικών Ανοίξεων».	27
Υποκεφάλαιο 1.3. Η Ουσία και η Σημασία των «Αραβικών Ανοίξεων»	30
Υποκεφάλαιο 1.4. Το Παρόν των «Αραβικών Ανοίξεων».....	32
Κεφάλαιο 2: Η Νέο-Οθωμανική Πολιτική της Τουρκίας	35
Υποκεφάλαιο 2.1. Το Στρατηγικό Βάθος της Τουρκίας	35
Υποκεφάλαιο 2.2. Η Πολιτική των «Μηδενικών Προβλημάτων»	41
Υποκεφάλαιο 2.3. Η Δημόσια Εικόνα του Νέο-Οθωμανισμού.....	44
Υποκεφάλαιο 2.4. Συμβολισμός: Ο Χαιρετισμός «R4BIA».....	48
ΜΕΡΟΣ Β΄	51
Ο Κατεξοχήν Ρόλος της Τουρκίας στις «Αραβικές Ανοίξεις».....	51
Κεφάλαιο 3: Η Τουρκία και οι «Αραβικές Ανοίξεις».....	51
Υποκεφάλαιο 3.1. Ο Αντίκτυπος των «Αραβικών Ανοίξεων» στην Τουρκία	51
Υποκεφάλαιο 3.2. «Αραβική Άνοιξη» στην Τουρκία;.....	55
Υποκεφάλαιο 3.3. Το «Τουρκικό Μοντέλο».....	56
Υποκεφάλαιο 3.4. Η Επέμβαση της Τουρκίας στις «Αραβικές Ανοίξεις»	59
Υποενότητα 3.4.1. Η Τουρκία με Αυτοπεποίθηση.	59
Α. Τυνησία.....	59
Β. Αίγυπτος.....	61

<i>Υποενότητα 3.4.2. Η Τουρκία με Αυτοσυγκράτηση.</i>	65
A. Λιβύη.	65
B. Συρία	69
<i>Παρέκβαση 3.4.2.B.1. Ο Ρόλος των Μυστικών Υπηρεσιών της Τουρκίας στην Συρία</i>	76
<i>Υποενότητα 3.4.3. Η Τουρκία Απούσα</i>	78
Κεφάλαιο 4: Συνεργάτες κι Ανταγωνιστές της Τουρκίας	79
Υποκεφάλαιο 4.1. Οι Συνεργάτες	79
<i>Υποενότητα 4.1.1. Κατάρ</i>	79
<i>Υποενότητα 4.1.2. Ευρωπαϊκή Ένωση και Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής</i>	83
Υποκεφάλαιο 4.2. Οι Ανταγωνιστές	88
<i>Υποενότητα 4.2.1. Σαουδική Αραβία</i>	88
<i>Υποενότητα 4.2.2. Ιράν</i>	91
Υποκεφάλαιο 4.3. Η Ιδιάζουσα Περίπτωση του Ισραήλ	95
Υποκεφάλαιο 4.4. Η Ιδιάζουσα Περίπτωση της Ρωσίας	99
ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ	102
Βιβλιογραφία	108
Ελληνόγλωσση	108
Ξενόγλωσση	109
Αρθρογραφία	109
Ελληνόγλωσση	109
Ξενόγλωσση	109

Περίληψη

Είναι γεγονός ότι τα κινήματα των «Αραβικών Ανοιξεων», που συντάραξαν συθέμελα την Μέση Ανατολή κατά την περίοδο 2011-2013, αποτέλεσαν συν τοις άλλοις και μία πρωτοφανή ευκαιρία για την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, ώστε να εδραιώσει την ηγετική της θέση στην περιοχή της MENA (Middle East and North Africa). Η αναζήτηση της κυριαρχίας αυτής διαγράφεται ως πάγιος στόχος του τουρκικού «Νέο-Οθωμανισμού», όπως τον εισηγήθηκε ο Davutoglu στο εγνωσμένο του έργο «Το Στρατηγικό Βάθος», κι όπως τον εφάρμοσε εν τοις πράγμασι ο Erdogan κατά την (τότε) πρωθυπουργία του.

Η παρούσα εργασία επιχειρεί, αναλύοντας το πρώτον το αντικειμενικό υπόβαθρο των ενεργειών της Τουρκίας, ήτοι τις επί μέρους «Αραβικές Ανοίξεις», και το δεύτερον τις βασικές αρχές του «Νέο-Οθωμανισμού», να εντοπίσει τις μεθόδους και τις πρακτικές που εφάρμοσε η Τουρκία στην περιοχή της MENA την περίοδο αυτή, καθώς και τα αποτελέσματα αυτών. Παράλληλα, επιδιώκεται η ανάλυση του ρόλου τρίτων κρατών – παραγόντων στην προσπάθειά της αυτή, ώστε η προσέγγιση των ενεργειών της να είναι το δυνατόν ολιστική.

Εν τέλει, θα διαπιστωθεί ότι, όπως και τα κινήματα των «Αραβικών Ανοιξεων» καθ'αυτά, έτσι και η υπό εξέταση σειρά ενεργειών εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας κατέληξαν σε παταγώδη αποτυχία. Όπως διαφαίνεται, τα θεμέλια όπου χτίστηκε η οργάνωση των ενεργειών της Τουρκίας, θεωρητικά κυρίως, ήταν ανίκανα να υποστηρίξουν ένα τόσο μεγαλόπνοο έργο, ενώ οι στρατηγικές που ακολουθήθηκαν δεν ήταν ικανές να προβλέψουν το σύνολο των ενδεχόμενων απολήξεων των κινήματων, με αποτέλεσμα η Τουρκία να βρεθεί πολλάκις αμήχανη, να σπεύδει σπασμωδικά να καλύψει τα κενά που είτε η απρονοησία της ή η αλαζονεία της την απέτρεψαν από το να τα προβλέψει. Σήμερα, πλέον, η πασιδήλη αυτή αποτυχία της Τουρκίας την έχει οδηγήσει σε αναθεώρηση των προσεγγίσεών της, τόσο στην Μέση Ανατολή όσο και προς την Δύση, ενώ ο απόηχος των ενεργειών της έχει αφήσει τον διπλωματικό και πολιτικό του αντίκτυπο.

Λέξεις – Κλειδιά: Αραβική Άνοιξη, Τουρκία, Εξωτερική Πολιτική, Μέση Ανατολή

Turkey's Role in the "Arab Springs"

Georgios Kougioumtzis

Abstract

It's a well known fact that the "Arab Spring" movements, which rocked the Middle East to the core during the 2011-2013 period, where also a phenomenal opportunity for Turkey's foreign policy, in order to establish its own leading position in the MENA (Middle East and North Africa) region. This pursuit for leadership has been a standing goal for the Turkish "Neo-Ottomanism", as was proposed by Davutoglu in his notorious book "The Strategic Depth" and was implemented essentially by Erdogan during his (then) premiership.

This dissertation attempts, firstly by analyzing the objective field of Turkey's endeavors, i.e. the individual "Arab Springs" and, secondly, the basic principles of "Neo-Ottomanism", to diagnose the methods and practices which were implemented by Turkey in the MENA region during this time, as well as the respective outcomes. At the same time, an effort is made to analyze the role of third parties – agents in the region, which affected Turkey's policies. This approach aims to present more holistic view of the aforementioned results.

In conclusion, it will be ascertained that, similarly to the "Arab Spring" movements themselves, Turkey's foreign policy which is reviewed in the present dissertation, resulted in uproarious failure. It appears that the foundations of Turkey's foreign policy preparations were incapable of supporting such a grandiose endeavor, while the strategies which where pursued were unable to predict all those possible outcomes of the "Arab Spring" movements; as a result, Turkey was found time and again at a loss, rushing spasmodically to cover the gaps that Turkey, either on account of its improvidence or its arrogance, could not foresee. Today, Turkey's evident failure has lead to the review of its strategies in MENA, as well as the West, while the aftermath of its actions has left its diplomatic and political impact.

Keywords: Arab Spring, Turkey, Foreign Policy, Middle East

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α. Βασικές Παραδοχές και Διευκρινίσεις

Δεν πρέπει να θεωρείται βεβαιωμένη η παραδοχή ότι, εξετάζοντας την εξωτερική πολιτική που ακολούθησε η Τουρκία προς τις αναδυόμενες στη Μέση Ανατολή «Αραβικές Ανοιξεις», βρίσκεται κανείς ενώπιος ενός φαινομένου αποτυχίας. Καλλίτερα, μίας σειράς από αποτυχίες. Αυτή η παραδοχή, ως αξιολόγηση, φαντάζει αρχικά απόλυτη. Βασίζεται όμως στην εξέταση των δύο πυλώνων της παρούσας εργασίας: ήτοι, όπως φανερώνει άλλωστε κι ο τίτλος της, τις «Αραβικές Ανοιξεις» σε συνάρτηση με την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας. Από την μία, το φαινόμενο των «Αραβικών Ανοιξεων» καθαυτό υπήρξε ένα αισιόδοξο κίνημα εκδημοκρατισμού στην Μέση Ανατολή. Σήμερα, όμως, με πέντε έτη να έχουν παρέλθει από το πέρας του, δεν μπορεί παρά να θεωρηθεί «αποτυχημένο». Αυτό το γεγονός το επιβεβαιώνουν σειρά από συγγραφείς, αναφέροντας γλαφυρά ότι πλέον διανύουμε τον «Αραβικό Χειμώνα»¹. Έτσι υπαινίσσονται όχι μόνον ότι η περίοδος των «Ανοιξεων» τελείωσε, αλλά ενδεχομένως και ότι σημειώνεται σήμερα μία «παλινδρόμηση». Δηλαδή, μία αναίρεση της όποιας προόδου είχε σημειωθεί κατά την περίοδο των κινημάτων (όπως θα αναλυθεί στο οικείο κεφάλαιο). Αφ' ετέρου, αντικείμενο εξέτασης πλέον των ακαδημαϊκών έχει παύσει να είναι η αξιολόγηση του αντίκτυπου που είχαν στην Μέση Ανατολή οι «Αραβικές Ανοιξεις», αλλά, περισσότερο ενδιαφέρει σήμερα η αναζήτηση των λόγων και των αιτιών της αποτυχίας αυτής².

Η ανάλυση του δεύτερου πυλώνα, που αφορά την θέση της Τουρκίας απέναντι στα γεγονότα των «Αραβικών Ανοιξεων» καταλήγει γρήγορα στο συμπέρασμα ότι η πολιτική των «Μηδενικών Προβλημάτων», την οποία

¹ Βλέπε ενδεικτικά : Hansen, S. J., Gaas, M. H. & Bary, I. (επιμ.) (2017). *The Muslim Brotherhood Movement in the Arab Winter*, International Security Program, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, Discussion Paper 2017-04, Khallaf, S. (2013). *Displacement in the Middle East and North Africa: Between an Arab Winter and the Arab Spring*, Issam Fares Institute for Public Policy and International Affairs, Working Paper Series #17, Öniş, Z., (2012). *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, Insight Turkey Vol. 14, No. 3, pp. 45-63, Alessandri, E. & Altunişik, M. B. (2013). *Unfinished Transitions: Challenges and Opportunities of the EU's and Turkey's Responses to the "Arab Spring"*, Global Turkey in Europe Series, Working paper 4, Essen/Istanbul/Rome

² Βλέπε χαρακτηριστικά: Kuru, A. T. (2015). *Turkey's Failed Policy toward the Arab Spring: Three Levels of Analysis*, Mediterranean Quarterly 26(3)

ακολουθούσε η Τουρκία στο πλαίσιο της «Νέο-Οθωμανικής» στροφής της, κατέρρευσε. Ίδιο είναι και το συμπέρασμα για το «Τουρκικό Μοντέλο», ήτοι το πρότυπο αρμονικής συμβίωσης Ισλάμ και φιλελεύθερης πολιτικής (δημοκρατικής) και οικονομικής διακυβέρνησης που προωθήθηκε άμεσα ή έμμεσα στα πληγόμενα από εξεγέρσεις κράτη της Μέσης Ανατολής από την Τουρκία και την Δύση. Επομένως, η επί μέρους εξέταση των σχετικών παραμέτρων θα αποδείξει ότι η έμφαση στην έννοια της «αποτυχίας» ούτε βεβαισμένη ούτε και γραφική είναι· στην πραγματικότητα είναι πλήρως ρεαλιστική και, από πλευράς γεγονότων, ακριβής.

Μία από τις πρώτες διευκρινίσεις που πρέπει να γίνουν αφορά τον τίτλο της παρούσης. Είναι ευρέως γνωστό ότι η σειρά των εξεγέρσεων που έλαβαν χώρα την περίοδο 2010 – 2013 έλαβαν την ονομασία «Αραβική Άνοιξη». Η ονοματοδοσία αυτή αποδίδεται το πρώτον στον Marc Lynch και το σχετικό άρθρο του στο Foreign Policy³ κι έπειτα διαδόθηκε σε σειρά συγγραφέων, οι οποίοι βρήκαν στον όρο τον τρόπο να αναφέρονται στον συγκεκριμένο χωροχρόνο χωρίς την ανάγκη περιφράσεων. Βεβαίως, η υιοθέτηση του όρου έχει και την σκοπιμότητά της: επιχειρήθηκε ένας ορολογικός παραλληλισμός με την «Άνοιξη των Εθνών» του 1848 στην Ευρώπη⁴, αλλά και στις εξελίξεις που έλαβαν χώρα στη γηραιά ήπειρο, συγκεκριμένα στο ανατολικό της μέρος, μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου⁵. Από την άλλη, δεν είναι και αμελητέας σημασίας η μεταφορική χρήση του όρου «Άνοιξη», με τον συμβολισμό της αναγέννησης και της ελπίδας να παίζει κομβικό ρόλο για ορισμένους μελετητές του φαινομένου⁶. Δεν είναι πάντως ασύνηθες η ορολογία να μεταβάλλεται από κείμενο σε κείμενο, ώστε να εξυπηρετήσει την πρόθεση του εκάστοτε γράφοντος να προβάλλει τις προσωπικές του ιδεολογίες και πεποιθήσεις⁷. Υπό το πρίσμα όμως των ως άνω αναφερθέντων, δεν μπορεί παρά να ειπωθεί ότι ο όρος «Άνοιξη», μολονότι ορθός κατά την εμφάνιση του φαινομένου,

³ Lynch, M. (2011). *Obama's "Arab Spring"*, Foreign Policy, διαθέσιμο στο: <https://foreignpolicy.com/2011/01/06/obamas-arab-spring/>

⁴ Plakoudas, S. (2017). *Causes of the Arab Spring: A Critical Analysis*, Κέντρο Διεθνών Στρατηγικών Αναλύσεων, Research Paper No. 7

⁵ Μούτσουλου, Β. (2014). *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιξιάτικη καταιγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση

⁶ Όπως ο Dabashi, H. (2012). *The Arab Spring. The End of Postcolonialism*, London – New York: Zed Books

⁷ Επί παραδείγματι, όπως εξηγείται στο Abdel Salam, E. A. (2015). *The Arab spring: Its origins, evolution and consequences... four years on*, Intellectual Discourse, 23:1, pp 119-139, ο Tariq Ramadan προτιμά τον όρο «Arab Awakening», για να προσδώσει στο κίνημα μία πιο ισλαμική χροιά.

όταν ο οπτιμισμός ήταν δικαιολογημένος κατά την αρχή των εξεγέρσεων⁸, σήμερα θα πρέπει να θεωρείται μάλλον «ρομαντικός», καθώς και «υπεραισιόδοξος»⁹.

Η προτίμηση όμως του πληθυντικού αριθμού («Αραβικές Ανοίξεις»), υπερβαίνει ενδεχόμενες σκοπιμότητες του είδους κι έχει διαφορετικό ρόλο· πολύ περισσότερο, αποσκοπεί στην ακριβέστερη απόδοση του φαινομένου των εξεγέρσεων, το οποίο, κατά κοινή ομολογία, δεν αποτελούνταν από αλληλένδετα και αλληλοεξαρτώμενα γεγονότα¹⁰. Τουναντίον, επρόκειτο για μία μεταβατική διαδικασία που δεν διεπόταν από διαδοχικότητα¹¹. Όπως πολύ χαρακτηριστικά αναφέρει ο Abdel Salam E.A., «*The Arab Spring was not one thing.*»¹², Ο καθηγητής Αιλιανός Κ. το θέτει παραστατικότερα:

...βρισκόμαστε ενώπιον πολλών «Ανοίξεων». Κάθε επανάσταση προκάλεσε τη δική της «Ανοίξη», και καθεμία έχει τη δική της δυναμική. Κάθε περίπτωση θα κριθεί κατ' αξίαν.¹³

Ως εκ τούτου, ο γράφων θα προτιμήσει στο σώμα της εργασίας να αναφέρεται στη σειρά αυτή των εξεγέρσεων ως «οι Αραβικές Ανοίξεις». Ενδεχόμενη χρήση του ενικού αριθμού θα γίνεται κατά την παράθεση χωρίων ή εν γένει απόψεων συγγραφέων, των οποίων η επιλογή της ονοματοδοσίας του φαινομένου θα πρέπει να γίνεται σεβαστή.

B. Παρουσίαση της Διάταξης της Εργασίας και της Μεθοδολογίας της

Εκ προοιμίου αναφέρεται ότι η εργασία θα διακριθεί σε δύο μέρη, έκαστο δε μέρος θα περιέχει δύο κεφάλαια. Το κάθε κεφάλαιο θα περιλαμβάνει τέσσερα υποκεφάλαια, έκαστο εκ των οποίων δύναται να περιέχει περισσότερες ή και καμία υποενότητα.

Για να γίνει κατανοητός ο ρόλος της Τουρκίας στις «Αραβικές Ανοίξεις», είναι απαραίτητη προϋπόθεση να εξοικειωθεί κανείς με τον χωροχρόνο αυτών. Για τον σκοπό αυτό, στο πρώτο υποκεφάλαιο του πρώτου κεφαλαίου του πρώτου μέρους

⁸ Αιλιανός, Κ. (2013). *Αραβική «Ανοίξη»*;, στο *Ημερίδα: Αραβική Ανοίξη*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού & Γενικής Παιδείας, 28 Νοεμβρίου 2013, σελ 41 επομ.

⁹ Κυριακίδης, Κ. (2012). *Το Πολιτικό Ισλάμ και η Αραβική Ανοίξη*, στο Κουσκουβέλης Η.Ι. (επιμ.), *Η Αραβική Ανοίξη. Μελέτες Διεθνών Σχέσεων*, Εργαστήριο Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, σελ 45

¹⁰ Αιλιανός, Κ. Ibid, σελ 41

¹¹ Abdel Salam, E.A., ibid.

¹² Abdel Salam, E.A., ibid.

¹³ Αιλιανός, Κ., ibid, σελ 45

θα αναλυθούν κατ' αρχάς τα αίτια και οι αφορμές του φαινομένου, επιχειρώντας μία εισαγωγή στις «Αραβικές Ανοίξεις». Σημαντική κρίνεται η καταγραφή του χρονολογίου αυτών, στο βαθμό βεβαίως που αυτό είναι χρήσιμο για την εξυπηρέτηση των σκοπών της παρούσης. Επομένως, έμφαση θα δοθεί κυρίως στα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Τυνησία, την Αίγυπτο, την Λιβύη και την Συρία κι όπου η εμπλοκή της Τουρκίας υπήρξε ευθεία. Χάριν πληρότητας του χρονολογίου θα παρατεθούν κι αναφορές στις εξεγέρσεις που σημειώθηκαν σε άλλες χώρες, χωρίς όμως τη σχετική εμβάθυνση. Είναι ήδη σαφές ότι η θεωρητική, σχεδόν ιστορική, προσέγγιση του υποκεφαλαίου αυτού είναι μονόδρομος για την αποτελεσματική παρουσίαση και ανάλυσή του. Έπειτα, το να προτιμηθεί η πρόταξη των εκβάσεων των εξεγέρσεων θα ήταν αφηγηματικά το ορθόν. Όμως, με σκοπό να επιχειρηθεί μία εμβάθυνση και πληρέστερη κατανόηση των γεγονότων, η αφηγηματική-ιστορική συνέχεια θα παραβλεφθεί, ώστε να πάρει προτεραιότητα η ανάλυση της ουσίας και της σημασίας των «Ανοίξεων». Άλλωστε, η περιγραφή του τέλους των κινημάτων και του παρόντος τους, χωρίς μία αναγωγή στην σημασία τους, θα έχει ελάχιστη δυναμική. Έτσι, το παρόν των «Αραβικών Ανοίξεων» θα τοποθετηθεί και θα αναπτυχθεί στο τέλος του πρώτου κεφαλαίου, ώστε να αιτιολογηθεί και η επιμονή του γράφοντος στην έννοια της «αποτυχίας» στο συμπέρασμα της πορείας των κινημάτων.

Στην συνέχεια, το δεύτερο κεφάλαιο του πρώτου μέρους θα καταπιαστεί με την παρουσίαση του μοντέλου της εξωτερικής πολιτικής που ακολουθεί η Τουρκία, ιδίως όσον αφορά την περιοχή της MENA (Middle East and North Africa). Διότι η αναφορά στις ενέργειες της Τουρκίας, όπως καθοδηγούνται από την κυβέρνηση Erdogan, και όπως «εμπνέονται» από την στρατηγική χάραξη που επιβάλλει το Νταβουτογλιανό δόγμα του Νέο-Οθωμανισμού, χωρίς την προηγούμενη ανάλυση κι εξοικείωση με αυτούς τους δύο ακριβώς παράγοντες είναι πιθανό να προκαλέσει σύγχυση –ή κι έκπληξη– στον αναγνώστη. Ακόμη, θα τον εμποδίσουν από το να αναγνωρίσει τα κίνητρα και τις σκοπιμότητες της Τουρκίας, ενώ είναι βέβαιο ότι θα είναι αδύνατη η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των ενεργειών της. Για τους λόγους αυτούς, θα παρουσιαστεί αρχικά η έννοια του «Στρατηγικού Βάθους» της Τουρκίας, με έμφαση όχι μόνο στο σχετικό έργο του Davutoglu¹⁴, αλλά και στην κριτική

¹⁴ Εννοείται βεβαίως το Davutoglu, A. (2011). *Εναλλακτικές Κοσμοθεωρίες. Η επίδραση της Ισλαμικής και της Δυτικής Κοσμοθεωρίας στην Πολιτική Θεωρία* (μτφρ. Κολιόπουλος Κ., επιμ. Ρούσσος Σ), Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το έτος 1993)

προσέγγιση αυτού από σειρά ακαδημαϊκών, τόσο ομοεθνείς αυτού όσο κι Έλληνες και αλλοδαπούς συγγραφείς. Η παρουσίαση αυτή, βεβαίως, δεν θα είναι πλήρης. Αντίθετα, θα τονιστούν οι χαράξεις των γραμμών της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας ακριβώς στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Κατόπιν, εξαιρετικά σημαντική για την παρούσα είναι η πολιτική των «Μηδενικών Προβλημάτων» που εισηγήθηκε ο Davutoglu ως προς την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, οπότε η εστίαση κι εμμονή σε αυτήν είναι αναπόφευκτη. Η δοκιμασία της πολιτικής αυτής δεν είναι δυνατόν να προσεγγισθεί χωρίς την προηγούμενη επεξήγηση των αρχών και προγενέστερων εφαρμογών της. Στο τρίτο υποκεφάλαιο του κεφαλαίου αυτού θα παρουσιαστεί εν τάχει η Δημόσια Διπλωματία και η ήπια ισχύς του Νέο-Οθωμανισμού, καθώς η διαμόρφωση της δημόσιας εικόνας της Τουρκίας έπαιξε κομβικό ρόλο για την ανάπτυξη του λεγόμενου «Τουρκικού μοντέλου», του οποίου ο ρόλος ήταν κομβικός κατά την διάρκεια των εξεγέρσεων. Το «Τουρκικό μοντέλο», βεβαίως, θα αναλυθεί κατωτέρω, σε μεταγενέστερο υποκεφάλαιο. Στο τέλος του κεφαλαίου αυτού, και του πρώτου μέρους συνολικά, θα γίνει αναφορά στον χαιρετισμό «R4BIA», του οποίου ο Erdogan κάνει τακτικά χρήση ακόμη και σήμερα, χάριν της συμβολικής του διάστασης.

Επομένως, στο τέλος του πρώτου μέρους της εργασίας, ο αναγνώστης θα έχει εξοικειωθεί με τα ουσιώδη στοιχεία των δύο παραμέτρων αυτής, ήτοι τόσο τον αντικειμενικό χώρο που εξετάζεται (τις «Αραβικές Ανοίξεις») όσο και το υποκείμενο (την Τουρκία). Τότε και μόνον τότε θα επιχειρηθεί η «σύνθεση» κι «εφαρμογή» των πυλώνων αυτών σε ένα ενιαίο επίπεδο και θα παρουσιαστεί η κατ' εξοχήν δραστηριοποίηση της Τουρκίας στο πλαίσιο των «Αραβικών Ανοίξεων».

Προτού γίνει λόγος για τις επεμβάσεις της Τουρκίας στις κατά τόπους χώρες, θα πρέπει να ελεγχθεί ο αντίκτυπος που είχαν οι «Ανοίξεις» σε αυτήν καθαυτή, ώστε να διαφανεί πλέον η αφορμή της ερευνητέας δράσης της. Η χρονική και μόνον σειρά επιτάσσει την πρόταξη του αντίκτυπου των εξεγέρσεων στην αρχή του πρώτου κεφαλαίου του δεύτερου μέρους. Κατόπιν, έχει ενδιαφέρον –μάλλον, θεωρητικό- το κατά πόσον θα ήταν δυνατή μία «Ανοίξη» κι εντός της Τουρκίας, με αφορμή σχετική έρευνα. Η κομβική έννοια του λεγόμενου «Τουρκικού Μοντέλου» θα αναλυθεί στη συνέχεια του κεφαλαίου αυτού, υπό το πρίσμα τόσο των χωρών της Ανατολής, όσο και της Δύσης, αλλά και της ίδιας της Τουρκίας. Το τέταρτο πια υποκεφάλαιο θα απασχοληθεί πλέον ουσιαστικά με την εμπλοκή της Τουρκίας στις γειτονικές της χώρες που βίωναν την «Ανοίξη» τους. Εκεί, θα διακριθεί η εμπλοκή αυτή αφ' ενός

στις χώρες όπου επεδείχθη αυτοπεποίθηση, στις χώρες όπου επεδείχθη αυτοσυγκράτηση και, τέλος, στις χώρες όπου ο ρόλος της Τουρκίας ήταν περιορισμένος ή αυτή ήταν εντελώς απύσχα.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι στις διεθνείς σχέσεις, οι ενέργειες μίας χώρας σε μία έτερη, ή, όπως εν προκειμένω, σε μία σειρά ξένων χωρών, σπανίως είναι μονομερείς και δίχως αντίκτυπο σε τρίτες χώρες –ή σειρά τρίτων χωρών. Εν προκειμένω, οι τρίτες αυτές χώρες μπορούν να λειτουργούν τόσο ως συνεργάτες, όσο κι ως ανταγωνιστές· ακόμη κι εργαλειακά. Επομένως, το δεύτερο και τελευταίο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους, και τελευταίο της εργασίας επίσης, θα αναφερθεί στους σύμμαχους και τους ανταγωνιστές της Τουρκίας κατά την άσκηση της εξωτερικής της πολιτικής κατά τη διάρκεια των «Αραβικών Ανοιξεων». Ιδίως θα αναφερθούν οι περιπτώσεις του Κατάρ, των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (σε ένα ενιαίο κεφάλαιο οι δύο αυτές, καθόσον εκπροσωπούν την Δύση εν γένει), έπειτα δε της Σαουδικής Αραβίας, του Ιράν και, τέλος, του Ισραήλ και της Ρωσίας, ως ιδιαίζουσες περιπτώσεις. Είναι βέβαιο ότι η παρούσα δεν ενδιαφέρεται για τον αντίκτυπο των «Ανοιξεων» σε κάθε μία από αυτές τις χώρες. Αν όμως η αναφορά σε αυτόν κρίνεται απαραίτητη για την κατανόηση του ρόλου της χώρας, σε ευθεία βεβαίως συνάρτηση με το ρόλο της Τουρκίας πάντοτε, ο αντίκτυπος θα προστίθεται - συμπληρωματικά.

Τέλος, θα ακολουθήσει απολογισμός της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας. Η απόδειξη της εναρκτήριας παραδοχής της «αποτυχίας» της Τουρκίας αποτελεί τον στόχο της εργασίας αυτής και η ανάδειξή της σε κάθε κεφάλαιο θα είναι το ερευνητικό εγχείρημα που θα διαπνέει το σύνολό της, ώστε αυτή να δύναται να ενταχθεί, με τη σειρά της στο σύνολο σχεδόν των σχετικών ακαδημαϊκών-εκτιμητικών εργασιών.

ΜΕΡΟΣ Α΄

Το Θεωρητικό Ιστορικό και Στρατηγικό Πλαίσιο

Κεφάλαιο 1: Οι «Αραβικές Ανοίξεις»

Υποκεφάλαιο 1.1. Αίτια και Αφορμές των «Αραβικών Ανοίξεων»

Η διερεύνηση και η καταγραφή των παραγόντων που συνετέλεσαν στη σειρά των εξεγέρσεων που έλαβαν τον τίτλο «Αραβικές Ανοίξεις» κατά την περίοδο του 2010-2013 έχει ήδη απασχολήσει πολλούς ακαδημαϊκούς¹⁵. Παρά ταύτα, μία πλήρης παρουσίαση αυτών αποτελεί αντικείμενο μίας άλλης ερευνητικής προσπάθειας, με δυσθεώρητη έκταση. Ως εκ τούτου, η απασχόληση του γράφοντος διεξοδικά με τα γεγονότα των «Ανοίξεων» θα υπερέβαινε τους σκοπούς του παρόντος πονήματος, λόγω της υψηλής περιπλοκότητας των κοινωνικών και πολιτικών γεγονότων που έλαβαν χώρα κατά τις εξεγέρσεις¹⁶.

Από την άλλη, αν κανείς επιθυμεί να παρουσιάσει στην απλοποιημένη τους μορφή τους βασικούς παράγοντες που εξώθησαν πλήθη πολιτών σε σειρά εξεγέρσεων ανά χώρα, θα εστίαζε κυρίως στις εξής κατηγορίες: κατά πρώτον, οι αντικειμενικοί παράγοντες. Αυτό το σύνολο περιλαμβάνει όλες τις αντικειμενικές δυσκολίες οικονομικής φύσης που αντιμετώπιζαν οι λαοί στη διαβίωσή τους τις τελευταίες δεκαετίες, αν όχι κι αιώνες¹⁷. Χαρακτηριστικά, σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι συνεχώς

¹⁵ Βλέπε ενδεικτικά: QadirMusgtaq, A. & Afzal M. (2017). *Arab Spring: Its Causes and Consequences*, Journal of the Punjab Historical Society, Vol.30, No.1, Abdel Salam, E. A. (2015). *The Arab spring: Its origins, evolution and consequences... four years on*, Intellectual Discourse, 23:1, pp 119-139, Salih, K. E. O. (2013). *The Roots and Causes of the 2011 Arab Uprisings*, Arab Studies Quarterly, Vol. 35, No. 2, pp. 184-206, Γρίβας, Κ. (2013). *Αραβική Άνοιξη. Μία Εκρηκτική Αποσυνπίεση Ιστορικού Δυναμικού Ή Μία Γεωπολιτική Συνωμοσία της Παραπαίουσας Δύσης; Ανορθολογικές Εμμονές και Αυτοκτονικές Γεωστρατηγικές Επιλογές της Δύσης στην πιο Κρίσιμη Περιοχή του Κόσμου*, στο *Ημερίδα: Αραβική Άνοιξη*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού & Γενικής Παιδείας, 28 Νοεμβρίου 2013 και λοιποί.

¹⁶ Κυριακίδης, Κ. (2012). *Το Πολιτικό Ισλάμ και η Αραβική Άνοιξη*, στο Κουσκουβέλης Η.Ι. (επιμ.), *Η Αραβική Άνοιξη. Μελέτες Διεθνών Σχέσεων*, Εργαστήριο Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, σελ 45

¹⁷ Γρίβας, Κ. (2013). *Αραβική Άνοιξη. Μία Εκρηκτική Αποσυνπίεση Ιστορικού Δυναμικού Ή Μία Γεωπολιτική Συνωμοσία της Παραπαίουσας Δύσης; Ανορθολογικές Εμμονές και Αυτοκτονικές Γεωστρατηγικές Επιλογές της Δύσης στην πιο Κρίσιμη Περιοχή του Κόσμου*, στο *Ημερίδα: Αραβική Άνοιξη*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού & Γενικής Παιδείας, 28 Νοεμβρίου 2013, σελ 69

αυξανόμενες τιμές των τροφίμων λόγω του καλπάζοντος πληθωρισμού¹⁸, κατάσταση, η οποία εξώθησε τους ανθρώπους σε καθεστώς πείνας. Με την παράλληλη δε, μεγάλη κρίση ανεργίας που μάστιζε τις χώρες, ιδίως δε τις νεώτερες ηλικιακές ομάδες¹⁹ δημιουργούσαν γενικώς ένα αυξημένο κόστος ζωής, το οποίο δυσανασχετούσε²⁰ το σύνολο των πολιτών. Το δεύτερο σύνολο παραγόντων έχουν κοινωνικοπολιτικό χαρακτήρα και σε αυτούς εντάσσονται όλοι αυτοί που συνεπάγονται τα απολυταρχικά καθεστώτα που κυριαρχούσαν κατ' αποκλειστικότητα στην ευρύτερη περιοχή: δηλαδή, έντονες αποστάσεις στις κοινωνικές τάξεις, οικογενειοκρατία, αυταρχισμός²¹, λογοκρισία και κακομεταχείριση δημοσιογράφων²², μεταξύ άλλων.

Ο σημαντικότερος παράγοντας ήταν ένας τρίτος, άδηλος κατά τα φαινόμενα, αλλά εξίσου μείζων: οι άνθρωποι είχαν συνδέσει την οικονομική τους δυσπραγία αυτή με τον τρόπο διακυβέρνησής τους· πέραν δηλαδή των συνθηκών ανασφάλειας που τα αυταρχικά καθεστώτα επέβαλαν. Τουτέστιν, συνέδεαν άμεσα την διαβίωσή τους υπό καθεστώς πείνας, φτώχειας κι ανεργίας με την αυθαιρεσία των κυβερνώντων²³. Κι αν ακόμη οι εξεγέρσεις από χώρα σε χώρα αναδύθηκαν με διαφορετικά αιτήματα, υπήρξε μία αδιαμφισβήτητη κοινότητα αιτιών και παραγόντων. Πολύ κομψά το θέτει η κα. Χριστοδούλου:

[Μπορεί] στο Μπαχρέιν το βασικό αίτημα των εξεγέρσεων να ήταν η πολιτική ισότητα, στη Συρία η ελευθερία του λόγου, στην Τυνησία και στην Αίγυπτο τη προσωπική ασφάλεια και αξιοπρέπεια, ωστόσο τα οικονομικά και πολιτικά αίτια είναι κοινά.

¹⁸ Abdel Salam, E. A. (2015). *The Arab spring: Its origins, evolution and consequences... four years on*, Intellectual Discourse, 23:1, pp 119-139

¹⁹ Αξίζει να σημειωθεί ότι την περίοδο εκείνη, το 60% των Αράβων ήταν κάτω των 30 ετών, κατά τους Hoffman, M. & Jamal, A. (2012). *The Youth and the Arab Spring: Cohort Differences and Similarities*, Middle East Law and Governance 4, pp 168-188, ενώ, όπως μας πληροφορούν οι QadirMusgtaq, A. & Afzal, M (2017). *Arab Spring: Its Causes and Consequences*, Journal of the Punjab Historical Society, Vol.30, No.1, κατά την αρχή των «Ανοιξεων», ο ένας στους τέσσερις Αιγύπτιους και Τυνησίους ήταν άνεργοι.

²⁰ QadirMusgtaq, A., Afzal, M., ibid

²¹ Allagui, I. & Kuebler, J. (2011). *The Arab Spring and the Role of ICTs Editorial Introduction*, International Journal of Communication 5, Feature 1435-1442

²² Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Salih, K. E. O., στο Salih, K. E. O. (2013). *The Roots and Causes of the 2011 Arab Uprisings*, Arab Studies Quarterly, Vol. 35, No. 2, pp. 184-206 ότι: «*Journalists in particular, after being subjected to unfair trial, have been sentenced to lengthy imprisonment in addition to loss of their jobs. This harassment of journalists has been particularly vicious under the authoritarian regimes of Tunisia, Egypt, Syria, Morocco, Bahrain and Yemen...*»

²³ Βλ. Μούτσουλου, Β. (2014). *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιξιάτικη καταιγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση

Συμπεριλαμβανομένου του γεγονότος ότι αυτές οι καταστάσεις ζυμώνονταν, όπως προαναφέραμε, πιθανώς κι αιώνες ολόκληρους, δεν είναι ούτε άξιον απορίας ούτε κι εκπλήξεως το γεγονός ότι το αποτέλεσμα ήταν μάλλον «εκρηκτικό»²⁴. Επομένως, δεν ευσταθεί η απόδοση αμιγώς πολιτικού (ή κομματικού) χαρακτήρα στις κατά τύπους «Ανοίξεις»²⁵, ούτε όμως κι ευσταθεί η προφανώς εκ του αποτελέσματος απόδοση χαρακτήρα ισλαμικής επανάστασης σε αυτές²⁶, όπως θα δούμε κατωτέρω ότι έκανε το Ιράν. Τούτο ιδίως θα ήταν ένα παρακινδυνευμένο συμπέρασμα που θα δεχόταν την έκβαση των εξεγέρσεων, ήτοι την ανάδειξη του Πολιτικού Ισλάμ²⁷, ως πρωταίτιο αυτών. Αυτό το συμπέρασμα, το οποίο αποτελεί κλασική περίπτωση λήψεως του ζητουμένου, εκτός από μεθοδολογικά σφαλερό, είναι και, από άποψη γεγονότων, ανακριβές. Την κοινότητα αυτήν των αιτίων δεν θα πρέπει να βιαστούμε να μεθερμηνεύσουμε σε κοινότητα των εξεγέρσεων. Η αλυσιδωτή αντίδραση που φαινομενικά εμφάνισαν οι «Ανοίξεις» δεν είχε οργανωμένο χαρακτήρα. Στην πραγματικότητα, δεν ήταν παρά το από καιρό έτοιμο να εκραγεί «καζάνι»: η κάθε χώρα, βρήκε την αφορμή να εκτονώσει την αντίδραση που καταστέλλόταν και συμπιεζόταν βιαίως επί τόσα έτη συναπτά.

Υφίστανται ακόμη και σήμερα ορισμένες φωνές που, μολονότι αρνούνται πράγματι την οργάνωση των λαών καθ'αυτών σε ένα ενιαίο, συλλογικό φαινόμενο, αποδίδουν την οργάνωση αυτή σε Μεγάλες Δυνάμεις, όπως αυτές των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής. Πέραν της συνομοσιολογικής διάστασης μίας τέτοιας προσέγγισης, αξίζει να αναφερθεί ότι σήμερα υποστηρίζεται σθεναρά όχι μόνον η απουσία σχεδίων, αλλά και η γενικότερη άγνοια των Ηνωμένων Πολιτειών περί των επικείμενων εξεγέρσεων²⁸. Τουναντίον, προτιμότερη βρίσκουν πλείστοι την παραδοχή που προσφέρει η αναστροφή της λογικής αυτής: οι «Αραβικές Ανοίξεις» δεν ήταν το αποτέλεσμα της γνώσης των Η.Π.Α., αλλά, σε μεγάλο βαθμό, το απότοκο της άγνοιάς τους ακριβώς, η οποία υποδηλώνει άλλωστε και την απώλεια της πρωτοκαθεδρίας τους στην περιοχή MENA²⁹.

²⁴ Γρίβας, Κ., *ibid*, σελ 69

²⁵ Allagui, I., Kuebler, J. *ibid*.

²⁶ Μούτσογλου, Β. *ibid*., σελ 227

²⁷ Μούτσογλου, Β. *ibid*., σελ 79

²⁸ Κουσκουβέλης Η.Ι. (2012). *Το διεθνές σύστημα και η «Αραβική Άνοιξη»*, στο Κουσκουβέλης Η.Ι. (επιμ.), *Η Αραβική Άνοιξη. Μελέτες Διεθνών Σχέσεων*, Εργαστήριο Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, σελ 21

²⁹ Γρίβας, Κ. *ibid*, σελ 68

Υπάρχουν δύο τελευταίες παρατηρήσεις που πρέπει να γίνουν ως προς τα αίτια και τις αφορμές των «Αραβικών Ανοιξεων». Η πρώτη είναι ότι, όλως παραδόξως, το πλέον «φλέγον» ζήτημα της Μέσης Ανατολής και η συλλογική υπόθεση των Αράβων, ήτοι το παλαιστινιακό, δεν φαίνεται να είχε ουδεμία ανάμιξη στην προετοιμασία των εξεγέρσεων³⁰ (βλ. και κατωτέρω). Η δεύτερη αφορά την εξέγερση της αποκαλούμενης «Πράσινης Επανάστασης» στο Ιράν κατά το 2009-2010. Έχει γίνει αρκετά μεγάλος διάλογος για τους λόγους οι οποίοι εμπόδισαν την επανάσταση αυτή να γίνει η αφορμή για τη διάδοση των επαναστατικών κινημάτων στον Αραβικό κόσμο. Μολονότι το θέμα έχει αρκετό ενδιαφέρον, εδώ αρκεί να ειπωθεί ότι η συζήτηση μάλλον καταλήγει στη διαπίστωση ότι το Ιράν δεν ανήκει στον αμιγώς αραβικό κόσμο, κι άρα η εξέγερση δεν επηρέασε τους αραβικούς πληθυσμούς³¹. Πρόκειται για μία διαπίστωση που «χρωματίζει» τον χαρακτήρα των «Ανοιξεων» ως αμιγώς αραβικό. Κι αυτό είναι το μοναδικό πεδίο αναφοράς στο πλαίσιο του οποίου η εξωραϊστική αντίληψη των πραγμάτων που κάνει λόγο για μία οργανωμένη εξέγερση, ή ακόμη και για αλληλοϋποστήριξη³² μεταξύ των αραβικών πληθυσμών κατά τη διάρκεια των «Αραβικών Ανοιξεων», θα είχε ουσιαστικό έρεισμα. Αντιστοίχως, το αυτό μπορεί να ειπωθεί και για την ανατροπή του Bakiyev στην Δημοκρατία της Κιργιζίας το 2010. Παρά ταύτα, και οι δύο περιπτώσεις μπορούν να ειπωθούν ως παράγοντες που επέσπευσαν τις «Αραβικές Ανοίξεις»³³.

Υποκεφάλαιο 1.2. Χρονολόγιο των «Αραβικών Ανοιξεων»

Η αξία της παράθεσης ενός χρονολογίου των συμβεβηκότων κατά την περίοδο των «Ανοιξεων» δεν περιορίζεται μόνον στην αφηγηματική και ιστορική διάσταση ενός τέτοιου κεφαλαίου. Τουναντίον, το επιλεκτικό αυτό χρονολόγιο προσφέρει τα ακρότατα σημεία το χωρικού και του χρονικού πεδίου αναφοράς το οποίο θα μας απασχολήσει στην πορεία της εργασίας. Λειτουργεί δηλαδή ως πλαίσιο και οριοθέτηση. Διότι, χωρίς να υπάρξει αυτή η οριοθέτηση, έστω ευρεία, είναι εύκολο κανείς να παρασυρθεί μελετώντας τη σειρά των εξελισσόμενων γεγονότων και

³⁰ Μούτσογλου, Β. *ibid*, σελ 42

³¹ Τσατσάνης, Μ. (2012). *Τα κύματα των θεωριών εκδημοκρατισμού και τα αραβικά καθεστώτα: Μεταξύ μεταβασιολογίας και αραβικού εξαιρετισμού*, στο Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Τομ. 29, σελ. 127-150

³² Όπως αυτή του Dabashi, H. στο Dabashi, H. (2012). *The Arab Spring. The End of Postcolonialism*, London – New York: Zed Books, σελ 175

³³ Abdel Salam, E. A. *ibid*

καταστάσεων. Όμως, από ένα σημείο κι έπειτα, τα γεγονότα ξεφεύγουν, κι ελάχιστα σχετίζονται εν τέλει με το βασικό αντικείμενο του υπό εξέταση ζητήματος. Με άλλα λόγια, η δράση της Τουρκίας, η οποία θα αναζητηθεί κατωτέρω, θα είναι ορισμένη – κι άρα περιορισμένη- ήδη από το κεφάλαιο τούτο, στο χώρο και τον χρόνο που θα παρουσιαστεί εδώ. Μόνη εξαίρεση θα είναι κάποιες αναγκαίες παρεμπόμπουσες αναφορές σε τρίτες χώρες· θα εξυπηρετήσουν την σφαιρικότητα της παρουσίας των «Ανοιξεων», λειτουργώντας, όμως, παραπληρωματικά.

Υποενότητα 1.2.1. Η «Αραβική Άνοιξη» της Τυνησίας.

Το έναυσμα των «Αραβικών Ανοιξεων» ήταν παντελώς απροσδόκητο. Κανείς δεν θα μπορούσε να προβλέψει ή καν μαντέψει τον χώρο³⁴, όσο και τον τρόπο³⁵ που θα ελάμβαναν οι εξεγέρσεις την εναρκτήριά τους αφορμή. Καμία αμφιβολία όμως δεν υπάρχει σήμερα ότι η αρχή των ξεσηκωμών εστιάζεται στα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην Τυνησία³⁶. «Σπινθήρα» αποτέλεσε η αυτοπυρπόληση ενός τοπικού μικροπωλητή, εν ονόματι Mohamed Bouazizi, συνεπεία της ταπεινωτικής κι αυθαίρετης κατάσχεσης των προϊόντων και του καροτσιού του από μία δημοτική υπάλληλο, η οποία κατάσχεση θα τον εξωθούσε σε πλήρη οικονομική ανέχεια, αναγκασμένος ο ίδιος να συντηρεί οκταμελή οικογένεια. Έχοντας αποτύχει να δικαιωθεί στις τοπικές αρχές, περιλούστηκε με εύφλεκτο υγρό και πυρπολήθηκε σε ένδειξη διαμαρτυρίας, ενώπιον του επαρχιακού επιτελείου.

Αυτό συνέβη στις 17 Δεκεμβρίου του 2010. Η πράξη της αυτοπυρπόλησης, η οποία απέβη μοιραία για τον ίδιο, ώθησε τους Τυνήσιους σε εκτεταμένες διαδηλώσεις, εκφράζοντας αρχικά τη συμπαράστασή τους προς τον Bouazizi κι απαιτώντας την δικαίωσή του, τα οποία αιτήματα γρήγορα μετατράπηκαν σε αυτά του εκδημοκρατισμού και της ευρύτερης αλλαγής καθεστώτος. Οι διαδηλώσεις, όσο αυθόρμητες ήταν στο ξέσπασμά τους, άλλο τόσο οργανωμένες ήταν στη συνέχεια. Από τα μέσα ενημέρωσης, τους αποδόθηκε το παρωνύμιο «Η Επανάσταση του

³⁴ Wing, A. K. (2012). “The Arab Fall”: The Future of Women’s Rights, 18 U.C. Davis Journal of International Law & Policy 445

³⁵ Howard, P.N., Duffy, A., Freelon, D., Hussain, M., Mari, W. & Mazaid, M. (2011). *Opening Closed Regimes. What was the Role of Social Media During the Arab Spring?*, Project on Information Technology & Political Islam, Working Paper

³⁶ Μούτσoglou, Β. (2014). *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιχιάτικη καταγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ 17

Γιασεμιού», χάριν του εθνικού λουλουδιού της Τυνησίας³⁷. Είναι, γενικότερα, εξαιρετικά ενδιαφέρον ο ρόλος των μέσων επικοινωνίας στις διαδηλώσεις αυτές και ιδίως του Facebook και του Twitter (#sidibouzyd)³⁸, καθώς η ταχεία διασπορά των πληροφοριών εκτιμάται ότι επέσπευσε και την συντονισμένη έκφραση αγανάκτησης των Τυνησίων, συλλογικά. Παράλληλα, βοήθησε και την διάδοση της εξέγερσης στον παγκόσμιο χώρο, ιδίως δε στις λοιπές χώρες της MENA.³⁹ Η σημασία άλλωστε των διαδικτυακών μέσων επικοινωνίας διαφαίνεται και από τις προσπάθειες της Τυνησιακής κυβέρνησης να μπλοκάρει ιστοσελίδες που προωθούσαν τις ενέργειες κατά αυτής, προσφέροντας πληροφορίες περί συγκεντρώσεων κι αναρτώντας αντί-κυβερνητικό υλικό⁴⁰.

Η επιθυμία των διαδηλωτών για αναμόρφωση εντέλει στράφηκε προς το πρόσωπο του τότε Προέδρου της Τυνησίας, Zane El Abidine Ben Ali, ο οποίος ήρχε σε αυτήν επί 23 έτη⁴¹. Ο τελευταίος, εμφανώς αμήχανος, πραγματοποίησε σπασμωδικές κινήσεις, απειλώντας άλλοτε τους διαδηλωτές με αυστηρές κυρώσεις, άλλοτε δίδοντας υποσχέσεις για νέες θέσεις εργασίας. Στις 14 Ιανουαρίου, ο Ben Ali διέλυσε την κυβέρνησή του, κήρυξε τη χώρα σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης και ανακοίνωσε εκλογές εντός εξαμήνου. Ο ίδιος διέφυγε στη Σαουδική Αραβία, με τη βοήθεια της Λιβύης, κι ανακοινώθηκε την επόμενη ότι είχε παραιτηθεί από το αξίωμά του⁴². Έως τις εκλογές, το προεδρικό αξίωμα πέρασε στον Πρωθυπουργό της Τυνησίας, Mohamed Ghannouchi κι από αυτόν στον, κατ' αντιστοιχίαν, Πρόεδρο της Βουλής, Fouad Membazaa.

Στις εκλογές, τις πρώτες ελεύθερες μετά την «έξωση» του Ben Ali, οι οποίες διενεργήθηκαν στις 23 Οκτωβρίου του 2011, νικητής αναδείχθηκε, με ένα, όπως χαρακτηρίστηκε, «πειστικό» 37% ποσοστό ψήφων, το ισλαμικό κόμμα Ennahda, κόμμα συσχετιζόμενο με την παλαιστινιακή Hamas και την Αιγυπτιακή

³⁷ Wing, A. K. *ibid*

³⁸ Lotan, G., Graeff E., Ananny, M., Gaffney, D., Pearce, I. & Boyd, D. (2011). *The Revolutions Were Tweeted: Information Flows During the 2011 Tunisian and Egyptian Revolutions*, International Journal of Communication 5, Feature 1375-1405

³⁹ Stepanova, E. (2011). *The Role of Information Communication Technologies in the "Arab Spring". Implications Beyond the Region*, PONARS Eurasia Policy Memo No. 159

⁴⁰ Stepanova, E., *ibid*

⁴¹ QadirMusgtaq, A. & Afzal, M. (2017). *Arab Spring: Its Causes and Consequences*, Journal of the Punjab Historical Society, Vol.30, No.1

⁴² Όπως έγινε γνωστό, ένας από τους όρους της παροχής ασύλου από τη Σαουδική Αραβία, ήταν αυτός να απέχει από οιαδήποτε πολιτική δραστηριότητα.

Μουσουλμανική Αδελφότητα.⁴³ Παρά τον ισλαμικό του χαρακτήρα πάντως, το κόμμα, υπό την αρχηγία του Rached Ghannouchi, θεωρήθηκε αρκετά προοδευτικό, σε σύγκριση πάντα με τις αδελφές του πολιτικές οργανώσεις. Θα πρέπει εδώ πάντως να αναφερθεί ότι η Ennahda δεν είχε ουδεμία ανάμιξη στις διενεργούμενες διαδηλώσεις, καθώς τα στελέχη της έφτασαν αεροπορικώς στην Τυνησία στις 30 Ιανουαρίου. Παρά ταύτα, επέτυχαν να θεωρηθούν ως ο βασικός αντίπαλος του κατεστημένου μέχρι τότε συστήματος διακυβέρνησης, όπερ τους χάρισε εν τέλει την ψήφο στις εκλογές.⁴⁴

Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι καίριο ρόλο στην ανατροπή του μέχρι τότε Προέδρου Ben Ali ήταν ότι ο τελευταίος δεν είχε πλέον την υποστήριξη του τυνησιακού στρατού με αποτέλεσμα, παρά τις οδηγίες του πρώτου για βίαιη καταστολή των διαδηλώσεων, ο στρατός να αρνηθεί να ανοίξει τα πυρά του κατά των διαδηλωτών. Ανίκανος να επιδείξει τέτοιου είδους πυγμή, ήταν πλέον θέμα χρόνου να απολέσει την εξουσία.⁴⁵

Υποενότητα 1.2.2. Η «Αραβική Άνοιξη» της Αιγύπτου.

Σε συνέντευξή του, ο Αμπντουλχαλέκ Αμπντάλα, καθηγητής Πολιτικών Επιστημών στο Πανεπιστήμιο των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων, μας εξηγεί ότι:

Η μεγάλη υπέρβαση συντελέστηκε στην Αίγυπτο κι όχι στην Τυνησία. Αν τα γεγονότα είχαν περιοριστεί μέσα στην Τυνησία, θα αποτελούσαν μία απομονωμένη περίπτωση, σημαντική βέβαια, αλλά σαφώς απομονωμένη. Αλλά όταν μεταφέρθηκαν στην Αίγυπτο (η Αίγυπτος είναι πάντα ο μεγαλύτερος παίκτης του Αραβικού Κόσμου και αν η Αίγυπτος αλλάξει κατεύθυνση, όλος ο Αραβικός Κόσμος θα ακολουθήσει την Αίγυπτο), η κρίσιμη στιγμή ήλθε, καθώς οι Αιγύπτιοι βγήκαν στους δρόμους κατά χιλιάδες και κατόπιν κατά εκατομμύρια. Εκείνη τη στιγμή όλοι καταλάβαμε ότι τώρα είναι σε εξέλιξη η Αραβική Επανάσταση.⁴⁶

⁴³ Hansen, S. J., Gaas, M. H. & Bary, I. (επιμ.) (2017). *The Muslim Brotherhood Movement in the Arab Winter*, International Security Program, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, Discussion Paper 2017-04

⁴⁴ Hansen S. J., Gaas M. H. & Bary I., *ibid*

⁴⁵ Güney, A. & Bilgin, H. D. (2014). *Model Countries in Political Analysis: Is Turkey a model State-Building in the Arab World?*, Jean Monnet Occasional Papers, No. 10, Institute for European Studies, Malta

⁴⁶ Οικονομίδου, Θ. (2011). *Επιτάχυνση του Χρόνου. Τρεις Άραβες Διανοούμενοι Μιλούν για την Αραβική Άνοιξη*, Σύγχρονα Θέματα, Τεύχος 113

Είναι αληθές ότι η Αίγυπτος είναι «παραδοσιακά» η αρχηγός του Αραβικού Κόσμου⁴⁷ κι ως εκ τούτου, είναι απολύτως φυσιολογικό η εξέγερση στο εσωτερικό της να καταστεί πολύ πιο «συμβολική» από την αντίστοιχη στην Τυνησία. Ως εκ τούτου, οι «Αραβικές Ανοιξεις» έχουν πολύ περισσότερο συνδεθεί με την αιγυπτιακή Πλατεία Tahrir⁴⁸ παρά με την τυνησιακή πόλη Sidi Bouzid. Η «Αραβική Άνοιξη» της Αιγύπτου και τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν διαρκούς της ήταν ο βασικός λόγος της διάδοσης του επαναστατικού κλίματος και σε γείτονες χώρες⁴⁹. Υποστηρίζεται επίσης ότι η αιγυπτιακή «Αραβική Άνοιξη» προσέδωσε στην πραγματικότητα στις εξεγέρσεις τον παναραβικό χαρακτήρα⁵⁰ ο οποίος τους αναγνωρίζεται σήμερα.

Η κοινωνικοοικονομική κατάσταση της Αιγύπτου δεν διέφερε, στα βασικά δομικά χαρακτηριστικά της, ιδιαίτερα από αυτήν της Τυνησίας. Ευρισκόμενη η Αίγυπτος από το 1952 υπό στρατιωτικό καθεστώς, η φτώχεια και η ανεργία μάζιζαν τους Αιγύπτιους πολίτες, κατάσταση η διαιώνιση της οποίας αποδόθηκε στην αδυναμία ή, καλλίτερα, απροθυμία της κυβέρνησης του Hosni Mubarak να παράσχει τις όλως απαραίτητες κοινωνικές παροχές στους πολίτες του⁵¹. Η αυταρχική του διοίκηση, με την συνεπακόλουθη στέρηση βασικών ελευθεριών, απλώς επιδείνωνε τις συνθήκες ζωής των Αιγυπτίων. Αναζητώντας τις αφορμές πια που εξώθησαν τελικά την Αίγυπτο σε εξεγερσιακό κλίμα, δεν είναι δύσκολο να εντοπιστεί πλειάδα από αυτές: οι προηγούμενες βουλευτικές εκλογές του Νοεμβρίου του 2010 που απεδείχθησαν «στημένες» κατά των αντιπάλων του Mubarak⁵², ο βίαιος θάνατος του blogger Khaled Saeed από αστυνομικούς τον Ιούνιο του 2010⁵³, αλλά και η είδηση ότι ο Hosni Mubarak προετοίμαζε τη διαδοχή του από το νεώτερο υιό του, τον Gamal Mubarak⁵⁴ θα πρέπει να συνταχθούν μεταξύ των σημαντικότερων εξ αυτών.

⁴⁷ Ayoob, M. (2012). *The Arab Spring: Its Geostrategic Significance*, Middle East Policy, Vol XIX, No. 3

⁴⁸ Rózsa, E. N. (2012). *The Arab Spring. Its Impact on the Region and on the Middle East Conference*, Academic Peace Orchestra Middle East, Policy Brief For the Middle East Conference on a WMD/DVs Free Zone, Nos. 9/10

⁴⁹ Howard, P.N., Duffy, A., Freelon, D., Hussain, M., Mari, W. & Mazaid, M. (2011). *Opening Closed Regimes. What was the Role of Social Media During the Arab Spring?*, Project on Information Technology & Political Islam, Working Paper

⁵⁰ Ajami, F. (2012). *The Arab Spring at One: A Year of Living Dangerously*, Foreign Affairs, Vol. 91, No. 2, pp 56-65

⁵¹ Öncel, A. & Malik, A. (2015). *The Arab Spring and its Impact on the Foreign Trade of Turkey*, Bilgi (31), 17-36

⁵² Rózsa E. N., *ibid*

⁵³ Öncel, A. & Malik, A., *ibid*

⁵⁴ Μούτσoglou, Β. (2014). *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιχιάτικη καταγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ 121

Η πρώτη διαδήλωση πραγματοποιήθηκε στις 25 Ιανουαρίου, ανήμερα της «Ημέρας της Αστυνομίας», συντονισμένη σε μεγάλο βαθμό με τη βοήθεια του Twitter (#Jan25)⁵⁵. Τούτο αποτελεί ακόμη ένα χαρακτηριστικό δείγμα της υποβοήθησης των εξεγέρσεων από το διαδίκτυο και καμία απορία δεν προκαλεί το γεγονός ότι κι εν προκειμένω, η κυβέρνηση Mubarak ανέστειλε τη λειτουργία των δικτύων⁵⁶ ήδη κατά τις πρώτες ημέρες των διαδηλώσεων. Ανεξαρτήτως της αρκετά βίαιης εν προκειμένω καταστολής των διαδηλώσεων, αξίζει να παρατηρηθεί ότι η πειθαρχία των Αιγύπτιων διαδηλωτών ήταν αντιστρόφως ανάλογη προς το πλήθος που συσώρευσαν⁵⁷.

Σε αντίθεση με τον Ben Ali, ο οποίος εντός 28 ημερών είχε καθαιρεθεί από την Προεδρεία του ένεκα των εξεγέρσεων, ο Αιγύπιος Mubarak χρειάστηκε περισσότερες από δύο εβδομάδες για να παραιτηθεί. Έχοντας διανύσει περί τα 30 χρόνια Πρόεδρος της Αιγύπτου, αρνήθηκε πεισματικά να παραδώσει το αξίωμά του, στάση όμως η οποία, με τη σειρά της, ενέτεινε αντιστοίχως το πείσμα των διαδηλωτών. Η κατάσταση αυτή λύθηκε τον Φεβρουάριο του 2011, οπότε ανακοινώθηκε η επίσημη παραίτηση του Mubarak. Το ρόλο του Προέδρου έως την διεξαγωγή εκλογών ανέλαβε ο Mohamed Hussein Tantawi, ανώτατος αξιωματικός. Ο ίδιος την παρέδωσε στον Mohamed Morsi την 30^η Ιουνίου του 2012, κατόπιν των εκλογών που ανέδειξαν τον τελευταίο και την Μουσουλμανική Αδελφότητα με ένα λιγότερο «πειστικό» 25,5% των ψήφων.

Η πολιτική ζωή της Αδελφότητας στην εξουσία δεν μακροημέρευσε. Πολύ γρήγορα παρατηρήθηκε ανανέωση του εξεγερσιακού κλίματος στους πολίτες της Αιγύπτου. Αυτοί, δυσανεστημένοι από το εκλεγμένο κόμμα τόσο στις βουλευτικές όσο και στις προεδρικές εκλογές, ζητούσαν την παραίτηση του Mohamed Morsi. Την 3^η Ιουλίου του 2013, πραγματοποιήθηκε στρατιωτικό πραξικόπημα καθοδηγούμενο υπό τον Στρατηγό Abddel Fattah el-Sisi, το οποίο ανέλαβε την εξουσία από τον Morsi. Ο Στρατηγός el-Sisi διατηρεί την εξουσία μέχρι και σήμερα, έχοντας λάβει στις τελευταίες εκλογές του Μαρτίου του 2018 το 97,08% των ψήφων. Η Μουσουλμανική Αδελφότητα, άμα τη «έξωσή» της, πραγματοποίησε διαδηλώσεις για το κατ' αυτήν παράνομο και αρκετά βίαιο πραξικόπημα, η οποία όμως εξίσου βίαια

⁵⁵ Lotan, G., Graeff, E., Ananny, M., Gaffney, D., Pearce, I. & Boyd, D., *ibid*

⁵⁶ QadirMusgtaq, A. & Afzal, M. (2017). *Arab Spring: Its Causes and Consequences*, Journal of the Punjab Historical Society, Vol.30, No.1

⁵⁷ Öncel, A. & Malik, A., *ibid*

καταπνίγηκε από τον στρατό⁵⁸. Δεν είναι επίσης χωρίς σημασία η επισήμανση ότι από την πτώση της και εντεύθεν, η Αδελφότητα επιδεικνύει εξτρεμιστικές τάσεις και πολιτικές⁵⁹. Για ακόμη μία φορά, αναδεικνύεται ο ρόλος του στρατού κατά τη διενέργεια των «Αραβικών Ανοιξεων». Έχει υποστηριχθεί ότι η Αίγυπτος, σε αντίθεση με την Τουρκία, δεν είχε ποτέ την οικονομική δυνατότητα να υποστηρίξει μία ισλαμική διακυβέρνηση⁶⁰, το σίγουρο όμως είναι ότι υπό τις παρούσες συνθήκες η προσπάθεια για τη διατήρηση της εξουσίας στο εσωτερικό θα έχει άμεσο αντίκτυπο στην διατήρηση του ηγετικού ρόλου της Αιγύπτου στην περιφέρεια της MENA⁶¹.

Παρέκβαση 1.2.2.1. Η Μουσουλμανική Αδελφότητα

Είναι αδιανόητη η προσέγγιση του ρόλου της Τουρκίας στην «Αραβική Άνοιξη» της Αιγύπτου χωρίς μία γνώση της οργάνωσης της Μουσουλμανικής Αδελφότητας. Πρόκειται για έναν ισλαμικό σύνδεσμο, τον επικρατέστερο μάλιστα πολιτικό-θρησκευτικό σύνδεσμο στον Ισλαμικό Κόσμο⁶². Η Μουσουλμανική Αδελφότητα ιδρύθηκε από τον Hassan Al-Banna το 1928 στην Αίγυπτο, πρεσβεύοντας τον σκεπτικισμό απέναντι στις αξίες και το κοσμοθεωρητικό ιδεολογικό υπόβαθρο της Δύσης – παρά την εκτίμηση του Al-Banna για την δυτική επιστήμη – και την εκπαίδευση ως βασικό εργαλείο της κοινωνικής ανοικοδόμησης⁶³. Η παρουσία της δεν περιοριζόταν μόνο στο στενό πλαίσιο της αιγυπτιακής τους καταγωγής, αλλά απέκτησε παρουσία σε πλειάδα γειτονικών κρατών, όπως την Συρία και την Ιορδανία⁶⁴, αλλά και την Υεμένη, τη Σομαλία, την Τυνησία, και το Μαρόκο, όπου κι ανέλαβε ουσιαστική κυβερνώσα εξουσία⁶⁵. Σε χώρες δε όπως ο Λίβανος, το

⁵⁸ Plakoudas, S. (2017). *Causes of the Arab Spring: A Critical Analysis*, Κέντρο Διεθνών Στρατηγικών Αναλύσεων, Research Paper No. 7

⁵⁹ Hansen, S. J., Gaas, M. H. & Bary, I. *ibid*

⁶⁰ Ajami, F., *ibid*

⁶¹ Ayoob, M., *ibid*

⁶² Μούτσογλου, Β., *ibid*, σελ 80

⁶³ Hansen, S. J., Gaas, M. H., Bary, I. (επιμ.) (2017). *The Muslim Brotherhood Movement in the Arab Winter*, International Security Program, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, Discussion Paper 2017-04

⁶⁴ Λίτσας, Σ.Ν. (2012). *Το φαινόμενο της Αραβικής Άνοιξης έναν χρόνο μετά: μία θεωρητική και εμπειρική αποτίμηση*, στο Κουσκουβέλης Η.Ι. (επιμ.), *Η Αραβική Άνοιξη. Μελέτες Διεθνών Σχέσεων*, Εργαστήριο Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, σελ 128

⁶⁵ Hansen, S. J., Gaas, M. H. & Bary I. *ibid*

Μπαχρέιν, το Κουβέιτ κι ακόμη και το Ηνωμένο Βασίλειο, κατάφερε να διεισδύσει και σε κυβερνητικούς θεσμούς⁶⁶.

Παρά τον προοδευτικό χαρακτήρα που (επιδιώκει να) προβάλλει η Μουσουλμανική Αδελφότητα, έχει στο παρελθόν συνδεθεί άμεσα με τρομοκρατικές ενέργειες στην Αίγυπτο –κι αλλού⁶⁷, ενώ η δημοκρατικότητά της έχει αμφισβητηθεί εντόνως τόσο εντός όσο κι εκτός του Αραβικού κόσμου, λόγω της υποστήριξής της προς την παλαιστινιακή Hamas, καθώς και την επίδειξη «σεξιστικών, ομοφοβικών και βιαιών» τάσεων και την στόχευση των μη-ισλαμικών μειονοτήτων από άμεσα «παρακλάδια» της Αδελφότητας⁶⁸.

Η οργάνωση κατέστη παράνομη στην Αίγυπτο ήδη προ πενήντακονταετίας⁶⁹, ενώ της απαγορεύτηκε η πολιτική δραστηριότητα, λόγω του θρησκευτικού χαρακτήρα της. Αυτό συνέβη μέσω συνταγματικής αναθεώρησης το 2007 – με την οποία, παρεμπιπτόντως, δόθηκαν περαιτέρω υπερεξουσίες στον Πρόεδρο Mubarak⁷⁰. Παρά τα κωλύματα αυτά, κατάφερε να συνεχίσει να μετέχει στην πολιτική ζωή της Αιγύπτου, με μέλη της να συμμετέχουν στις εκλογές ως ανεξάρτητοι βουλευτές⁷¹. Ο δε αποκλεισμός τους από το διαδίκτυο που επιχειρήθηκε από τον Mubarak δεν ήταν δυνατός, καθώς τηρούσαν διακομιστές κι εκτός των αιγυπτιακών συνόρων⁷².

Όπως και η Τυνησιακή Ennahda, έτσι και η Μουσουλμανική Αδελφότητα είχε ελάχιστη εμπλοκή με τις αρχικές διαδηλώσεις που έλαβαν χώρα στην Αίγυπτο⁷³. Τουναντίον, άρχισε να μετέχει στις κινητοποιήσεις μόλις την δεύτερη εβδομάδα αυτών⁷⁴ – προς το τέλος της εξέγερσης. Για να μετέχει στις εκλογές, λόγω του ακόμη ισχύοντος ως άνω συνταγματικού νόμου, ίδρυσε το Κόμμα της Ελευθερίας και της Δικαιοσύνης, το οποίο επισημοποιήθηκε στις 30 Απριλίου, με τον Mohammed Morsi επικεφαλής⁷⁵. Η πολιτική που αποσκοπούσε να ασκήσει το Κόμμα του Morsi δεν έχει τυχαία παραλληλισθεί με το αντίστοιχο κυβερνών Κόμμα Δικαιοσύνης κι Ανάπτυξης

⁶⁶ Hansen, S. J., Gaas, M. H. & Bary, I. *ibid*

⁶⁷ Λίτσας, Σ.Ν., *ibid*

⁶⁸ Hansen, S. J., Gaas, M. H. & Bary, I. *ibid*

⁶⁹ Allagui, I. & Kuebler, J. (2011). *The Arab Spring and the Role of ICTs Editorial Introduction*, International Journal of Communication 5, Feature 1435-1442

⁷⁰ Μούτσογλου, Β., *ibid*

⁷¹ Allagui, I. & Kuebler, J., *ibid*

⁷² Howard, P.N., Duffy, A., Freelon, D., Hussain, M., Mari, W. & Mazaid, M., *ibid*

⁷³ Wolfseld, G., Segev, E. & Sheaffer, T. (2013). *Social Media and the Arab Spring: Politics Comes First*, The International Journal of Press/Politics 18(2), pp 115-137

⁷⁴ Kireççi, A. M. (2012). *Relating Turkey to the Middle East and North Africa: Arab Spring and the Turkish Experience*, Bilig, No: 63, pp. 111-134

⁷⁵ Hansen, S. J., Gaas, M. H. & Bary I. *ibid*

της Τουρκίας (AKP)⁷⁶. Παρά την κριτική που της είχε κατά καιρούς ασκηθεί, όσο βρισκόταν στην εξουσία η Αδελφότητα, είχε αποκηρύξει τη βία⁷⁷ και προσπάθησε, κατά το μάλλον ή ήττον να ακολουθήσει δημοκρατική πορεία⁷⁸. Σημειώνεται εκ των προτέρων ότι πρόκειται για την δεύτερη περίπτωση, μετά την Τυνησία, όπου στις εκλογές που ακολουθούν τις εξεγέρσεις αναδεικνύεται κόμμα με δεδηλωμένο ισλαμικό χαρακτήρα

Υποενότητα 1.2.3. Η «Αραβική Άνοιξη» της Λιβύης.

Η περίπτωση της Λιβύης είναι μοναδική στην ομάδα των «Αραβικών Ανοιξεων». Η ανάλυση της εξέλιξης των εξεγέρσεων από αντικαθεστωτικές διαδηλώσεις σε έναν ολοκληρωτικό εμφύλιο απαιτεί μία εξαντλητική και κοπιώδη μελέτη κι έρευνα που σαφώς υπεκφεύγει των ορίων που επιδιώκεται να τηρηθούν στην εκπόνηση της παρούσης. Υφίστανται όμως ορισμένα στοιχεία των οποίων η επισήμανση κρίνεται αναγκαία.

Ο Muammar al Gaddafi είχε επιβάλει τη δικτατορία στη Λιβύη από το 1969, κατόπιν στρατιωτικού πραξικοπήματος κατά του τότε βασιλιά Idris, κι έκτοτε τηρούσε την εξουσία, χωρίς να υπάρξει ποτέ δείγμα ουσιαστικής προσπάθειας αμφισβήτησης της αρχηγίας του, πολλώ δε μάλλον ανατροπής του⁷⁹. Η Λιβύη είχε πάντοτε χαρακτήρα «σεκταριστικό»· τουτέστιν, ο πληθυσμός της διαιρούνταν εσωτερικά σε θρησκευτικές σέκτες. Ο ίδιος ο Gaddafi ήταν σουνίτης και με την άνοδό του στην εξουσία, διαμοίρασε δικαιώματα και προνόμια υπέρ των σουνιτών, σε βάρος των υπολοίπων πληθυσμών. Για να γίνει κατανοητό το ανωτέρω, ήταν χαρακτηριστική η μεροληπτική διανομή των εσόδων του κράτους από τις πετρελαϊκές εξαγωγές σε βάρος των μη συντασσόμενων μετά του Gaddafi πληθυσμιακών και θρησκευτικών ομάδων⁸⁰. Το γεγονός αυτό και μόνον μας επιτρέπει να διαγνώσουμε τον λόγο για τον οποίο η Λιβύη κατέληξε εμφύλιος διαμάχη· το καθεστώς του Gaddafi, δικτατορικό κι απολυταρχικό καθ' όλα, εξαντλούσε τον αυταρχισμό του

⁷⁶ Λίτσας, Σ.Ν., *ibid*

⁷⁷ Λίτσας, Σ.Ν., *ibid*

⁷⁸ Hansen, S. J., Gaas, M. H. & Bary, I. *ibid*

⁷⁹ Rózsa, E. N. (2012). *The Arab Spring. Its Impact on the Region and on the Middle East Conference*, Academic Peace Orchestra Middle East, Policy Brief For the Middle East Conference on a WMD/DVs Free Zone, Nos. 9/10

⁸⁰ Μούτσογλου, Β. (2014). *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιχιάτικη καταγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ 131 επομ.

κυρίως στις αντίπαλες σέκτες, τοποθετημένες ιδίως στο ανατολικό τμήμα της Λιβύης. Από την άλλη, ο προνομιούχος πληθυσμός ευημερούσε υπό τη δικτατορία του και υποστήριξε έργω την εξουσία του, όταν αυτή αμφισβητήθηκε.

Εκεί ακριβώς έγκειται κι ο λόγος για τον οποίο είναι δύσκολο να συνταχθεί η περίπτωση της «Αραβικής Άνοιξης» της Λιβύης με αυτήν της Τυνησίας και της Αιγύπτου. Δεν επρόκειτο για μία συλλογική λαϊκή εξέγερση, αλλά για μία ευθύς εξαρχής σεκταριστική εξέγερση που δεν μπορούσε παρά να εκτυλιχθεί σε εμφύλια σύρραξη⁸¹. Κι ενώ τα συνθήματα των εξεγερμένων ήταν κοινά με αυτά των Τυνησίων και των Αιγυπτίων, στην πραγματικότητα εξέφραζαν ουσιαστικά τη δυσανασχήση των μη-προνομιούχων της Λιβύης για το γεγονός ότι η σέκτα τους ήταν παραγνωρισμένη από το κυβερνόν καθεστώς. Δεν θα ήταν ανακριβές να ειπωθεί ότι η συγκεκριμένη εξέγερση είχε και θρησκευτικό, ισλαμικό, χαρακτήρα⁸².

Οι πρώτες διαδηλώσεις πραγματοποιήθηκαν στις 15 Φεβρουαρίου του 2011, ενώ ο εμφύλιος περατώθηκε στις 23 Οκτωβρίου του ιδίου έτους, με τους επαναστάτες, υποβοηθούμενους από το ΝΑΤΟ, να υπερισχύουν του δικτατορικού καθεστώτος του Gaddafi. Ο τελευταίος δε, ως γνωστόν, συλλήφθηκε και γνώρισε έναν φρικώδη θάνατο στα χέρια των επαναστατών στις 20 Οκτωβρίου. Ήταν η πρώτη φορά που η διεθνής κοινότητα ενεπλάκη σε «Αραβική Άνοιξη»⁸³.

Εδώ θα πρέπει όμως να στρέψουμε την προσοχή μας σε ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο. Συγκεκριμένα, στις δηλώσεις της προεδρίας του NTC (το οποίο ανταγωνίστηκε τους Αδελφούς Μουσουλμάνους για την ανάληψη της ενδιάμεσης, προσωρινής κυβέρνησης της χώρας⁸⁴) για το μέλλον της Λιβύης. Σύμφωνα με αυτές, η βάση της διακυβέρνησης της Λιβύης θα έμελλε να είναι η Σαρία και το κράτος θα στρεφόταν άρδην στον ισλαμισμό⁸⁵. Είναι η τρίτη φορά που ισλαμιστές πολιτικοί ανήλθαν στην εξουσία ως αποτέλεσμα «Αραβικής Άνοιξης».

⁸¹ Μούτσογλου, Β. *ibid*

⁸² Μούτσογλου, Β. *ibid*

⁸³ Rózsa, E. N., *ibid*

⁸⁴ Güney, A. & Bilgin, H. D. (2014). *Model Countries in Political Analysis: Is Turkey a model State-Building in the Arab World?*, Jean Monnet Occasional Papers, No. 10, Institute for European Studies, Malta

⁸⁵ Μούτσογλου, Β. *ibid*, σελ 232

Υποενότητα 1.2.4. Η «Αραβική Άνοιξη» της Συρίας.

Υφίσταται μία σειρά ομοιοτήτων στην περίπτωση της «Αραβικής Άνοιξης» της Συρίας με αυτήν της Λιβύης, λόγω της οποίας δεν είναι δόκιμο να εντάξουμε την εξέγερση που έλαβε χώρα στο εσωτερικό της στις κλασικές περιπτώσεις «Αραβικών Ανοιξεων»⁸⁶.

Η Συρία κυβερνούταν από το μπααθικό κόμμα (ισλαμιστές σίιτες) επί 48 έτη μέχρι τις εξεγέρσεις που σημειώθηκαν το 2011. Πρόεδρός της από το 2000 ήταν και παραμένει μέχρι σήμερα ο Bashar al-Assad. Αν και η πρώτη μεγάλη διαδήλωση έλαβε χώρα στις 15 Μαρτίου του 2011 (η οποία έληξε με τα σώματα ασφαλείας να στρέφουν τα πυρά τους κατά των διαδηλωτών), την «σπίθα» των γεγονότων θα πρέπει να αναζητήσουμε στην πόλη Daraa, όπου στις 6 Μαρτίου 15 μαθητές φυλακίστηκαν και βασανίστηκαν από τις τοπικές αρχές για αντικυβερνητική δράση⁸⁷. Η πολιτική αναταραχή έχει συνδεθεί πολλάκις και με το γεγονός ότι η Συρία διένυε εκείνη την περίοδο μία από τις πιο δριμερείς ξηρασίες των τελευταίων ετών⁸⁸. Σε κάθε περίπτωση, ήδη τα γεγονότα εκτροχιάστηκαν στις 20 Μαρτίου, με την εμπρηστική ενέργεια κατά αρχηγείου του κυβερνώντος κόμματος, ενώ στις 7 Απριλίου πια αίτημα ήταν όχι απλώς ο εκδημοκρατισμός, αλλά η πτώση του Assad. Κι ενώ ξεσπούσαν διαδηλώσεις κατά του Assad σε περισσότερες από 10 πόλεις μέχρι το τέλος του Απριλίου, μέχρι τον Ιούνιο είχαν διενεργηθεί αντίστοιχες διαδηλώσεις υπέρ του Assad. Ήταν πια προδιαγεγραμμένο ότι ούτε η Συρία θα επιτύγχανε να αποφύγει την εμφύλια σύρραξη. Ως εκ τούτου, σχηματίστηκε ο Ελεύθερος Στρατός της Συρίας ως αντίπαλο δέος του Συριακού στρατού⁸⁹, ο οποίος συστηματικά απαντούσε βιαίως σε κάθε επαναστατική συγκέντρωση⁹⁰. Τα αντίπαλα στρατόπεδα είχαν διαμορφωθεί κι ο ακόμη και σήμερα παρών εμφύλιος δεν άργησε να ξεσπάσει.

⁸⁶ Μούτσογλου, Β. (2014). *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιξιάτικη καταιγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ 132

⁸⁷ Droz-Vincent, P., "State of Barbary" (Take Two): From the Arab Spring to the Return of Violence in Syria, *The Middle East Journal*, January 2014

⁸⁸ Kelley, C.P., Mohtadi S., Cane M.A., Seager R. & Kushnir Y., *Climate change in the Fertile Crescent and implications of the recent Syrian drought*, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, March 2015

⁸⁹ Öncel, A. & Malik, A. (2015). *The Arab Spring and its Impact on the Foreign Trade of Turkey*, *Bilgi* (31), 17-36

⁹⁰ Rózsa, E. N. (2012). *The Arab Spring. Its Impact on the Region and on the Middle East Conference*, Academic Peace Orchestra Middle East, Policy Brief For the Middle East Conference on a WMD/DVs Free Zone, Nos. 9/10

Η εργασία δεν θα απασχοληθεί περαιτέρω με την εξέλιξη των γεγονότων του εμφυλίου, όμως είναι δόκιμο να επισημανθούν ορισμένες παράμετροι αυτού. Το πρώτον, τόσο η Μουσουλμανική Αδελφότητα της Αιγύπτου (υπό Morsi ακόμη) όσο και η τυνησιακή Ennahda πήρε το μέρος των επαναστατών κατά του Assad⁹¹. Έχει ήδη επισημανθεί ότι η Αδελφότητα δραστηριοποιούνταν κι εντός της Συρίας, αν και το συγκεκριμένο παρακλάδι δεν τηρούσε σταθερή πολιτική στη Συρία, κι αναλόγως των συνθηκών, βρισκόταν υπέρμαχος της βίας ή όχι⁹². Σύμμαχος της Αδελφότητας στάθηκε το καταρικό Al Jazeera, το οποίο μετέδιδε καθημερινά της αγριότητες του Assad κατά των εξεγερμένων – ομολογουμένως μεροληπτικά ταχθέν υπέρ των επαναστατών⁹³. Το Al Jazeera, όπως θα δούμε κατωτέρω, ακολουθούσε την κρατική πολιτική του Κατάρ, το οποίο ήθελε να αμφισβητηθεί η περιφερειακή επιρροή του Assad⁹⁴.

Υποενότητα 1.2.5. Η Εξάπλωση των «Αραβικών Ανοιξέων».

Πρακτικά, η μέχρι τώρα ανάλυση των «Αραβικών Ανοιξέων» αρκεί για την μελέτη της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Παρά ταύτα, θα αναφερθούν τα ακόλουθα, για την πληρότητα του κεφαλαίου. Άλλωστε, οι δύο από τις περιπτώσεις απέληξαν σε εμφύλιο κι αποτελούν «φτωχές» περιπτώσεις λαϊκών αντικαθεστωτικών εξεγέρσεων.

Η Υεμένη ήταν προετοιμασμένη για την επερχόμενη «Αραβική Άνοιξη». Είχε προηγηθεί το παράδειγμα της Τυνησίας και της Αιγύπτου, κι ως εκ τούτου, ο Πρόεδρος Ali Abdullah Saleh ήδη από τα πρώτα δείγματα αναταραχών, ιδίως από την νεολαία της Υεμένης⁹⁵, τον Ιανουάριο-Φεβρουάριο του 2011, ήταν σε ετοιμότητα. Εκμεταλλευόμενος την φτώχεια του λαού του αλλά και την ευπιστία του, κατάφερε για μεγάλο χρονικό διάστημα να παραμείνει στην εξουσία, αξιοποιώντας τεχνικές δωροδοκίας και προπαγάνδας⁹⁶, διχάζοντας ακόμη και τους ίδιους τους διαδηλωτές⁹⁷.

⁹¹ Μούτσογλου, Β., *ibid*, σελ 275

⁹² Hansen, S. J., Gaas, M. H. & Bary, I. (επιμ.) (2017). *The Muslim Brotherhood Movement in the Arab Winter*, International Security Program, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, Discussion Paper 2017-04

⁹³ Μούτσογλου, Β., *ibid*, σελ 326

⁹⁴ Öncel, A. & Malik, A. (2015) *The Arab Spring and its Impact on the Foreign Trade of Turkey*, Bilgi (31), 17-36

⁹⁵ Rózsa, E. N. (2012). *The Arab Spring. Its Impact on the Region and on the Middle East Conference*, Academic Peace Orchestra Middle East, Policy Brief For the Middle East Conference on a WMD/DVs Free Zone, Nos. 9/10

⁹⁶ Rózsa, E. N., *ibid*

Άλλωστε, τον Απρίλιο έδωσε την υπόσχεση να παραιτηθεί έναντι ασυλίας - σύντομα κατέστη φανερό ότι ουδεμία πρόθεση δεν είχε⁹⁸. Παρά τον ειρηνικό χαρακτήρα των διαδηλώσεων, ο Saleh ανταποκρίθηκε με βία⁹⁹. Μετά από μία αποτυχημένη απόπειρα εναντίον του, ο Saleh μεταφέρθηκε στις Η.Π.Α. για θεραπεία, στις 27 Φεβρουαρίου του 2012. Προς έκπληξη όλων, όμως, επέστρεψε στην χώρα, για να παραδώσει την εξουσία¹⁰⁰ στον νέο εκλεγμένο (με 99,8% των ψήφων) Abd al-Rab Mansur al-Hadi, έως τότε Αντιπρόεδρος. Η προεδρεία του Hadi διήρκεσε μόλις τρία έτη προτού, τον Ιανουάριο του 2015, ανατραπεί από τους Houthis, στην έναρξη του εμφυλίου της Υεμένης. Αξιοσημείωτη για την «Αραβική Άνοιξη» της Υεμένης ήταν η απονομή του Νόμπελ Ειρήνης στην Tawakkol Karman, μέλος της Μουσουλμανικής Αδελφότητας της Υεμένης, σύμβολο για τις γυναίκες ισλαμίστριες στην MENA¹⁰¹.

Η «Αραβική Άνοιξη» στο Μπαχρέιν ξεκίνησε τον Φεβρουάριο του 2011, με αιτήματα για πολιτικές ελευθερίες και ισότητα¹⁰². Αν και το ρήγμα μεταξύ των σουνιτών κυβερνώντων και των σιιτών ήταν σημαντικό στην χώρα, δεν θεωρείται πρωταίτιο των εξεγέρσεων· ήταν μάλλον απόρροια του κλίματος εκδημοκρατισμού, με έμπνευση από την Τυνησία και την Αίγυπτο¹⁰³. Η αντίδραση του κυβερνώντος βασιλέως Hamad bin Isa Al Khalifa ήταν αμήχανη, αλλά κι εξαιρετικά βίαιη¹⁰⁴. Σε ανταπάντηση, διεξήχθησαν στις 25 Φεβρουαρίου του 2011 και στις 9 Μαρτίου του 2012 δύο από τις μεγαλύτερες πορείες στην ιστορία του Μπαχρέιν. Μέχρι το 2014 πάντως, οι διαδηλώσεις έπαψαν, χωρίς ουσιώδη αποτελέσματα. Αν και τα δυτικά, αλλά και τοπικά (πχ. το Al Jazeera) μέσα ενημέρωσης, ελάχιστα ασχολήθηκαν με την εξέγερση¹⁰⁵, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ειδικά οι Η.Π.Α. είχαν ιδιαίτερα συμφέροντα

⁹⁷ Salih, K. E. O. (2013). *The Roots and Causes of the 2011 Arab Uprisings*, Arab Studies Quarterly, Vol. 35, No. 2, pp. 184-206

⁹⁸ Salih, K. E. O. (2013). *The Roots and Causes of the 2011 Arab Uprisings*, Arab Studies Quarterly, Vol. 35, No. 2, pp. 184-206

⁹⁹ Öncel, A. & Malik, A. (2015) *The Arab Spring and its Impact on the Foreign Trade of Turkey*, Bilgi (31), 17-36

¹⁰⁰ Wing, A. K. (2012). “*The Arab Fall*”: *The Future of Women’s Rights*, The U.C. Davis Journal of International Law & Policy 445

¹⁰¹ Hansen, S. J., Gaas, M. H. & Bary I. (επιμ.) (2017) *The Muslim Brotherhood Movement in the Arab Winter*, International Security Program, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, Discussion Paper 2017-04

¹⁰² Rózsza, E. N., *ibid*

¹⁰³ Dabashi, H. (2012). *The Arab Spring. The End of Postcolonialism*, London – New York: Zed Books, σελ 150

¹⁰⁴ Rózsza, E. N., *ibid*

¹⁰⁵ Μούτσουλου, Β. (2014). *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιξιάτικη καταιγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση

στο Μπαχρέιν, καθώς εγκατεστημένος εκεί ήταν ο Πέμπτος Στόλος της, που έχει εποπτεία του Περσικού Κόλπου, της Ερυθράς Θάλασσας αλλά και της Αραβικής¹⁰⁶.

Οι διαδηλώσεις στην Ιορδανία, στο πλαίσιο της «Αραβικής» της «Άνοιξης», δεν είχαν ανατρεπτικό χαρακτήρα. Αντίθετα, κύριο αντικείμενό τους ήταν η αυξημένη φορολογία και η γενικότερη οικονομική τους δυσπραγία¹⁰⁷. Παρά ταύτα είχαν ως αποτέλεσμα την παραίτηση της κυβέρνησης του Πρωθυπουργού Samir Al-Rifai και τον σχηματισμό νέας από τον Βασιλιά Abdullah υπό την πρωθυπουργία του Aoun Al-Kasawneh¹⁰⁸. Με στοχευμένες μεταρρυθμίσεις, το καθεστώς κατάφερε να αναχαιτίσει τις κινητοποιήσεις των Ιορδανών¹⁰⁹, εκπλήσσοντας τους παρατηρητές των εξελίξεων, οι οποίοι ανέμεναν εκτεταμένη εξέγερση¹¹⁰.

Πιο αναιμική ήταν η «Αραβική Άνοιξη» της Αλγερίας, η οποία δεν προσωποποιήθηκε ουσιαστικά κατά του Προέδρου της Bouteflika, παρά το «σύστημα», που εμπόδιζε τους Αλγερινούς να απολαύσουν τον πλούτο της χώρας τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι περιορισμένες οικονομικές μεταρρυθμίσεις να οδηγήσουν στον κατευνασμό της λαϊκής οργής, χωρίς να χρειαστεί καν η επέμβαση των σωμάτων ασφαλείας. Αναφέρεται δε ότι η σταθερότητα της κυβέρνησης οφειλόταν και στο γεγονός ότι είχε καταφέρει παλαιότερα να αναχαιτίσει την ισλαμική τρομοκρατία στη χώρα, μία από τις πλέον μαύρες σελίδες της ιστορίας της, κι ως εκ τούτου έχαιρε της συμπάθειας και της στήριξης του λαού της.¹¹¹

Η τελευταία εξέγερση σημειώθηκε στο Σουδάν το Σεπτέμβριο του 2013 και ήταν προϊόν αντίδρασης του λαού σε οικονομικά μέτρα σχετικά με καύσιμα. Η αντίδραση της κυβέρνησης ήταν ακαριαία και βάνανυση¹¹². Το κίνημα, φοβούμενο την αποσταθεροποίηση της περιοχής, δεν συνέχισε, όπως περίπου και στην Αλγερία¹¹³.

Το αξιοπερίεργο της τήρησης σιγής από την συνηθισμένη σε αναταραχές κι εξεγέρσεις Παλαιστίνη ενώπιον των «Αραβικών Ανοιξεων» εξηγείται από ότι αυτή διείδε ότι τα νέα καθεστώτα που θα αναδύονταν στις γειτονικές της χώρες ήταν πολύ

¹⁰⁶ Dabashi, H., *ibid*, σελ 39

¹⁰⁷ Rózsa, E. N., *ibid*

¹⁰⁸ Salih, K. E. O. (2013). *The Roots and Causes of the 2011 Arab Uprisings*, Arab Studies Quarterly, Vol. 35, No. 2, pp. 184-206

¹⁰⁹ Ζέπος, Ι. Α. (2013). *Αραβική Άνοιξη. Ελπίδες και Φόβοι*, στο *Ημερίδα: Αραβική Άνοιξη*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού & Γενικής Παιδείας, 28 Νοεμβρίου 2013

¹¹⁰ Lindenstrauss, G. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Embracing "People's Power"*, Papers IEMed, European Institute of the Mediterranean

¹¹¹ Μούτσουλου, Β., *ibid*, σελ 20

¹¹² Abdel Salam, E. A. (2015). *The Arab spring: Its origins, evolution and consequences... four years on*, Intellectual Discourse, 23:1, pp 119-139

¹¹³ Shamaileh, A. (2016). *Spring Backwards: The Arab Spring as a Natural Experiment*, Fourth Annual Toronto Political Behaviour Workshop

πιθανόν να στρέψουν ευήκοον ους στα αιτήματά της και να την υποστηρίξει σε μία ενδεχόμενη προσπάθεια επίλυσης του παλαιστινιακού¹¹⁴. Ανεπηρέαστο έμεινε και το Κουβέιτ, χάριν ίσως των πολιτικών ελευθεριών που απολαμβάνει ήδη από το 1963¹¹⁵, καθώς και το Ιράκ, στο οποίο, υπό το πρίσμα των συνθηκών που ισχύουν μετά το 2003, δεν υπήρξαν προσδοκίες για σπουδαίες δραστηριοποιήσεις¹¹⁶.

Υποκεφάλαιο 1.3. Η Ουσία και η Σημασία των «Αραβικών Ανοιξεων»

«Al-sha‘b yurīdu isqāṭ al-nizām» σημαίνει «ο λαός θέλει να ρίξει την κυβέρνηση». Το παρόν σλόγκαν ήταν από τα κυριότερα και χρησιμοποιήθηκε ευρέως στις χώρες που βίωσαν «Αραβική Άνοιξη».¹¹⁷ Έχουμε ήδη αναφέρει ότι οι εξεγέρσεις δεν είχαν κομματικό χαρακτήρα, παρά κοινωνικό: δεν υπήρξε ρητή υποστήριξη προς κάποια παράταξη, αλλά η δράση (ή, καλλίτερα, αντίδραση) απευθυνόταν στους κυβερνώντες. Τα κινήματα στρέφονταν κατά της ανεργίας, της φτώχειας, αλλά και της διαφθοράς και της στέρησης ελευθεριών που συνεπαγόταν η αυταρχική τους διακυβέρνηση, ζητώντας «στρατηγικές»¹¹⁸ μεταρρυθμίσεις. Τα αιτήματα αυτά ήταν ουσιαστικά παρόμοια σε κάθε εξέγερση συνδεδεμένη με «Αραβική Άνοιξη»¹¹⁹.

Η ταυτότητα των αξιώσεων που επικεντρώνονταν σε ανθρώπινα δικαιώματα και δημοκρατία εν γένει¹²⁰ συνδέει τα κινήματα σε μία ενιαία «Αραβική Άνοιξη». Οι δε κινητοποιήσεις καθαυτές συνένωναν στο πλαίσιό τους διαφορετικές ομάδες ανθρώπων, των οποίων οι ιδεολογικές ή θρησκευτικές πεποιθήσεις ή και οι ηλικιακές τους διαφορές μπορεί να ήταν σε σύγκρουση, όμως ο λόγος που συναθροίζονταν σε ένα και μόνο κίνημα ήταν ο κοινός τους πόθος για ελευθερία¹²¹. Αντιλαμβάνεται κανείς ότι οι πορείες αυτές υπερέβαιναν έννοιες όπως η θρησκεία, ο κομματισμός,

¹¹⁴ Rózsa, E. N., *ibid*

¹¹⁵ Salih, K. E. O, *ibid*

¹¹⁶ Lindenstrauss, G., *ibid*

¹¹⁷ Abdel Salam, E. A. (2015). *The Arab spring: Its origins, evolution and consequences... four years on*, Intellectual Discourse, 23:1, pp 119-139

¹¹⁸ Aliboni, R. (2011). *The International Dimension of the Arab Spring*, The International Spectator, Vol. 46, No. 4, pp 5-9

¹¹⁹ Yilmaz, B. (2012). *Turkey and the Arab Spring: the Revolutions in Turkey's Near Abroad*, στο: Calleya, S. & Wohlfeld, M. (επιμ.), *Change and Opportunities in the Emerging Mediterranean*, Malta

¹²⁰ Abdel Salam, E. A., *ibid*

¹²¹ Kireççi, A. M. (2012). *Relating Turkey to the Middle East and North Africa: Arab Spring and the Turkish Experience*, Bilig, No: 63, pp. 111-134

ακόμη και το φύλο, τονώνοντας εξ αντιδιαστολής την ενιαία εθνική ταυτότητα¹²² των κατά τόπους μετεχόντων. Έτσι οι εξεγέρσεις ήταν, όπως έχει γλαφυρά λεχθεί, ταυτόχρονα πατριωτικές όσο και επαναστατικές¹²³. Με εξαίρεση ίσως πρωτίστως τη Λιβύη και τη Συρία, οι άνθρωποι ξέφυγαν από τις ιδιαίτερες σέκτες τους κι επιδίωξαν να πείσουν τόσο τα κυβερνώντα καθεστώτα, όσο και τον υπόλοιπο κόσμο, για την αξία τους πρωτίστως ως άνθρωποι, δικαιούμενοι τις ίδιες ελευθερίες με τον δυτικό – κυρίως- πολιτισμό¹²⁴. Για αυτό άλλωστε και η πλειονότητα των διαδηλώσεων ήταν ειρηνικές¹²⁵. Υπερβαίνοντας έτσι την παραδοσιακή τους ταυτότητα, οι λαοί διεκδίκησαν μία νέα¹²⁶, πιο σύγχρονη και πιο δημοκρατική. Σε αυτόν τον εκσυγχρονισμό, ιδιαίτερος ήταν ο ρόλος της νεολαίας. Οι νέοι, εν προκειμένω, έχοντας καλλίτερη γνώση των δημοκρατικών καθεστώτων ανά τον κόσμο και τις πολιτικές ελευθερίες που αυτά απολαμβάνουν¹²⁷, διείδαν την ευκαιρία που τους παρείχε η «Αραβική Άνοιξη» για να αντιδράσουν. Είναι αδιαμφισβήτητο η νεολαία που προσέδωσε στις «Αραβικές Ανοίξεις» την πολιτική (αντί της θρησκευτικής) διάσταση¹²⁸ και δεν είναι καθόλου τυχαία η παρατηρούμενη δημογραφική εκτίναξη που χαρακτήριζε τις εξεγερόμενες περιοχές την εποχή εκείνη¹²⁹.

Εδώ όμως βρίσκεται το τέλος της «Ανοιξιάτικης» ομοιογένειας¹³⁰. Παρά την ομοιότητα των αιτίων, που εξώθησε σειρά πληθυσμών σε μία σχεδόν ταυτόχρονη, αλυσιδωτή εξέγερση¹³¹, η εξέλιξη των γεγονότων απέδειξε καταφανώς την ανομοιότητα μεταξύ των αναταραχών ανά τα έθνη. Υπό αυτήν τη συνθήκη άλλωστε,

¹²² Moaddel, M., Thronton, A., Karabenick, S., Young-DeMarco, L.& de Jong, J. (2011). *The Arab Spring: What it represents & implications for national security (Data from Egypt, Iraq, Lebanon & Saudi Arabia)*, Middle Eastern Values Study, διαθέσιμο στο: <https://mevs.org/files/tmp/ArabSpring.pdf>

¹²³ Allagui, I.& Kuebler, J. (2011). *The Arab Spring and the Role of ICTs Editorial Introduction*, International Journal of Communication 5, Feature 1435-1442

¹²⁴ Aras, B.& Akarçesme, S. (2011-2012). *Turkey and the Arab Spring*, International Journal, Vol. 67, No. 1, Charting the new Turkish foreign policy, pp. 39-51

¹²⁵ Dabashi, H. (2012). *The Arab Spring. The End of Postcolonialism*, London – New York: Zed Books, σελ 221

¹²⁶ Dabashi, H., ibid, σελ 18

¹²⁷ Hoffman, M. & Jamal, A. (2012). *The Youth and the Arab Spring: Cohort Differences and Similarities*, Middle East Law and Governance 4, pp 168-188

¹²⁸ Hoffman, M. & Jamal, A., ibid

¹²⁹ Malik, A. (2014). *The economics of the Arab Spring*, World Bank, Washington DC

¹³⁰ Αιλιανός, Κ. (2013). *Αραβική «Άνοιξη»*, στο *Ημερίδα: Αραβική Άνοιξη*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού & Γενικής Παιδείας, 28 Νοεμβρίου 2013, σελ 45

¹³¹ Anderson, L. (2011). *Demystifying the Arab Spring. Parsing the Differences Between Tunisia, Egypt and Libya*, Foreign Affairs, Council on Foreign Relations και Shamaileh, A. (2016). *Spring Backwards: The Arab Spring as a Natural Experiment*, Fourth Annual Toronto Political Behaviour Workshop

γίνεται λόγος όχι για μία «επανάσταση», αλλά για πλείονες¹³². Και η διαφορετικότητα αυτή εδράζεται στο διαφορετικό πεδίο αναφοράς στο οποίο εξετέθησαν τα παρόμοια αιτήματα, ήτοι τις διαφορετικές οικονομικές και κοινωνικές δυναμικές¹³³, τις κατά περίπτωση αφορμές, αλλά και τον σπουδαίο ρόλο που διαδραμάτισε ο κάθε εθνικός στρατός¹³⁴, το οποίο διαμορφώνει εν τέλει και τα κύρια αιτήματα των λαών. Για αυτό είδαμε αλλού να ζητείται η ανατροπή του καθεστώτος ευθύς εξ αρχής, αλλού δε αναμορφώσεις και τροποποιήσεις του καθεστώτος για λιγότερο αυταρχισμό και τη βέλτιστη διανομή του πλούτου¹³⁵. Αυτή η προοπτική είναι που δημιούργησε και τον μάλλον βεβιασμένο οπτιμισμό του αραβικού κόσμου για μία συνολική, συλλογική και αλληπάλληλη κατεδάφιση των απολυταρχικών καθεστώτων στη MENA, η οποία όμως διατηρήθηκε ακέραιη μόνον στους πρώτους μήνες των αναταραχών¹³⁶.

Υποκεφάλαιο 1.4. Το Παρόν των «Αραβικών Ανοιξεων»

Παρά τις πλέον αισιόδοξες των προβλέψεων, είναι σήμερα κοινός τόπος ότι τα κινήματα των «Αραβικών Ανοιξεων» έχουν σήμερα περατωθεί και μάλιστα από το 2013. Χώρες που απέφυγαν την «Αραβική Άνοιξη» χάριν σε προληπτικά, αν και συνήθως μετριοπαθή, κυβερνητικά μέτρα αναμόρφωσης, όπως στο Μαρόκο, το Ομάν ή τη Σαουδική Αραβία ακόμη¹³⁷ -όπου τα οικονομικά μέτρα θύμιζαν μάλλον δωροδοκία¹³⁸, καθώς και χώρες όπου οι εξεγέρσεις καταπνίγηκαν βίαια ήδη στις πρώτες εμφανίσεις, όπως το Μπαχρέιν, είναι αμφίβολο έως και απίθανο να υποπέσουν σήμερα σε κατάσταση «Ανοιξεως». Κι αν ακόμη κάτι τέτοιο συμβεί, θα πρέπει σαφώς να εξεταστεί μεμονωμένα, ξεχωριστά από τα κινήματα του 2011. Επομένως, μένει να αποτιμήσουμε το παρόν της, τα αποτελέσματά της, ώστε να καταλήξουμε σε μία κατάφαση ως προς την επιτυχία της ή την αποτυχία της.

¹³² Öniş, Z. (2014). *Turkey and Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East*, Mediterranean Politics, Volume 19, Issue 2

¹³³ Anderson, L., *ibid*

¹³⁴ Sümer, F. (2013). *Turkey's Changing Foreign Policy and the Arab Spring*, The Innovations Journal: The Public Sector Innovation Journal, 18(1), article 8

¹³⁵ Kaya, K. (2012). *Turkey and the Arab Spring*, Military Review, pp. 26-32

¹³⁶ Öniş, Z. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, Insight Turkey Vol. 14, No. 3, pp. 45-63

¹³⁷ QadirMusgtaq, A. & Afzal, M. (2017). *Arab Spring: Its Causes and Consequences*, Journal of the Punjab Historical Society, Vol.30, No.1

¹³⁸ Είναι ενδιαφέρουσα η στροφή της προσοχής της Σαουδικής Αραβίας στην εκπαίδευση της νεολαίας της στα ισλαμικά διδάγματα του Κορανίου, βλέπε Wing, A. K. (2012). "The Arab Fall": The Future of Women's Rights, The U.C. Davis Journal of International Law & Policy 445

Εναρκτήρια παραδοχή είναι ότι, κατόπιν των «Αραβικών Ανοιξεων», ακολούθησαν αναταραχές που εξώθησαν την περιοχή της MENA γενικότερα σε κατάσταση «αβεβαιότητας» και «ρευστότητας»¹³⁹. Μολονότι η Τυνησιακή Ennahda είχε κάνει λόγο για κοσμικοποίηση του κράτους, με ίσα δικαιώματα για τα δύο φύλα και ανεκτικότητα¹⁴⁰, η δολοφονία του Chokri Belaid, ηγέτη της αντιπολιτευόμενης αριστεράς τον Φεβρουάριο του 2013 προκάλεσε σοβαρή ρωγμή στην εικόνα της Τυνησίας ως «success story» της «Αραβικής Άνοιξης». Διαψεύστηκαν επίσης όσοι διείδαν ελευθερία λόγου και τύπου ως ασφαλές αποτέλεσμα των ελεύθερων εκλογών¹⁴¹. Στην Αίγυπτο, το εκλεγμένο δημοκρατικά κόμμα της Μουσουλμανικής Αδελφότητας έχασε την εξουσία από το στρατιωτικό πραξικόπημα του el-Sisi, το οποίο, κατά τραγική ειρωνεία, ξεπήδησε και πάλι από την συμβολική πλατεία Tahrir¹⁴². Η Λιβύη και η Συρία, απαντώντας με βία στα αιτήματα του λαού τους, τον εξώθησαν με τη σειρά τους στη βία¹⁴³ και συνεπεία τούτου βυθίστηκαν στον εμφύλιο. Η Συρία, μάλιστα, δεν έχει διαφύγει ακόμη τη δίνη του εμφυλίου. Η Υεμένη σύντομα ακολούθησε. Οι εμφύλιες αυτές συρράξεις οδήγησαν σε μία από τις πλέον συγκλονιστικές πληθυσμιακές μετακινήσεις και μία από τις πλέον ταχύρρυθμα εξελισσόμενες κρίσεις των τελευταίων χρόνων¹⁴⁴, λόγω της διευρυμένης έκτασης της βίας και των αναταραχών. Οι περισσότερες μοναρχίες του αραβικού κόσμου δεν γνώρισαν ουσιαστική αμφισβήτηση¹⁴⁵ κι εύκολα κατέπνιξαν διά της βίας ή της χειραγώγησης τα όποια κινήματα αναφάνηκαν. Ακόμη και στις περιοχές που κατάφεραν να αποτινάξουν τον απολυταρχικό τους ζυγό, όχι μόνον δεν διαφαίνεται εκδημοκρατισμός¹⁴⁶, αντιθέτως παρατηρούνται φαινόμενα υποτροπιασμού στον

¹³⁹ Τσατσάνης, Μ. (2012). *Τα κύματα των θεωριών εκδημοκρατισμού και τα αραβικά καθεστώτα: Μεταξύ μεταβασιολογίας και αραβικού εξαιρετισμού*, στο: Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Τομ. 29, σελ. 127-150

¹⁴⁰ Κυριακίδης, Κ. (2012). *Το Πολιτικό Ισλάμ και η Αραβική Άνοιξη*, στο Κουσκουβέλης Η.Ι. (επιμ.), *Η Αραβική Άνοιξη. Μελέτες Διεθνών Σχέσεων*, Εργαστήριο Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, σελ 56

¹⁴¹ Όπως ο Dabashi, H., στο Dabashi, H. (2012). *The Arab Spring. The End of Postcolonialism*, London – New York: Zed Books, σελ 96

¹⁴² Shamaileh, A. (2016). *Spring Backwards: The Arab Spring as a Natural Experiment*, Fourth Annual Toronto Political Behaviour Workshop

¹⁴³ QadirMusgtaq, A.& Afzal, M., *ibid*

¹⁴⁴ Khallaf, S. (2013). *Displacement in the Middle East and North Africa: Between an Arab Winter and the Arab Spring*, Issam Fares Institute for Public Policy and International Affairs, Working Paper Series #17

¹⁴⁵ Rózsa, E. N. (2012). *The Arab Spring. Its Impact on the Region and on the Middle East Conference*, Academic Peace Orchestra Middle East, Policy Brief For the Middle East Conference on a WMD/DVs Free Zone, Nos. 9/10

¹⁴⁶ Τσατσάνης, Μ., *ibid*

αυταρχισμό κι απώλειας των κεκτημένων¹⁴⁷. Αυτό μάλιστα θα είχε ως συνέπεια την αναστύλωση των απολυταρχικών καθεστώτων ¹⁴⁸, ισλαμικών ¹⁴⁹ αλλά και στρατιωτικών, καθώς, όπως είδαμε, συχνάκις οι επιτυχίες των εξεγερμένων συνδέονταν άμεσα με την υποστήριξη του στρατού ή την μη υποστήριξη του καθεστώτος από τον στρατό ¹⁵⁰. Λόγος γίνεται δηλαδή για τον επονομαζόμενο «Αραβικό Χειμώνα»: δηλαδή την παλινδρόμηση της εξεγερμένης MENA όχι στο προηγούμενο καθεστώς, διότι αυτό δεν είναι δυνατό¹⁵¹, αλλά τη μετάβαση σε ένα νέο καθεστώς, ελάχιστα δημοκρατικό¹⁵². Κυρίαρχος και νικητής αυτού του τοπίου είναι το Πολιτικό Ισλάμ¹⁵³, το οποίο επικράτησε, παρά την απόπειρα των λαών να οικοδομήσουν μία εθνική ή ακόμη κι αραβική ταυτότητα, και παρά τις προσδοκίες κι ελπίδες πολλών για την εγκαθίδρυση του πολίτη-Αραβα¹⁵⁴.

Στην αρχή των «Αραβικών Ανοιξεων» υπήρξαν αισιόδοξες φωνές που μίλησαν για την επερχόμενη δημοκρατία, κι απαισιόδοξες φωνές που προέβλεψαν την ανάδειξη καθεστώτων όπως αυτό του Ιράν, κατά τα πρότυπα της Ισλαμικής Επανάστασης του 1979¹⁵⁵. Μολονότι με διαφορετικό τρόπο απ' ότι συνέβη στο Ιράν, φαίνεται πως η πλάστιγγα κινείται προς το μέρος των τελευταίων και τους δικαιώνει. Το συμπέρασμα είναι βέβαιο, όπως αξιολογείται τόσο από εξωτερικούς παρατηρητές όπως και από την ίδια την κοινή γνώμη των Αράβων: οι «Αραβικές Ανοίξεις» απέτυχαν¹⁵⁶ και το «δημοκρατικό momentum»¹⁵⁷ που είχε αρχίσει να διαφαίνεται έχει σήμερα πια απολεσθεί.

¹⁴⁷ Dalay, G. (2016). *Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας μετά την Αραβική Άνοιξη. Πως η Άγκυρα έφθασε να υιοθετήσει μια πολιτική επιλεγμένων εμπλοκών*, Foreign Affairs – Hellenic Edition

¹⁴⁸ Öniş, Z., ibid

¹⁴⁹ Alessandri, E. & Altunışik, M. B. (2013). *Unfinished Transitions: Challenges and Opportunities of the EU's and Turkey's Responses to the "Arab Spring"*, Global

¹⁵⁰ Plakoudas, S. (2017). *Causes of the Arab Spring: A Critical Analysis*, Κέντρο Διεθνών Στρατηγικών Αναλύσεων, Research Paper No. 7

¹⁵¹ Taşpınar, Ö. (2011). *The Turkish Model and its Applicability*, in Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E. & Nafaa, H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

¹⁵² Χριστοδούλου, Μ. (2013). *Το Θρησκευτικό – Ιδεολογικό Μωσαϊκό στις Χώρες της Μέσης Ανατολής, στο Ημερίδα: Αραβική Άνοιξη*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού & Γενικής Παιδείας, 28 Νοεμβρίου 2013, σελ. 27 επόμ.

¹⁵³ Κυριακίδης, Κ., ibid

¹⁵⁴ Αντίθετα δηλαδή από τα συμπεράσματα των QadirMusgtaq, A. & Afzal, M., στο QadirMusgtaq, A. & Afzal, M. (2017). *Arab Spring: Its Causes and Consequences*, Journal of the Punjab Historical Society, Vol.30, No.1, αλλά συμφώνως προς αυτά του Λίτσα, Σ.Ν., στο Λίτσα, Σ.Ν. (2012). *Το φαινόμενο της Αραβικής Άνοιξης έναν χρόνο μετά: μία θεωρητική και εμπειρική αποτίμηση*, στο Κουσκουβέλης Η.Ι. (επιμ.), *Η Αραβική Άνοιξη. Μελέτες Διεθνών Σχέσεων*, Εργαστήριο Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας

¹⁵⁵ Öniş, Z., ibid

¹⁵⁶ Μούτσογλου, Β., ibid, σελ 282

Κεφάλαιο 2: Η Νέο-Οθωμανική Πολιτική της Τουρκίας

Υποκεφάλαιο 2.1. Το Στρατηγικό Βάθος της Τουρκίας

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η επίδραση του δόγματος Davutoglu, όπως έχει παρουσιαστεί στο ογκώδες έργο του «Το Στρατηγικό Βάθος», αλλά κι όπως εφαρμόστηκε από τον ίδιο ως Υπουργό Εξωτερικών και τον ίδιο τον Erdogan, αποτελεί μία από τις σημαντικότερες κάμψεις και στροφές της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Πρόκειται για μία, κατά γενική ομολογία, υπεραπλουστευμένη προσέγγιση, σε κάθε περίπτωση όμως ολιστική. Σχεδιαγράφησε αρχικά τα συμφέροντα της Τουρκίας κι έπειτα τις στρατηγικές επίτευξής τους. Εδώ, βέβαια, θα μας απασχολήσει το δόγμα του «Στρατηγικού Βάθους», στο βαθμό που άπτεται των στρατηγικών της Τουρκίας προς την περιοχή της MENA.

Ο ίδιος ο Davutoglu αναφέρει, εν είδει αφηρητικής (και προγραμματικής για την πολιτική στην οποία θα πρέπει να θέσει προτεραιότητα η Τουρκία) ότι:

Η Τουρκία θα έχει τη δυνατότητα να ενισχύσει τη διεθνή θέση της και να σχηματίσει τη δική της ζώνη επιρροής τον επόμενο αιώνα, μόνο εάν κατορθώσει να ενώσει την πλούσια ιστορική της εμπειρία και τη γεωπολιτική και γεωοικονομική της δυνατότητα με μία αποτελεσματική και συνεπή ανανέωση εσωτερικής πολιτικής.¹⁵⁸

Ήδη από την παραδοχή αυτή είμαστε σε θέση να διαγνώσουμε δύο καταφάσεις. Η πρώτη, ότι η Τουρκία αναζητεί ηγετική θέση στην περιφέρειά της. Η δε δεύτερη, ότι οι παράγοντες που θα τη βοηθήσουν να το επιτύχει αυτό είναι η επανεκτίμηση της ιστορίας της αλλά και της πολιτικοοικονομικής της προσέγγισης, πάντοτε σε συνάρτηση με την γεωγραφική της θέση. Είναι μία πρόδηλη παλινδρόμηση στο οθωμανικό παρελθόν της Τουρκίας και στην ιδιαίτερη κληρονομιά που της έχει αφήσει παρακαταθήκη η Οθωμανική Αυτοκρατορία – τιμή και βάρος¹⁵⁹ για την χώρα ταυτόχρονα. Άλλωστε, αυτό το παρελθόν είναι πέραν από ιστορικό, και πολιτιστικό (η Οθωμανική Αυτοκρατορία ως «λίκνο πολιτισμών»). Ως εκ τούτου, είναι αναπόφευκτα πολιτικό –και κυριαρχικό.

¹⁵⁷ Kuru, A. T. (2015). *Turkey's Failed Policy toward the Arab Spring: Three Levels of Analysis*, Mediterranean Quarterly 26(3)

¹⁵⁸ Davutoglu, A. (2010). *Το Στρατηγικό Βάθος. Η διεθνής Θέση Τουρκίας* (μτφρ. Ραπτόπουλος Ν., επιμ. Σαπρής Ν.), Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το έτος 2001), σελ 137

¹⁵⁹ Davutoglu, A., *ibid*, σελ 303

Μία από τις σημαντικότερες υποχρεώσεις που οφείλει να αναλάβει η Τουρκία, εφ' όσον ποθεί να αναλάβει επάξια τα ηνία της περιοχής από τον προπάτορά της, είναι να θεαθεί ως προστάτιδα της περιφέρειάς της, κατά τον τρόπο που είχε αναλάβει την προστασία δηλαδή της περιοχής η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αυτό δεν είναι αμελητέας σημασίας κι ο Davutoglu δίδει σπουδαία έμφαση σε αυτό το «ιστορικό» καθήκον. Το καθήκον αυτό άλλωστε είχε γίνει αντιληπτό ήδη από τους Νεότουρκους του Κεμάλ, αν και δεν μπόρεσαν ή δεν επιθύμησαν να το εκμεταλλευτούν στο έπακρο, απολύοντας σπουδαίες ευκαιρίες καθιέρωσης περιφερειακής ισχύος¹⁶⁰:

Οι ηγέτες της Ένωση και Πρόοδος γνώριζαν ότι η θέση και η ισχύς που κατείχε το Οθωμανικό κράτος στο διεθνές σύστημα, εξαρτιόταν από το γεγονός ότι είχε αναλάβει να διαδραματίσει τον ρόλο της προστάτιδας δύναμης των Μουσουλμάνων, οι οποίοι ζούσαν υπό το καθεστώς αποικιοκρατίας,, ενάντια των αποικιοκρατών.¹⁶¹

Έπειτα δε:

Το γεγονός ότι τα κατάλοιπα του Οθωμανικού [κράτους] στην εγγύτερη χερσαία περιοχή, βλέπουν την Τουρκία είτε ως μία δύναμη που θα τα προφυλάξει προστατεύοντάς τα στον τόπο όπου βρίσκονται είτε ως τελικό άσυλο, όπου θα καταφύγουν σε περίπτωση μιας ενδεχόμενης επιχείρησης εκκαθάρισής τους, την αφήνουν αντιμέτωπη με νέες περιφερειακές αποστολές που κατευθύνονται από την παράμετρο της Τουρκίας.¹⁶²

Παρατηρούμε δηλαδή ότι ο Davutoglu δεν μένει απλώς στην μυθοποίηση του Οθωμανικού τότε κράτους, αλλά προχωρά και στην μυθοποίηση της Τουρκίας, ως συνεχιστή αυτού. Πρόκειται πράγματι για ένα ευφύες σχήμα, αν όχι ύπουλο: δημιουργώντας μία εικόνα της Τουρκίας ως προστάτιδας της περιφέρειάς της, ο ίδιος δεν αποσκοπεί άμεσα στην εδραίωση της εμπιστοσύνης στην δύναμη της χώρας του να προστατέψει τρίτες χώρες – αυτό είναι απλώς μία παράπλευρη επιτυχία κι αποτελεί παράμετρο της ήπιας ισχύος της Τουρκίας¹⁶³. Το μείζον που επιτυγχάνεται εδώ είναι ότι μέσω αυτής της εικόνας και της επακόλουθης εμπιστοσύνης των τρίτων

¹⁶⁰ Sümer, F. (2013). *Turkey's Changing Foreign Policy and the Arab Spring*, The Innovations Journal: The Public Sector Innovation Journal, 18(1), article 8

¹⁶¹ Davutoglu, A., *ibid*, σελ 121

¹⁶² Davutoglu, A., *ibid*, σελ 229 επόμ.

¹⁶³ Άλλωστε η χάραξη της στρατηγικής της είναι αλληλένδετη με την ήπια ισχύ της, καθώς αμφότερα απορρέουν από την ίδια ρίζα, ήτοι την γεωπολιτική της θέση και το ιστορικό της παρελθόν, βλέπε Sümer, F., *ibid*

χωρών στην δύναμη και προστατευτική διάθεση της Τουρκίας, θα της αναγνωρίσουν, πολύ περισσότερο, την υπέρμετρη (συγκριτικά με τα ίδια) ισχύ που απαιτείται για να τα προστατέψει. Αυτό όμως σημαίνει κι αναγνώριση του ηγετικού ρόλου της, η οποία θα της επιτρέψει και την επέμβαση στα εσωτερικά τους ζητήματα, καθώς η αναγνώριση ηγεσίας είναι άμεσα συνδεδεμένη και με την αναγνώριση της υποτέλειας. Αυτό άλλωστε δεν είναι άσχετο με την πραγματική σχέση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τους υπαγμένους υπό το ζυγό της λαούς, αν και αυτή είναι μάλλον μία διάσταση που παροράται –ηθελήμενα– από τον Davutoglu. Κι άλλωστε, είναι από τις πρώτες και ηπιότερες νύξεις στην (έμμεση εδώ) διασύνδεση της σχέσης της Τουρκίας με το παρελθόν της και την στρατηγική αξιοποίηση αυτού. Διατρέχοντας το «Στρατηγικό Βάθος», ανακαλύπτει πλείονες κι ευθείες διασυνδέσεις μεταξύ των δύο. Φερ' ειπείν:

Είναι σημαντική η ικανότητα της Τουρκίας, η οποία κατέχει την Οθωμανική ιστορική κληρονομιά και για πέντε αιώνες διατήρησε τον πλούσιο γεωπολιτισμικό χάρτη της περιοχής υπό μία σταθερή τάξη πραγμάτων, μειώνοντας στο ελάχιστο τους πολιτικούς κινδύνους, να κάνει χρήση αυτής της κληρονομιάς ως στρατηγικού στηρίγματος όχι μόνο από την άποψη των περιφερειακών πολιτικών της Τουρκίας, αλλά και από την άποψη της εγκαθίδρυσης μίας δίκαιης και μόνιμης τάξης πραγμάτων.¹⁶⁴

Μία πιο «σκληροπυρηνική» προσέγγιση αυτής της σύνδεσης των δύο είναι αυτή που ουσιαστικά παραγνωρίζει τα σύγχρονα σύνορα, σημεία της κρατικής κυριαρχίας των επιμέρους χωρών. Υπολαμβάνοντας το ιστορικό και μόνο βάθος του παρελθόντος της Τουρκίας, εξάγονται συμπεράσματα για το παρόν της και με μάλιστα αμιγώς πραγματιστικό χαρακτήρα. Η πιο ανησυχητική προοπτική αυτού τίθεται από πολύ νωρίς στο «Στρατηγικό Βάθος», όπου ακριβώς αναγνωρίζεται χωρίς δυσκολία ο επεμβατικός ρόλος που επιθυμεί («δικαιούται») η Τουρκία:

Είναι αδύνατο για την Τουρκία, η οποία δημιουργήθηκε στη βάση του ιστορικού και γεωπολιτικού παρελθόντος του Οθωμανικού κράτους και υπεισήλθε στην κληρονομιά της, να διανοηθεί και να σχεδιάσει την άμυνά της αποκλειστικά στο πλαίσιο των συνόρων που κατέχει. Η ιστορική κληρονομιά μπορεί να αναγκάσει την Τουρκία να επέμβει σε de facto καταστάσεις που εμφανίστηκαν πέραν των συνόρων της.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Davutoglu, A., *ibid*, σελ 498

¹⁶⁵ Davutoglu, A., *ibid*, σελ 83

Πλέον μπορούν να διαπιστωθούν ξεκάθαρα οι διαπλοκές του «ιστορικού βάθους» με το «γεωγραφικό βάθος» με το παρόν του «στρατηγικού βάθους» της Τουρκίας¹⁶⁶, τα οποία φτάνουν πλέον να είναι όχι απλώς αλληλοεξαρτώμενα, αλλά κι αναπόσπαστα το ένα από το άλλο. Πρόκειται για πολιτικές που υπολαμβάνουν την Τουρκία ως ηγέτιδα δύναμη της περιφέρειάς της¹⁶⁷. Ποια είναι όμως τα όρια αυτής της περιφέρειας επί της οποίας ο Νταβούτογλου τοποθετεί την Τουρκία επικεφαλής; Αυτό συνάγεται έμμεσα, από την αθροιστική εξέταση των επιμέρους περιοχών όπου αυτή θα πρέπει να έχει την προσοχή της τεταμένη. Χαρακτηριστικά:

Η Ασία αποτελεί το σημαντικότερο μέρος της στρατηγικής των εγγυτέρων προς την Τουρκία ηπειρωτικών περιοχών, που έχει ανάγκη επαναπροσδιορισμού¹⁶⁸...

Αποτελεί αδικαιολόγητη αδυναμία για μία περιφερειακή δύναμη διαθέτουσα σημαντικές ιστορικές και γεωγραφικές παραμέτρους, όπως η Τουρκία, η αποχή της από τις εξελίξεις που διαδραματίζονται στην Αφρική ή η περιφρόνηση αυτής της ηπείρου¹⁶⁹...

[Η] Τουρκία οφείλει να υιοθετήσει μία προσέγγιση που θα της επιτρέψει να σφυγμομετρεί συνεχώς τον Αραβικό κόσμο και να παρακολουθεί τις κοινωνικές, πολιτισμικές και πολιτικές αλλαγές στους κόλπους των αραβικών κοινωνιών ως περίοδο προετοιμασίας της διπλωματίας της¹⁷⁰...

Η μεσανατολική πολιτική της Τουρκίας στηριζόμενη επί του ασιατικού βάθους πρέπει να γίνει αντιληπτή ως αδιαίρετο τμήμα μιας πολιτικής ανωτέρου επιπέδου, που λαμβάνει υπόψη τη διαπεριφερειακή αλληλεπίδραση και τα πεδία έντασης, τα οποία προκύπτουν από αυτήν, ικανή να τα ξεπεράσει με μία ευέλικτη και συνεπή στρατηγική¹⁷¹.

Η συνάθροιση των περιοχών αυτών δεν αφήνει αμφιβολία ότι η Τουρκία διεκδικεί ηγετικό ρόλο στο πλαίσιο της MENA και του αραβικού κόσμου συγκεκριμένα. Ήδη σε αυτό το σημείο αξίζει να επισημανθεί ότι δεν αποτελεί έκπληξη η έντονη ανάμιξή της στις κατά τόπους «Αραβικές Ανοίξεις»: αυτές διαδραματίστηκαν εντός των ορίων της ορώμενης από αυτήν περιφέρειάς της. Για την

¹⁶⁶ Davutoglu, A., *ibid*, σελ 841

¹⁶⁷ Μηνάγιας, Χ. Δ. (2010). *Η γεωπολιτική στρατηγική και η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας*, Γέρακας-Αθήνα: Εκδόσεις Τουρίκη, σελ 253

¹⁶⁸ Davutoglu, A., *ibid*, σελ 313

¹⁶⁹ Davutoglu, A., *ibid*, σελ 321

¹⁷⁰ Davutoglu, A., *ibid*, σελ 620

¹⁷¹ Davutoglu, A., *ibid*, σελ 676

Τουρκία, θα αποτελούσε ιδανική ευκαιρία για να εφαρμόσει «κατά γράμμα» τις στρατηγικές που εκτίθενται στο έργο του Davutoglu.¹⁷² Από την άλλη, δεν μπορεί να ειπωθεί σε καμία περίπτωση ότι ο ίδιος δεν προειδοποιεί τις γείτονες χώρες –και τη διεθνή σκηνή- για τις βλέψεις της Τουρκίας προς ανάληψη ηγετικής θέσης, έστω κι επιθετικά¹⁷³, και βίαιης θραύσης όλων των πολιτικών- «βαριδίων» που την εμποδίζουν μέχρι τώρα να ανταποκριθεί στο ιστορικό της, κατ' αυτόν, καθήκον. Η επισήμανση αυτή έχει γίνει ήδη από πλειάδα συγγραφέων εν είδει προειδοποίησης¹⁷⁴, ιδίως ως προς τα δυτικά κράτη, καθώς η εστίαση στην περιφερειακή ηγεσία είναι μάλλον αντιφατική προς την ένταξη σε ένα ευρύτερο δυτικό οικοδόμημα. Η ευρωπαϊκή προσέγγιση, οσοδήποτε κι αν επιχειρείται, δεν έχει και δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τον εξευρωπαϊσμό της Τουρκίας, διότι τούτο θα σήμαινε υπαγωγή και υποτέλειά της σε κάποια άλλη περιφερειακή δύναμη¹⁷⁵. Ίσως η πεμπτουσία της αλλαγής πλευράς της Τουρκίας από την παθητικότητα στην ενέργεια¹⁷⁶ (στην «επίθεση») να μπορεί να εντοπιστεί στις ακόλουθες δύο παραγράφους:

Η Τουρκία με το ιστορικό και γεωγραφικό βάθος που διαθέτει... οφείλει να αναπτύξει μία ενεργό περιφερειακή πολιτική, ικανή να προβλέπει εξ υπαρχής τις κρίσεις που δύνανται να προκαλέσει αυτός ο γεωπολιτικός, γεωπολιτισμικός και γεωοικονομικός κατακερματισμός και να τις αξιολογεί με ψυχραιμία. Η έναντι αυτού του κατακερματισμού υιοθέτηση μιας παθητικής στάσης, πέραν του ότι ενδέχεται να εξουδετερώσει την περιφερειακή δραστηριότητα της Τουρκίας, δύναται να προκαλέσει και σοβαρούς κινδύνους όσον αφορά την εσωτερική και εξωτερική της ασφάλεια. Είναι αδύνατον η Τουρκία να παραμείνει απλός θεατής των κινήτρων, των υποκειμένων και των αποτελεσμάτων ενός τέτοιου κατακερματισμού. Η δυναμική συγκυρία της μεταψυχροπολεμικής περιόδου θέτει τις χώρες που αναπτύσσουν στατική και παθητική στάση σε σύντομο χρονικό διάστημα στο περιθώριο της διπλωματικής διαδικασίας.

Η Τουρκία, η οποία είναι η ιστορική κληρονόμος της τελευταίας γεωπολιτικής, γεωπολιτισμικής και γεωοικονομικής ενότητας της περιοχής, οφείλει να αναπτύξει μια στρατηγική προσέγγιση, που θα υπερβαίνει αυτό τον γεωπολιτικό,

¹⁷² Λίτσας, Σ.Ν. (2012). *Το φαινόμενο της Αραβικής Άνοιξης έναν χρόνο μετά: μία θεωρητική και εμπειρική αποτίμηση*, στο Κουσκουβέλης Η.Ι. (επιμ.), *Η Αραβική Άνοιξη. Μελέτες Διεθνών Σχέσεων*, Εργαστήριο Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας

¹⁷³ Μηνάγιας, Χ. Δ., *ibid*, σελ. 79

¹⁷⁴ Φραγκούλης, Φ. (2012). *Ποια Τουρκία; Ποιοι Τούρκοι;*, Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα, σελ 521

¹⁷⁵ Μηνάγιας, Χ. Δ., *ibid*

¹⁷⁶ Sümer, F., *ibid*

γεωπολιτισμικό και γεωοικονομικό κατακερματισμό και θα εμπερικλείει την περιοχή ως σύνολο, καθώς και βαθμιαία να την εφαρμόσει στα πλαίσια μιας ευέλικτης τακτικής. Αυτή η στρατηγική προσέγγιση δεν θα αρκестεί μόνο στο να αυξήσει την επιρροή της Τουρκίας στην περιοχή, αλλά ταυτόχρονα θα εξασφαλίσει μία λειτουργία μεταξύ των παγκόσμιων ισορροπιών και των περιφερειακών ισορροπιών, που δεν δύναται να παραβλεφθεί από κανένα υποκείμενο.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Davutoglu, A., *ibid*, σελ 674 επόμ.

Υποκεφάλαιο 2.2. Η Πολιτική των «Μηδενικών Προβλημάτων»

Σημαντικός άξονας της νέας στροφής της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας υπό το Νταβουτογλιανό δόγμα είναι η πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων». Η φημισμένη πολιτική αυτή είναι έτσι δομημένη ώστε να εξυπηρετεί τόσο την δημόσια εικόνα και την ήπια ισχύ της Τουρκίας, όσο και τις στρατηγικές της βλέψεις.¹⁷⁸

Η πρώτη ανάγνωση αδικεί αρκετά την λογική της, καθώς δεν αφορά αποκλειστικά και μόνον την διατήρηση του ελάχιστου δυνατού των προστριβών στις διπλωματικές (και λοιπές) σχέσεις μεταξύ της Τουρκίας και των γειτόνων της. Γενικότερα, ανταποκρίνεται σε ένα καθεστώς όπου ολόκληρη η ως άνω περιφέρεια θα γνωρίζει μία περίοδο «μηδενικών προβλημάτων». Σε αυτήν θα πρωταγωνιστεί η Τουρκία, και θα της αναγνωρίζεται ο ρόλος του διαμεσολαβητή μεταξύ τρίτων χωρών¹⁷⁹, προς σταθεροποίηση ολόκληρης της περιοχής μέσω της (ήπιας και σκληρής) ισχύος της¹⁸⁰. Ο ρόλος αυτός είναι μία έμπρακτη εφαρμογή κι εμπέδωση όλων των αρχών που το «στρατηγικό βάθος» της επιβάλλει. Έτσι, η Τουρκία θα ηγούνταν τόσο εμπράκτως όσο και διά του παραδείγματος, αποτελώντας ηγέτη, αλλά και χώρα υπόδειγμα για τους γείτονές της (περί του «Τουρκικού Μοντέλου», βλέπε κατωτέρω).

Για την πρώτη παράμετρο της πολιτικής των «μηδενικών προβλημάτων» ήταν απαραίτητο για την Τουρκία να απομακρυνθεί από το γεμάτο προστριβές παρελθόν της, ιδίως με τις αραβικές ή ισλαμικές χώρες, υιοθετώντας πολιτικές προσέγγισης με τα καθεστώτα τους, δημοκρατικά ή μη. Τούτη η στροφή, για το αφηγηματικό της υπόθεσης, ξεκίνησε το πρώτον κατά την δεύτερη τετραετία της κυβέρνησης Ερντογάν, ήτοι κατά την περίοδο 2007 με 2011¹⁸¹. Η προσπάθειά της δεν ήταν εύκολη, ιδίως όσον αφορά τον αραβικό κόσμο, με τον οποίο η παραδοσιακή σχέση ήταν εχθρική¹⁸², σε άμεση συσχέτιση με το καταπιεστικό οθωμανικό παρελθόν των χωρών αυτών, το οποίο τώρα η Τουρκία ενστερνιζόταν. Σε αυτήν πάντως την

¹⁷⁸ Öniş, Z. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, Insight Turkey Vol. 14, No. 3, pp. 45-63

¹⁷⁹ Bengio, O. (2010). *The Turkish-Israeli Relationship. Changing Ties of Middle Eastern Outsiders*, NY, USA: Palgrave MacMillan, σελ 176

¹⁸⁰ Yilmaz, B. (2012). *Turkey and the Arab Spring: the Revolutions in Turkey's Near Abroad*, in: Calleya S., Wohlfeld M. (επιμ.), *Change and Opportunities in the Emerging Mediterranean*, Malta

¹⁸¹ Alessandri, E.& Altunışık, M. B. (2013). *Unfinished Transitions: Challenges and Opportunities of the EU's and Turkey's Responses to the "Arab Spring"*, Global Turkey in Europe Series, Working paper 4, Essen/Istanbul/Rome

¹⁸² Κουσκουβέλης, Η. Ι. (2013). *Πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων» με τους γείτονες ή προβληματική πολιτική*; στο Κουσκουβέλης Η. Ι., Λίτσας Σ. Ν. (επιμ), *Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, σελ 41

διακρατική της πολιτική θα πρέπει να ενταχθεί η προσέγγιση με χώρες όπως η Συρία, ο Λίβανος και η Ιορδανία προς θέσπιση ενός συστήματος αλληλο-επισκεψιμότητας χωρίς πρόβλεψη για θεώρηση εισόδου (visa)¹⁸³. Η περίπτωση αυτή, μιμούμενη την «ανοικτότητα» της Ευρώπης, εξαπλώθηκε και σε αντίστοιχες διαπραγματεύσεις με τη Ρωσία και τα Βαλκάνια¹⁸⁴. Παράλληλες προσπάθειες γίνονται για από-δασμολόγηση των προϊόντων για διάνοιξη του εμπορίου, με στόχο την προώθηση του εμπορίου στην υπολαμβανόμενη από την ίδια, «περιφέρειά της» (παράλληλα με την διατήρηση των εμπορικών της σχέσεων με την Ευρώπη¹⁸⁵), με αναφορά να γίνεται στην ιδιαίτερη περίπτωση της Συρίας- μέχρι το 2010. Ο λόγος που αξίζει ιδιαίτερη αναφορά η Συρία είναι διότι η μετατροπή της παραδοσιακής εχθρότητας μεταξύ των δύο χωρών (περιπτώσεις όπως αυτή της παράδοσης του Ocalan εντάσσονται ακριβώς σε αυτό το πλαίσιο) σε σχέση συνεργασίας¹⁸⁶, τολμά να πει κανείς και φιλικότητας, αποτελούσε μέχρι πρόσφατα τη ναυαρχίδα της πολιτικής των «μηδενικών προβλημάτων» ως έργο απόδειξης της αποτελεσματικότητάς της.

Στον δεύτερο άξονα της αυτής πολιτικής, η διαμεσολάβηση της Τουρκίας στην διένεξη μεταξύ Ισραήλ και Συρίας θα πρέπει μάλλον να λάβει θετικό πρόσημο¹⁸⁷, ενώ η ηγετική της θέση στη λεγόμενη «Initiative of Neighboring Countries of Iraq» (2003), όπου τα γειτονικά του Ιράκ κράτη (πλην του Κουβέιτ) συναντήθηκαν υπό την επίβλεψη της Τουρκίας για να αποφευχθεί ο πόλεμος μεταξύ του πρώτου και των Η.Π.Α., όπως είναι προφανές, δεν απέδωσε καρπούς. Σε γενικές γραμμές πάντως, υπό το πρίσμα της πολιτικής των «Μηδενικών Προβλημάτων», ανοίχθηκαν διάυλοι επικοινωνίας και προωθήθηκε ο διάλογος με τα γειτονικά κράτη, τακτική που η Τουρκία προσπάθησε μετ' επιτάσεως να διατηρήσει.

Ήταν μία φέρελπις πολιτική στόχευση, καθώς αποδείκνυε την πρόθεση της Τουρκίας να αναπτύξει διπλωματικές και οικονομικές σχέσεις με τους γείτονές της, σεβόμενη τα ιδιαίτερα συμφέροντα του καθενός. Ταυτόχρονα, ήταν μία πολύπλευρη πολιτική, καθώς συμπεριελάμβανε όχι μόνον κράτη, αλλά και Διεθνείς Οργανισμούς - η λεγόμενη «ρυθμική» διπλωματία¹⁸⁸. Και πράγματι, για τον πρώτο καιρό, διεφάνη

¹⁸³ Smolen, K. (2013). *The Arab Spring in Syria. Implications for Turkey's Regional Policy*, Faculty of Political Science, Maria Curie-Skłodowska University, 2013, pp. 140-159

¹⁸⁴ Aras, B. & Akarçesme, S. (2011-2012). *Turkey and the Arab Spring*, International Journal, Vol. 67, No. 1, Charting the new Turkish foreign policy, pp. 39-51

¹⁸⁵ Aras, B. & Akarçesme, S., *ibid*

¹⁸⁶ Altunışık, M. B. (2013). *Turkey after the Arab Uprisings: Difficulties of Hanging on in There*, Analysis, No. 223

¹⁸⁷ Smolen, K., *ibid*

¹⁸⁸ Smolen, K., *ibid*

μία πρόδηλη βελτίωση των τουρκο-αραβικών πρωτίστως σχέσεων¹⁸⁹ Η επιτυχία, όμως, αυτή δεν έμελλε να γνωρίσει μακροημέρευση.

Οι «Αραβικές Ανοίξεις», όπως θα δούμε, αποκάλυψαν τις εγγενείς αδυναμίες της πολιτικής αυτής και έθεσαν υπό αναθεώρηση την στρατηγική της Τουρκίας. Κι αυτό συνέβη διότι η Τουρκία βρέθηκε σε ένα συγκλονιστικό για την εξωτερική της πολιτική δίλημμα: να υποστηρίξει τα καθεστώτα, με τα οποία στην πραγματικότητα είχε δομήσει της σχέσεις της και υποστηρίξει ολόκληρη την πολιτική της ή να υποστηρίξει τα αιτήματα εκδημοκρατισμού, παρουσιάζοντας το πρότυπό της προς μίμηση, θυσιάζοντας όμως τις ήδη μέχρι τότε καλλιεργημένες σχέσεις της; Στην πραγματικότητα, εκεί που «χώλαινε» η πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων» ήταν ότι για να επιτύχει, απαιτούνταν μία προσέγγιση όχι λαών ούτε και κουλτούρας, αλλά μία προσέγγιση ανθρώπων. Καθώς οι περισσότερες χώρες βρίσκονταν παραδοσιακά υπό αυταρχικά καθεστώτα δεκαετιών που δεν γνώριζαν αμφισβήτηση ως προς την κυριαρχία τους, ήταν λογικό κι επόμενο η Τουρκία να προσεγγίσει τις «κεφαλές» των καθεστώτων αυτών¹⁹⁰, όπως τον Assad στη Συρία ή τον Gaddafi στη Λιβύη¹⁹¹.

Η προώθηση της δημοκρατίας, άλλωστε, δεν ήταν εντεταγμένη στις βασικές αρχές της πολιτικής των «μηδενικών προβλημάτων»¹⁹². Η Τουρκία είχε πλήρη γνώση των γειτόνων της και των αρχόντων καθεστώτων. Λαμβάνοντας μία εκδημοκρατιστική στάση απέναντί τους, διακύβευε ευθύς εξαρχής την επιτυχή προσέγγιση των κρατών τούτων. Παράλληλα έθιγε τόσο τα κεκτημένα συμφέροντα, όσο και τις ελπίδες για προώθησή τους¹⁹³. Επιθυμία της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής ήταν η προώθηση κυρίως οικονομικών συμφερόντων, στη βάση και της κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς των κρατών της MENA μεταξύ τους. Αυτό όμως επισημαίνεται ότι προφανώς δεν περιέκλειε νοηματικά και την έννοια της δημοκρατίας.¹⁹⁴ Προς τούτο, άλλωστε, η Τουρκία προτίμησε μία τακτική αποσιώπησης του δημοκρατικού ελλείμματος των γειτόνων χωρών της¹⁹⁵. Η επιλογή

¹⁸⁹ Κουσκουβέλης, Η. Ι., *ibid*

¹⁹⁰ Taşpınar, Ö. (2011). *The Turkish Model and its Applicability*, in Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E.& Nafaa, H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

¹⁹¹ Öniş, Z., *ibid*

¹⁹² Öniş, Z., *ibid*

¹⁹³ Öniş, Z., *ibid*

¹⁹⁴ Öniş, Z., *ibid*

¹⁹⁵ Alessandri, E.& Altunışık, M. B., *ibid*

της αυτή γρήγορα οπισθοκρότησε, όταν τα καθεστώτα υιοθέτησαν τις πλέον άγριες τακτικές κατάπνιξης των αναδυόμενων εξεγέρσεων. Τόσο η παγκόσμια όσο και η εσωτερική γνώμη της Τουρκίας βρέθηκε να καταφέρεται εναντίον της όποιας υποστήριξης προς τους απάνθρωπους δικτάτορες των γειτονικών χωρών. Παρομοίως, είχε λάβει αντίστοιχη κριτική η υποστήριξη του Ιράν κατά την σκληρή αντιμετώπιση της Πράσινης Επανάστασης¹⁹⁶.

Ήδη κατά το ξέσπασμα των πρώτων «Αραβικών Ανοιξέων», η Τουρκία βρέθηκε ενώπιον της αναπόδραστης αποτυχίας της πολιτικής των «μηδενικών προβλημάτων», την οποία είχε δει επί περίπου τέσσερα χρόνια να αποφέρει ουσιώδεις καρπούς και να εξυπηρετεί τα συμφέροντά της κατά τρόπο πρωτοφανή για τα δεδομένα της. Η αποτυχία της πολιτικής αποδείχθηκε σύντομα επιζήμια υπό την νέα προοπτική αυτή και εξώθησε την Τουρκία σε αναζήτηση νέων πολιτικών¹⁹⁷.

Πάντως, είναι δίκαιο να ειπωθεί ότι στο ηθικό αυτό δίλημμα της υποστήριξης της δημοκρατίας έναντι των ήδη αναπτυχθέντων σχέσεων δεν ήταν μόνη της η Τουρκία. Η Δύση αντιμετώπιζε την ίδια διελκυστίνδα, στην ίδια περιοχή¹⁹⁸. Με τη διαφορά όμως ότι ο δυτικός κόσμος ήταν απομεμακρυσμένος από την περιοχή και χωρίς βλέψεις για δημιουργία ενός περιφερειακού κέντρου με ηγέτιδα την ίδια. Τα συμφέροντα της Δύσης εξυπηρετούνταν με «μακρά χειρί» επεμβάσεις κι όχι «βραχεία», όπως κατ' ανάγκην συνέβαινε με την Τουρκία. Τουτέστιν, ενώ το δίλημμα ήταν το αυτό για Δύση και Τουρκία, η αμηχανία της πρώτης ενώπιον των εξεγέρσεων δεν διακινδύνευε στον ίδιο βαθμό τα συμφέροντα της στην περιοχή. Κάτι το οποίο δεν μπορεί δοκίμως να λεχθεί και για την Τουρκία.

Υποκεφάλαιο 2.3. Η Δημόσια Εικόνα του Νέο-Οθωμανισμού

Η ρομαντικοποίηση μίας οντότητας όπως η Οθωμανική Αυτοκρατορία και η εννοιολογική της αποκατάσταση¹⁹⁹ δεν μπορεί παρά να είναι δύσκολη υπόθεση. Για να το επιτύχει αυτό, η Τουρκία πασχίζει να αποσιωπήσει τις μη-θελκτικές πτυχές της ιστορίας της ως Οθωμανικής Αυτοκρατορίας της, παράλληλα με το σχετικό κι εξίσου δύσκολο έργο να διορθώσει όσα λάθη της, σύγχρονα και παλαιότερα, δεν μπορεί να

¹⁹⁶ Öniş, Z., ibid

¹⁹⁷ Κουσκουβέλης, Η. Ι., ibid, σελ. 44-45

¹⁹⁸ Öniş, Z., ibid

¹⁹⁹ Yilmaz, B. (2012). *Turkey and the Arab Spring: the Revolutions in Turkey's Near Abroad*, στο: Calleya S., Wohlfeld M. (επιμ.), *Change and Opportunities in the Emerging Mediterranean*, Malta

αποσιωπήσει, και τα οποία μέχρι σήμερα την εμπόδιζαν να ασκήσει αποτελεσματική δημόσια διπλωματία²⁰⁰. Συνολικά, η Τουρκία επιδιώκει σε μία προσπάθεια αυτό-αναδιαμόρφωσης της δημόσιας εικόνας της ώστε να ξεφύγει από τον χαρακτηρισμό της ως δύναμη επεκτατική, βάρβαρη, αντιδημοκρατική, αυταρχική και, αντίθετα, να προωθήσει μία προοδευτική και σύγχρονη εικόνα, προπάντων αξιακή. Εμπνευστής, όπως είδαμε, των επιδιώξεων αυτών είναι ο Ahmet Davutoglu, ο οποίος, στρεφόμενος προς ανατολάς, επιδιώκει να ανασκευάσει την εικόνα του Νέο-Οθωμανισμού ως όχημα δημιουργίας μίας «Pax-Ottoman» (με έντονα στοιχεία επεκτατισμού) και Νέο-Οθωμανικού Εθνικισμού²⁰¹, αλλά μίας χώρας που, εστιάζοντας κυρίως στις πολιτιστικές σχέσεις με τις χώρες που κάποτε υπάγονταν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (και γνώρισαν υπό αυτήν την «Χρυσή Εποχή» τους²⁰²), προωθεί κοινά συμφέροντα και σκοπούς. Η ανταπόκριση στο ιστορικό αυτό παρελθόν δεν σημαίνει και ιμπεριαλιστική διάθεση εκ μέρους της Τουρκίας²⁰³, κατά την ίδια πάντα.

Παράλληλα στις σύγχρονες όμως αξίες όπου επιδιώκει να πείθει ότι ανταποκρίνεται, η Τουρκία παραμένει πάντοτε ένα ισλαμικό κράτος, με την παράδοση του Ισλάμ να διέπει κάθε τομέα της καθημερινότητάς της. Αρχής γενομένης από την πολιτική. Όπως μας εξηγεί ο Αχμέτ Νταβούτογλου, «[η] πολιτική δραστηριότητα [εκλαμβάνεται] ως ειδική αποστολή για την εγκαθίδρυση δικαιοσύνης σε ολόκληρο τον κόσμο»²⁰⁴. Κεντρικός δε άξονας αυτής, όσον αφορά τους μουσουλμανικούς λαούς, είναι η ισλαμική έννοια της «μουσάουατ η οποία υποδηλώνει ότι στις κακουχίες αυτού του κόσμου οι Μουσουλμάνοι και οι μη Μουσουλμάνοι είναι ίσοι και όμοιοι.»²⁰⁵. Είναι αυτός ο *prima facie* αταίριαστος, για την Τουρκία όμως εφικτός, συνδυασμός των δημοκρατικών αξιών με τις ισλαμικές παραδόσεις. Ο συνδυασμός αυτός αποτελεί το «Neo-Ottoman Cool»²⁰⁶, μάντρα και

²⁰⁰ Kalin, I. (2011). *Soft Power and Public Diplomacy in Turkey*, Perceptions Journal of International Affairs, SAM Center for Strategic Research, Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, Volume XVI, No. 3

²⁰¹ Aras B. (2009). *Davutoglu Era in Turkish Foreign Policy*, SETA Policy Brief

²⁰² Cinar, B. (2012). *Turkish Foreign Policy Towards Balkans: Albania*, International Balkan Annual Conference, vol.1, page 147

²⁰³ Taşpınar, Ö. (2011). *The Turkish Model and its Applicability*, in Tocci N., Taşpınar Ö., Barkley H. J., Soler i Lecha E., Nafaa H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

²⁰⁴ Davutoglu, A. (2011). *Εναλλακτικές Κοσμοθεωρίες. Η επίδραση της Ισλαμικής και της Λυτικής Κοσμοθεωρίας στην Πολιτική Θεωρία* (μτφρ. Κολιόπουλος Κ., επιμ. Ρούσσος Σ), Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το έτος 1993), σελ 325

²⁰⁵ Davutoglu, A. *ibid*, σελ 398

²⁰⁶ Kraidy, M. M. & Al-Ghazzi, O. (2013). *Neo-Ottoman Cool: Turkish Popular Culture in the Arab Public Sphere*, The International Journal of Media and Culture, Vol 11, Issue 1, pages 17-29

brand name του Νέο-Οθωμανισμού της τουρκικής δημόσιας διπλωματίας, τόσο στο εξωτερικό, όσο και στο εσωτερικό της²⁰⁷. Είναι άλλωστε γνωστό ότι η δημόσια διπλωματία της Τουρκίας έχει χαρακτήρα «intermestic»²⁰⁸, ένας νεολογισμός – αμάλγαμα των όρων «international public diplomacy» και «domestic public diplomacy», καθώς κοινό της έχει όχι μόνο τη διεθνή σκηνή, αλλά και το εσωτερικό της χώρας. Τούτο συμβαίνει διότι οι προσπάθειες αναδιαμόρφωσης της δημόσιας εικόνας της πολύ συχνά «αποκρούονται» από την εικόνα που προβάλλεται στο εσωτερικό της χώρας, ιδίως όσον αφορά τα ανθρώπινα και ατομικά δικαιώματα.

Η προώθηση όμως της εικόνας αυτής στους γειτονικούς της λαούς, ιδίως δε τον αραβικό κόσμο, είναι πολύ λιγότερο εύκολη από την αντίστοιχη εξαγωγή του Νέο-Οθωμανισμού στη Δύση. Αυτό συμβαίνει διότι οι τουρκικές-αραβικές σχέσεις έχουν στην ιστορική τους πορεία γνωρίσει αμοιβαία δυσπιστία, στην πραγματικότητα εχθρότητα, η οποία έχει ως αφετηρία όχι μόνον τον σκληρό οθωμανικό ζυγό, αλλά και την σύγχρονη ιστορία επίσης κι εδράζεται κατά κανόνα στην έντονη πολιτική και πολιτισμική ζωή της Τουρκίας εν συγκρίσει με τα υπόλοιπα κράτη της MENA, η οποία συγκλίνει σε περισσότερο δυτικά, ευρωπαϊκά και νατοϊκά πρότυπα παρά στα θρησκευτικά²⁰⁹. Είναι αλληλένδετη αυτή η στάση της Τουρκίας με την επιλογή της να διακρίνει, τυπικά τουλάχιστον το πολιτικό κράτος από το θρησκευτικό κράτος. Έτσι, από την μία, η θρησκεία, θεωρητικά τουλάχιστον, αφορά την ατομική, ιδιωτική ζωή των πολιτών της, σίγουρα όχι στην πολιτική, με περιορισμούς, και από την άλλη βρίσκεται η δημόσια, πολιτική ζωή, σε οξεία αντίθεση με τα καθεστώτα της MENA.²¹⁰

Η επικοινωνία του «Neo-Ottoman Cool» στον αραβικό κόσμο έλαβε ποικίλες μορφές. Εκκινώντας από την εκμετάλλευση της ισλαμικής «κοινότητας» των μεταξύ τους πολιτισμών, με τις ομοιότητες πρωτίστως στην θρησκεία και την κουλτούρα²¹¹, που συναποτελούν την λεγόμενη «ήπια ισχύ» της²¹², η Τουρκία εξήγαγε αραβόφωνα (τουρκικών συμφερόντων) κανάλια, χαρακτηριστικά το TRT-7-al-Turkiyya, με εκπομπές πολιτικού, οικονομικού, κοινωνικού και τουριστικού ακόμη

²⁰⁷ Taşpınar, Ö., ibid

²⁰⁸ Huijgh, E. & Warlick, J. (2016). *The Public Diplomacy of Emerging Powers, Part 1: The Case of Turkey*, Figueroa Press, Los Angeles

²⁰⁹ Yilmaz, B., ibid

²¹⁰ Yilmaz, B., ibid

²¹¹ Ραπτόπουλος Ν. (2013). *Η θέση του ισλαμικού κόσμου στη στρατηγική της ισλαμικής κυβέρνησης AKP. Μία περίπτωση εργαλειακής χρήσης των «προνομιακών» σχέσεων*, στο Κουσκουβέλης Η. Ι., Λίτσας Σ. Ν. (επιμ), *Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, σελ 141

²¹² Taşpınar, Ö., ibid

ενδιαφέροντος, καθώς εξήγαγε και σαπουνόπερες, στις οποίες παρουσιάζεται έργω η σύμμιξη Ισλάμ και του δυτικοποιημένου τρόπου ζωής²¹³, οι οποίες σαπουνόπερες πάντως αποδείχθηκαν και συνεχίζουν να αποδεικνύονται εξίσου επικερδής οικονομικά (με τα κέρδη από την πώληση των δικαιωμάτων εκπομπής να ανέρχονται σε δεκάδες εκατομμυρίων και τον τουρισμό να ανθίζει) όσο και στρατηγικά για την προσέγγιση του αραβικού κόσμου – η απόδοση της ονομασίας «Διπλωματία της Σαπουνόπερας»²¹⁴ δεν είναι τυχαία. Στον αγώνα της αυτό, ισχυρό εργαλείο για τη βελτιστοποίηση της εικόνας της Τουρκίας στους Άραβες δεν ήταν άλλο από τον τουρκικό καφέ, ο οποίος κυριολεκτικά βρισκόταν σε κάθε σπίτι²¹⁵.

Στο «Neo-Ottoman Cool» βλέπουμε να διαγράφονται οι απαρχές του κατοπινού πολυσυζητημένου «Τουρκικού Μοντέλου» κατά την περίοδο των «Αραβικών Ανοιξεων». Οι συνθήκες πάντως, κατά την έναρξη αυτής, ήταν όλως ευεπίφορες και γόνιμες για να ιδωθεί η Τουρκία ως ένα βιώσιμο παράδειγμα προς μίμηση²¹⁶. Αυτό συμβαίνει διότι, κατά κοινή ομολογία, η νεοοθωμανική δημόσια διπλωματία της Τουρκίας πέτυχε να ανοικοδομήσει, σε κάποιον βαθμό, την εικόνα της χώρας στην περιφέρεια της MENA²¹⁷. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι σήμερα το 75% των Αράβων χαρακτηρίζουν με θετικό πρόσημο την εικόνα της Τουρκίας, ενώ το 77% την προσκαλούν να αναλάβει μεγαλύτερο ρόλο στην περιοχή.²¹⁸

Τα πρόσφατα λάθη του παρελθόντος απέτρεψαν για πολλά χρόνια την Τουρκία από την ανάπτυξη μίας αποτελεσματικής πολιτικής Δημόσιας Διπλωματίας, όμως εδώ λόγος πρέπει να γίνει και για τα λάθη του παρόντος, τα οποία αντικρούουν και αντιφάσκουν ως προς το «νέο πρόσωπο» και τη «νέα αφήγηση» την οποία προσπαθεί η Τουρκία να περάσει. Δεν πρόκειται απλώς για προπαγάνδα κατά της χώρας· είναι οι ίδιες οι πολιτικές που σήμερα ακολουθεί, στο εσωτερικό της και προς τους γείτονές της που αποτρέπουν την θεμελίωση της εικόνας που με τόση προσήλωση προσπαθεί να οικοδομήσει. Τα βασανιστήρια και οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εν γένει, οι σχέσεις της με τους Κούρδους, η παραβίαση

²¹³ Aras, B. & Akarçesme, S. (2011-2012). *Turkey and the Arab Spring*, International Journal, Vol. 67, No. 1, Charting the new Turkish foreign policy, pp. 39-51

²¹⁴ Cevik, B. S. (2014), *Turkish Soap Opera Diplomacy: A Western Projection by a Muslim Source*, Exchange: The Journal of Public Diplomacy, Vol 5, Issue 1, Art. 6

²¹⁵ Al-Ghazzi, O. & Kraidy, M.M. (2013). *Neo-Ottoman Cool 2: Turkish Nation Branding and Arabic-Language Transnational Broadcasting*, International Journal of Communication 7 (Turkey, the Middle East & the Media)

²¹⁶ Taşpınar, Ö., ibid

²¹⁷ Taşpınar, Ö., ibid

²¹⁸ Al-Ghazzi, O. & Kraidy, M.M., ibid

δικαιωμάτων ελεύθερης έκφρασης, το γεγονός ότι είναι η πρώτη χώρα σε συλλήψεις δημοσιογράφων, όλη αυτή η στάση της Τουρκίας υπονομεύει την πολιτική της «Νέας Ιστορίας της Τουρκίας», τόσο στο εσωτερικό της όσο και στο εξωτερικό. Η διάσταση αυτή μεταξύ «εικόνας» και «πραγματικότητας» του «Neo-Ottoman Cool» προϋπάρχει της συζήτησης για το «Τουρκικό Μοντέλο» της περιόδου των «Ανοίξεων», αλλά, όπως θα δούμε, είναι ένα από τα νευραλγικά επιλήψιμα σημεία και στις δύο περιπτώσεις. Προς το παρόν αρκεί να ειπωθεί ότι, σε πρώτη ανάλυση, το «πολιτισμικό άνοιγμα»²¹⁹ που επιχείρησε η Νέο-Οθωμανική αντίληψη και προώθηση της δημόσιας εικόνας της Τουρκίας εξυπηρέτησε τα συμφέροντά της, έστω προσωρινά. Επίσης, συνετέλεσε στην βελτίωση της προσέγγισης τόσο στη Μέση Ανατολή, όσο και στον Δυτικό κόσμο, συμπεριλαμβανομένων και των Βαλκανίων²²⁰.

Υποκεφάλαιο 2.4. Συμβολισμός: Ο Χαιρετισμός «R4BIA»

Μολονότι παρεμπόδιον ζήτημα, θα ήταν μάλλον αμελές να παραληφθεί μία έστω συνοπτική εξήγηση του χαιρετισμού των τεσσάρων δακτύλων που πρωτοστάτησε στα γεγονότα των «Αραβικών Ανοίξεων», ιδίως στην Αίγυπτο. Ο χαιρετισμός υιοθετήθηκε κατόπιν από τον ίδιο τον Erdogan, ο οποίος έκανε – συνειδητή – χρήση του εφεξής. Καθίσταται σαφές ότι η σχετικότητα του ζητήματος τόσο με την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας όσο και με την σειρά των κινήματων των «Αραβικών Ανοίξεων» είναι αναντίρρητη και δεν μπορεί να υποβαθμιστεί.

Κατ' αρχήν, στα αραβικά, η λέξη «Rabaa» σημαίνει «4»²²¹. Ο χαιρετισμός εμφανίστηκε το 2013, μετά από την αιματηρή κατάπνιξη μίας διαδήλωσης κατά της πτώσης του δημοκρατικά εκλεγμένου Morsi από το στρατιωτικό πραξικόπημα του el-Sisi στην πλατεία Rabaa,²²² η οποία έλκει το όνομά της από μία σημαίνουσα θρησκευτική φιγούρα του ισλαμισμού, την Rabia al-Adawiyya. Έκτοτε χαρακτηρίζει

²¹⁹ Davutoglu, A. (2010). *Το Στρατηγικό Βάθος. Η διεθνής Θέση Τουρκίας* (μτφρ. Ραπτόπουλος Ν., επιμ. Σαρρής Ν.), Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το έτος 2001), σελ. 221

²²⁰ Taşpınar, Ö., *ibid*

²²¹ Zelinsky, N. (2013). *What this Hand Gesture Means for Egypt's Future*, The Atlantic, 17 Σεπτεμβρίου 2013, διαθέσιμο στο: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2013/09/what-this-hand-gesture-means-for-egypts-future/279730/>

²²² *Turkey's AKP adopts Muslim Brotherhood's Rabia sign in its bylaws*, Birgun Daily, 20 Μαΐου 2017, διαθέσιμο στο: <https://www.birgun.net/haber-detay/turkey-s-akp-adopts-muslim-brotherhood-s-rabia-sign-in-its-bylaws-160493.html>

την αντίθεση του Αιγυπτιακού λαού στην πτώση του Morsi²²³, αλλά και την συνεχιζόμενη υποστήριξη στην Μουσουλμανική Αδελφότητα.

Περαιτέρω, μέχρι την εμφάνιση του σήματος αυτού, ο κλασσικός παναραβικός χαιρετισμός ήταν το σήμα «V», ως σύμβολο της νίκης («Victory»)²²⁴. Σημείο γνωστό και στην Δύση, χρησιμοποιούνταν ώστε να περαστεί ευχερώς ένα μήνυμα που δεν απαιτούσε λεκτική εξήγηση ή διασάφηση. Η «R4BIA», όμως, αποστασιοποιείται από τον υπόλοιπο κόσμο, αφού έχει σημασία μόνον για όσους γνωρίζουν τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην πλατεία Rabaa²²⁵ και νιώθουν την ίδια αγανάκτηση απέναντι στην αγριότητα που έλαβε χώρα και οδήγησε την χώρα στο να θρηνήσει εκατοντάδες νεκρούς. Έχουμε ήδη αναλύσει την υποστήριξη της Τουρκίας και ιδίως του Erdogan στην Μουσουλμανική Αδελφότητα κατά τα γεγονότα της Αιγύπτου, καθώς και την αντίδρασή του κατά την πτώση του Morsi. Δεν προκαλεί επομένως καμία απολύτως έκπληξη το γεγονός ότι υιοθέτησε τον χαιρετισμό, ως σύμβολο της ανοιχτής αυτής υποστήριξης. Η διάδοση όμως του χαιρετισμού, στην πραγματικότητα, βασίζεται ακριβώς σε αυτήν την υιοθεσία από τον Τούρκο (τότε) Πρωθυπουργό. Υπάρχει άλλωστε η σήμερα ισχυρή γνώμη ότι ο χαιρετισμός «R4BIA» αποτελεί προϊόν της τουρκικής προπαγάνδας για την προώθηση της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, στην MENA, αλλά και στον υπόλοιπο κόσμο²²⁶.

Το ενδιαφέρον είναι ότι ο χαιρετισμός αυτός κρατεί καλά μέχρι και σήμερα. Και μάλιστα, μολονότι στο παρελθόν ο Erdogan κλήθηκε πολλές φορές να λογοδοτήσει για την διατήρηση του χαιρετισμού λόγω της πολεμικής της αντιπολίτευσης, η οποία βασίζεται στο γεγονός ότι σήμερα η Μουσουλμανική Αδελφότητα θεωρείται τρομοκρατική οργάνωση στην Αίγυπτο (από το 2013) κι ως εκ τούτου ο χαιρετισμός είναι απρεπής έως επικίνδυνος²²⁷, ο Erdogan επανανοηματοδότησε τον χαιρετισμό, ώστε να ανταποκρίνεται στις τέσσερις αρχές του κόμματός του: «Μία Πατρίδα· Ένα κράτος· Μία Σημαία· Ένα Έθνος». Ο Erdogan μάλιστα προχώρησε ένα βήμα περισσότερο: το 2017 προσέθεσε τις αρχές αυτές, και, ουσιαστικά, τον χαιρετισμό στο καταστατικό του κόμματός του²²⁸.

²²³ 'Rabaa sign' becomes the symbol of massacre in Egypt, World Bulletin, Interviews & In Depth, 16 Αυγούστου 2013

²²⁴ Zelinsky, N., ibid

²²⁵ Zelinsky, N., ibid

²²⁶ Zelinsky, N., ibid

²²⁷ Erdoğan slams CHP leader Kılıçdaroğlu over Rabia sign, Hurriyet Daily News, Άγκυρα, 08 Ιουνίου 2017

²²⁸ Turkey's AKP adopts Muslim Brotherhood's Rabia sign in its bylaws, Birgun Daily, 20 Μαΐου 2017, διαθέσιμο στο:

Παρά ταύτα, είναι αναντίρρητο ότι, παρά τις αντίθετες προς αυτό προσπάθειες, ο χαιρετισμός αυτός είναι αλληλένδετος με την Μουσουλμανική Αδελφότητα και την υποστήριξή της. Ως εκ τούτου, κάθε φορά που εμφανίζεται ο χαιρετισμός «R4BIA», θα είναι μία υπενθύμιση για τον υπόλοιπο κόσμο, και ιδίως για την Αίγυπτο, ότι δεν αναγνωρίζει ούτε την νομιμότητα ούτε τις πρακτικές που ακολούθησε το καθεστώς του Sisi για να αναλάβει και διατηρήσει την εξουσία στην Αίγυπτο. Παράλληλα, αποτελεί, μέχρι και σήμερα, διπλωματικό εμπόδιο για την προσέγγιση κρατών όπως το Ισραήλ, η Σαουδική Αραβία και το Ιράν.

ΜΕΡΟΣ Β΄

Ο Κατεξοχήν Ρόλος της Τουρκίας στις «Αραβικές Ανοίξεις»

Κεφάλαιο 3: Η Τουρκία και οι «Αραβικές Ανοίξεις»

Υποκεφάλαιο 3.1. Ο Αντίκτυπος των «Αραβικών Ανοίξεων» στην Τουρκία

Η χρονική συγκυρία κατά την οποία εμφανίστηκαν στο προσκήνιο της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής οι «Αραβικές Ανοίξεις» ήταν κατ' ελάχιστον ατυχής για την ίδια την Τουρκία. Μέχρι εκείνη τη στιγμή, η στρατηγική της πορεία ενστερνιζόταν καθόλα το δόγμα Davutoglu περί «στρατηγικού βάθους» και πολιτικής «μηδενικών προβλημάτων». Παράλληλα η προώθηση της δημοκρατικής και συνάμα παραδοσιακής εικόνας της, της είχε απονείμει σημαίνουσα περιφερειακή θέση και ισχύ²²⁹, την οποία σαφώς και απολάμβανε. Ταυτόχρονα, απολάμβανε την υποστήριξη του δυτικού κόσμου ως προς την ανεξάρτητη χάραξη των στρατηγικών της στην περιοχή της MENA, εφ' όσον αυτές δεν έθιγαν τα δυτικά συμφέροντα, αλλά, τουναντίον, τα προωθούσαν. Η υποστήριξη αυτή ήταν που στερέωνε με τον πλέον πειστικό τόπο την κυρίαρχή της θέση. Η κυριαρχία αυτή ήταν εμφανής, ακόμη και εν συγκρίσει με την παραδοσιακή κυρίαρχο της MENA, την Αίγυπτο, αλλά και τον οικονομικό κολοσσό που ήταν ανέκαθεν η Σαουδική Αραβία²³⁰. Με την κατοχύρωση μίας τέτοιου είδους θέσης, ήταν σαφές κι αναμενόμενο ότι οι οικονομικές απολαβές θα γνώριζαν άνθηση, παράλληλα με την αύξηση των εισαγωγών κι εξαγωγών της, τη διεύρυνση της αγοράς της και την τόνωση γενικότερα του εμπορίου της²³¹. Όλα αυτά τα γεγονότα γέμιζαν την Τουρκία με αυτοπεποίθηση²³².

Οι βλέψεις της όμως ήταν μακροπρόθεσμες, και αδυνατούσαν να συλλάβουν το αιφνίδιο των εξεγέρσεων και, πολύ περισσότερο, την έκταση αυτών. Είναι σήμερα κοινός τόπος ότι η Τουρκία βρέθηκε απροετοίμαστη και σε εξαιρετική αμηχανία,

²²⁹ Altunışık, M. B. (2013). *Turkey after the Arab Uprisings: Difficulties of Hanging on in There*, Analysis, No. 223 και ομοίως Alessandri, E. & Altunışık, M. B. (2013). *Unfinished Transitions: Challenges and Opportunities of the EU's and Turkey's Responses to the "Arab Spring"*, Global Turkey in Europe Series, Working paper 4, Essen/Istanbul/Rome

²³⁰ Aliboni, R. (2011). *The International Dimension of the Arab Spring*, The International Spectator, Vol. 46, No. 4, pp 5-9

²³¹ Sorhun, E. (2012). *Is "Arab Spring" Turkey's Winter?*, EcoMod, No. 4347

²³² Öniş, Z. (2014). *Turkey and Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East*, Mediterranean Politics, Volume 19, Issue 2

καθώς αιφνιδιάστηκε σημαντικά από την ανάδυση των «Ανοιξέων» - αυτή όπως και ο υπόλοιπος κόσμος²³³.

Παρατηρήσαμε ήδη ότι η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας προς τα αυταρχικά κράτη δεν είχε ουδεμία σχέση με τις δημοκρατικές αξίες που υποτίθεται ότι πρόσβευε. Η Τουρκία είχε αναπτύξει συνεργατικές ή έστω μη-ανταγωνιστικές σχέσεις με τα αυταρχικά καθεστώτα εν τοις πράγμασι σχεδόν όλων των χωρών που βρέθηκαν σε κατάσταση εξέγερσης. Ήτοι, στην Τυνησία, την Αίγυπτο, την Λιβύη και την Συρία, οι αντίστοιχοι ηγέτες είχαν προσεγγιστεί και οι σχέσεις τους με την ίδια την Τουρκία είχαν εξομαλυνθεί²³⁴. Έτσι, σε πρώτο έστω επίπεδο ανάλυσης, οι αραβο-τουρκικές σχέσεις γνώριζαν, για πρώτη φορά στην ιστορία τους, ανάπτυξη²³⁵. Το αποτέλεσμα αυτής της διάστασης ήταν η ανάδειξη ενός εξαιρετικά επώδυνου ηθικού διλήμματος μεταξύ των εγκαθιδρυμένων διπλωματικών σχέσεων με τα απειλούμενα από τις «Ανοιξεις» καθεστώτα και την συνέχιση του δημοκρατικού της παραδείγματος. Η ανθεκτικότητα των αρχών της εξωτερικής τη πολιτικής δοκιμάστηκε σκληρά.²³⁶ Η δε επίλυση του διλήμματος αυτού, η οποία θα απαιτούσε σε κάθε περίπτωση την αναμόρφωση και αναδιάταξη των σχεδιασμών της, θα έπρεπε να επέλθει ταχέως· η φρενήρης εξέλιξη των εξεγέρσεων αφ' ενός, η γεωγραφική δε εγγύτητα αφ' ετέρου –οι εξεγέρσεις συνέβαιναν ουσιαστικά στον χώρο που η ίδια αντιλαμβανόταν ως μέρος του γεωγραφικού της βάθους, ήτοι της περιφέρειάς της- δεν άφηναν περιθώρια για εξαντλητική περίσκεψη και αναθεώρηση πολιτικών.

Το δίλημμα όμως ήταν έτι περισσότερο ανεπιθύμητο για την Τουρκία και για έναν ακόμη λόγο: εφόσον η πλάστιγγα έγερνε υπέρ της δημοκρατίας, η απώλεια των

²³³ Βλέπε επί παραδείγματι τους Altunışık, M. B., *ibid*, Sümer, F. (2013). *Turkey's Changing Foreign Policy and the Arab Spring*, The Innovations Journal: The Public Sector Innovation Journal, 18(1), article 8, Kaya, K. (2012). *Turkey and the Arab Spring*, Military Review, pp. 26-32, Soler i Lecha, E. (2011). *The EU, Turkey, and the Arab Spring: From Parallel Approaches to a Joint Strategy?*, in Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E.& Nafaa, H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States, Lindenstrauss, G. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Embracing "People's Power"*, PapersIEMed, European Institute of the Mediterranean, Tocci, N. (2012). *Partners in need: Turkey, the European Union and the United States face the Arab Spring*, Open Democracy

²³⁴ Sümer, F., *ibid*

²³⁵ Ραπτόπουλος, Ν., (2013) *Η θέση του ισλαμικού κόσμου στη στρατηγική της ισλαμικής κυβέρνησης AKP. Μία περίπτωση εργαλειακής χρήσης των «προνομιακών» σχέσεων*, στο Κουσκουβέλης Η. Ι., Λίτσας Σ. Ν. (επιμ) , *Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, σελ 123

²³⁶ Öniş, Z. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, Insight Turkey Vol. 14, No. 3, pp. 45-63 και Taşpınar Ö. (2011). *The Turkish Model and its Applicability*, στο Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E.& Nafaa, H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

συμμάχων καθεστώτων που θα επέφερε η αλλαγή πλευσης, δεν θα σήμαινε μόνον ένα στρατηγικό πλήγμα για την Τουρκία, αλλά ένα εξίσου επώδυνο, οικονομικό πλήγμα. Εκτιμούταν ότι ο οικονομικός αντίκτυπος θα υπερέβαινε την ούτως ή άλλως χειροτέρευση των εμπορικών συνθηκών αποκλειστικά λόγω των εξεγέρσεων- ως αποτέλεσμα αυτών, η άνοδος των τιμών του πετρελαίου ήδη έπληττε το εισαγωγικό εμπόριο της Τουρκίας²³⁷. Η ρεαλιστική αυτή διάσταση του προβλήματος κατέστησε την θέση της Τουρκίας ακόμη πιο δύσκολη. Το ρίσκο ήταν μεγάλο και ήταν πλέον κατανοητό ότι ήταν πολύ πιθανό, ανεξαρτήτως της επιλογής, η ζημία να ήταν αναπόφευκτη και αναπόφευκτα σημαντική για την οικονομία, την εξωτερική πολιτική και τα κεκτημένα αυτής.

Η πλάστιγγα τελικώς έγειρε, έστω και βεβιασμένη από την ανεξέλεγκτη δυναμική των «Ανοίξεων»²³⁸ στην πλευρά της δημοκρατίας. Η απόφαση να ιδωθούν οι επαναστάσεις ως σημείο των καιρών και καλοδεχούμενη αλλαγή και η κατά συνέπεια υποστήριξή τους από την Τουρκία, όπως παραδέχτηκε ο Davutoglu το 2012 ήταν ακραιφνώς στρατηγικής φύσεως²³⁹. Ήδη, μέχρι να ληφθεί η τελική απόφαση, η αμηχανία πρόδιδε το γεγονός ότι ήταν εξίσου ρεαλιστικό το σενάριο της συνέχειας της συνεργασίας και της υποστήριξης των αυταρχικών καθεστώτων και της υποστήριξης της πάταξης των κατά τα λοιπά ειρηνικών στη βάση τους και δίκαιων στα αιτήματά τους εξεγέρσεων. Κάτι όμως που θα αποδείκνυε περίτρανα την δημοκρατική χρεοκοπία της Τουρκίας. Επαναλαμβάνεται ότι το δίλημμα ήταν το αυτό και στον Δυτικό κόσμο²⁴⁰, οι συνθήκες όμως που το περιέβαλλαν καθιστούσε επιτακτική την άμεση απόκριση της Τουρκίας, πολύ διαφορετικά απ' ότι του υπόλοιπου κόσμου.

Η επιλογή της δημοκρατίας, και της συνακόλουθης καταδίκης των καθεστώτων όχι απλώς ως αυταρχικά, αλλά και διεφθαρμένα²⁴¹, ήδη από στις πρώτες της αντιδράσεις επί των εξεγέρσεων²⁴², είχε τα πλεονεκτήματά της: οι «Αραβικές Ανοίξεις» παρουσιάστηκαν -μολονότι δεν ήταν επ' ουδενί- ως ευκαιρίες για την

²³⁷ Öncel, A.& Malik, A. (2015). *The Arab Spring and its Impact on the Foreign Trade of Turkey*, Bilgi (31), , 17-36, Sorhun, E., ibid

²³⁸ Öniş, Z. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, Insight Turkey Vol. 14, No. 3, pp. 45-63

²³⁹ Sümer, F., ibid

²⁴⁰ Soler i Lecha, E. (2011). *The EU, Turkey, and the Arab Spring: From Parallel Approaches to a Joint Strategy?*, in Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E.& Nafaa, H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

²⁴¹ Öncel, A.& Malik, A., ibid

²⁴² Sorhun, E., ibid

εδραίωση της ηγετικής θέσης της Τουρκίας στην MENA, τις οποίες ήταν πρόθυμη να εκμεταλλευτεί. Η δε δράση της, οσοδήποτε σπασμωδική, ήταν ακριβώς αυτή η ανάληψη ηγετικών καθηκόντων εκ μέρους της²⁴³. Σημειώνεται εδώ ότι η πλέον φιλοτουρκική ανάλυση κάνει λόγο για προμελετημένη αντίδραση σε μία ενδεχομενικότητα, η οποία, αν και δεν αναμενόταν, ο τουρκικός μηχανισμός ήταν προετοιμασμένος να την αντιμετωπίσει²⁴⁴. Η αμφισβήτηση της θέσης αυτής είναι μάλλον εύκολη.

Η ηγεσία της Τουρκίας θα συνίσταντο στον ενεργό της ρόλο στην υποβοήθηση του εκδημοκρατισμού της περιοχής, με την ίδια να αποτελεί συνάμα πρότυπο αλλά και παίκτη στις αλλαγές που επέρχονταν στην περιοχή²⁴⁵. Ούτως, στοιχηματίζοντας υπέρ των εξεγερθέντων και παρουσιάζοντας μία ανέκαθεν δημοκρατικά φορτισμένη αξιακή εξωτερική πολιτική, η Τουρκία ήλπιζε να δρέψει τους καρπούς των προσπαθειών της. Ανέμενε δηλαδή ότι οι ευεργετημένοι κατά την κινητοποίησή τους λαοί από την ίδια θα της αναγνώριζαν τη συνδρομή²⁴⁶ και κατά συνέπεια τον ηγετικό της ρόλο. Έτσι θα βοηθούσαν στην επανεδραίωση της περιφερειακής της κυριαρχίας, όταν η σκόνη θα κατακαθόταν στο ταραχώδες πεδίο της MENA. Διότι ήταν αναμενόμενη η αλλαγή του status quo της περιοχής και η έως τότε «ηγεμονία» της Τουρκίας ήταν πολύ πιθανό ότι θα αμφισβητούνταν έντονα από τους εξεγερμένους, σε ενδεχόμενο επικράτησής τους. Τούτο όμως στην παρούσα συγκυρία επέτρεπε στην Τουρκία ευρεία ελευθερία κινήσεων και την ευκαιρία να προλάβει τις εξελίξεις²⁴⁷.

Ούτως, αρχικά με αμηχανία κι έπειτα με επιφυλακτικότητα, προς διαφύλαξη σημαινόντων οικονομικών πρωτίστως συμφερόντων σε χώρες όπως η Συρία και η Λιβύη, η Τουρκία καλωσόρισε τις «Αραβικές Ανοίξεις» και την προοπτική του εκδημοκρατισμού της περιοχής²⁴⁸. Η επιφυλακτικότητα αυτή και το διακαές άγχος της Τουρκίας για οικονομικά συμφέροντα στις περιοχές, η διαχείριση των οποίων έπρεπε να γίνει με μεγάλη προσοχή, το οποίο σήμαινε αποφυγή της πλήρους αποσταθεροποίησης των περιοχών με κάθε κόστος²⁴⁹, στέρησε το momentum από την

²⁴³ Stuart, H. (2011). *Turkey and the Arab Spring*, The Henry Jackson Society

²⁴⁴ Όπως ο Aktürk, Ş. (2017). *Turkey's Role in the Arab Spring and the Syrian Conflict*, Turkish Policy Quarterly, Vol. 15, No. 4

²⁴⁵ Aktürk, Ş., ibid

²⁴⁶ Alessandri, E.& Altunışık, M. B., ibid

²⁴⁷ Aras, B.& Akarçesme, S. (2011-2012). *Turkey and the Arab Spring*, International Journal, Vol. 67, No. 1, Charting the new Turkish foreign policy, pp. 39-51

²⁴⁸ Öniş, Z., ibid

²⁴⁹ Öniş, Z., ibid

τουρκική ηγεσία. Αντίθετα, αποκάλυψε ότι οι προθέσεις της δεν ήταν ακριβώς αγαθές ούτε φιλολαϊκές, αλλά ότι η αναθεώρηση της στάσης της απέναντι στις συμμαχικές της απολυταρχίες ήταν μάλλον η «έξυπνη» διπλωματική κίνηση. Ακόμη φάνηκε βεβιασμένη κι όχι ολοκληρωμένη στρατηγικά²⁵⁰, πολλώ δε μάλλον ηθική.

Εν πάση περιπτώσει, η αβεβαιότητα των εξελίξεων και, επομένως, της περιοχής, ενέπνεε αβεβαιότητα για το μέλλον της περιοχής. Παράλληλα, οι εξεγέρσεις συνέχιζαν να θίγουν το εμπόριο της Τουρκίας, καθώς εξαπλώνονταν, τόσο το εισαγωγικό όσο και το εξαγωγικό²⁵¹. Αυτή η κατάσταση κορυφώθηκε καθώς ορισμένες εξεγέρσεις έλαβαν την μορφή εμφυλίων πολέμων, με την πολιτική αποσταθεροποίηση της περιοχής πλέον να φαίνεται μονόδρομος.

Υποκεφάλαιο 3.2. «Αραβική Άνοιξη» στην Τουρκία;

Είναι μία ενδιαφέρουσα σκέψη αυτή που κάνει λόγο για ενδεχόμενο «Αραβικής Άνοιξης» στο εσωτερικό της Τουρκίας, αν και έχει αποκλειστικά και μόνον θεωρητικό ενδιαφέρον. Η επιχειρηματολογία που έχει υποστηριχθεί²⁵² αναγνωρίζει αρχικά την αποτυχία της κίνησης μίας εξέγερσης αντίστοιχου βεληνεκούς στο εσωτερικό της χώρας, σαν αυτή να ήταν δεδομένη. Εντοπίζει έπειτα τα αίτια αυτής στην αντίστοιχη «πρόνοια» του τουρκικού κράτους για την παρεμπόδιση αντίστοιχων κινήματων. Τουτέστιν, αναγνωρίζεται κυρίως ότι η συστηματική δίωξη των αντιφρονούντων από την κυβέρνηση, είτε αυτοί είναι μέρη επίσημα αναγνωρισμένης ομάδας, πολιτικής ή άλλης, είτε ανεπίσημης, είτε πρόκειται για ηγετικά στελέχη είτε απλούς ακόλουθους τους, έχει καταστήσει το πεδίο μη γόνιμο πλέον για την υποκίνηση και την διάδοση μίας τέτοιας εξέγερσης. Παράλληλα, η χρησιμοποίηση του «βαθέως κράτους» της Τουρκίας ως επικρεμάμενη απειλή για οιονδήποτε αντιφρονούντα –κι ενίοτε αξιοποιώντας το κι έργο- εμφυσά τον κίνδυνο ζωής στους δυνάμει επαναστάτες και τους αποτρέπει από την ανάληψη ανατρεπτικών ενεργειών²⁵³.

Όσο ενδιαφέρον όμως κι αν έχει μία τέτοια προσέγγιση, στην πραγματικότητα, οι λόγοι για την μη εξάπλωση των εξεγέρσεων και στην Τουρκία

²⁵⁰ Alessandri, E. & Altunışik, M. B., *ibid*

²⁵¹ Sorhun, E., *ibid*

²⁵² Brieck, J. R. (2013). *Turkey and Saudi Arabia: A Comparative Arab Spring*, POLS 596 – Arab Spring Year 3

²⁵³ Brieck, J. R., *ibid*

είναι απλούστεροι, κι ομολογουμένως, επιφανειακότεροι. Το πρώτον, η Τουρκία δεν είναι μέρος του αραβικού κόσμου. Όπως και η Πράσινη Επανάσταση του Ιράν δεν υποκίνησε εξεγερσιακό κλίμα στον αραβικό κόσμο λόγω ακριβώς της μη μετοχής του στον αραβικό κόσμο, θα ήταν περίεργο και παράδοξο να αναμένουμε μία «Αραβική Άνοιξη» σε ένα μη αραβικό κράτος. Στην βάση τους, οι «Αραβικές Ανοίξεις», ιδωμένες ως σειρά εξεγέρσεων στην περιοχή της MENA, είναι αραβική υπόθεση.

Από την άλλη, όσα αντεπιχειρήματα μπορούν να ευρεθούν προς υποστήριξη του αντιθέτου, η Τουρκία δεν διοικείται από κάποιο απολυταρχικό καθεστώς. Ο Erdogan, παρ' ότι διανύει πλέον το δέκατο έκτο χρόνο στην εξουσία, παρέμεινε σε αυτήν εκλεγμένος δημοκρατικά. Μπορούν να ειπωθούν αρκετά για τις μεθόδους κυβέρνησής του ως παρομοιάζουσες σε αυτές των απολυταρχιών· φερ' ειπείν για την καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τις αλλεπάλληλες διώξεις αντιφρονούντων δημοσιογράφων με μόνη αφορμή την εκφορά αρνητικής γνώμης για το κυβερνών κόμμα ή για την κανονικότητα της διεξαγωγής των εκλογών. Αυτό όμως που δεν θα μπορέσει να αναιρεθεί είναι το γεγονός ότι η Τουρκία είναι μία, κατά το μάλλον ή το ήττον, δημοκρατική χώρα. Φέρει τη δημοκρατία της ως θεσμό συνταγματικής περιωπής και, σε πολύ μεγάλο βαθμό, προασπίζει τις πολιτικές ελευθερίες των υπηκόων της, όπερ νευραλγικής σημασίας για τις εξεγέρσεις των «Ανοίξεων». Είδαμε άλλωστε ότι το Κουβέιτ, λόγω ακριβώς της αναγνώρισης πολιτικών ελευθεριών στους πολίτες του, απείχε από το εξεγερσιακό κλίμα, μολονότι εντεταγμένο στον αραβικό κόσμο. Και, για του λόγου το αληθές, η κυβέρνηση Erdogan βρίσκει, ακόμη και σήμερα, την υποστήριξη μεγάλου μέρους της χώρας του, κι όχι απλώς ενός μεμονωμένου πληθυσμού - όπως συμβαίνει επί παραδείγματι με την Λιβύη ή την Συρία. Επομένως, η έννοια μίας «Άνοιξης» στην Τουρκία είναι αντιφατική στην ίδια της την εννοιολογική αφετηρία και θέση ως ερώτημα.

Υποκεφάλαιο 3.3. Το «Τουρκικό Μοντέλο»

Η ελκυστικότητα του «Τουρκικού Μοντέλου» ή της «Τουρκικής Εμπειρίας»²⁵⁴ για τα κράτη της MENA ήταν το αποτέλεσμα μίας σειράς συγκρίσεων, όπου τοποθετήθηκε από την μία η Τουρκία κι από την άλλη οι χώρες του Αραβικού Κόσμου. Δεν

²⁵⁴ Öniş, Z. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, Insight Turkey Vol. 14, No. 3, pp. 45-63

αρκούσε να συγκριθεί η Τουρκία με χώρες που βίωναν «Ανοίξεις», αλλά ιδίως με τις ανταγωνίστριές της σε ισχύ, όπως το Ιράν ή τη Σαουδική Αραβία²⁵⁵.

Κατ' αρχάς, η επιτυχία²⁵⁶ της καπιταλιστικής οικονομίας της Τουρκίας αποδιδόταν στην φιλελεύθερη οργάνωση της κατά το πρότυπο της «Ανοιχτής Αγοράς»²⁵⁷. Συνδεδεμένη με την καπιταλιστική στροφή της Τουρκίας ήταν όμως και η εμφανιζόμενη δημοκρατική της ανάπτυξη²⁵⁸. Πράγματι η Τουρκία, τα τελευταία ογδόντα χρόνια γνωρίζει θεσμικά την κοινοβουλευτική δημοκρατία²⁵⁹ με –σχετική, πάντα– επιτυχία. Αυτό, οδήγησε τους λαούς που κυβερνώνταν παραδοσιακά με αυταρχισμό κι αποζητούσαν διακαώς τον εκδημοκρατισμό²⁶⁰ στο να αντιμετωπίσουν την τουρκική δημοκρατία, με την σημαντική διάρκειά της²⁶¹, ως απaráμιλλη επιτυχία²⁶². Είναι άλλωστε η μοναδική περίπτωση διαρκούς δημοκρατίας στην MENA, ελλείψει βεβαίως ανταγωνισμού. Ιδίως αξιοζήλευτη ήταν η ισχύς του κόμματος του Erdogan, η οποία αντλούνταν κι ανανεώνονταν από τις εκλογές²⁶³. Αυτή η «εξαιρετική»²⁶⁴ οικονομική και δημοκρατική ανάπτυξη συνέβαινε σε ένα περιβάλλον αμιγώς μουσουλμανικό, και κοινωνικά αρκετά συντηρητικό²⁶⁵, οικονομικά όμως πλουραλιστικό²⁶⁶ (ο λεγόμενος «Ισλαμικός Φιλελευθερισμός»²⁶⁷).

²⁵⁵ Βλ. Öniş, Z., ibid, Tuğal, C. (2015). *Δημοκρατικοί Γενίτσαροι; Ο ρόλος της Τουρκίας στην Αραβική Άνοιξη*, νέος Ερμής ο Λόγιος, Κίνημα Άρδην – Ρήξη, τ. 5-6

²⁵⁶ Altunışık, M. B. (2013). *Turkey after the Arab Uprisings: Difficulties of Hanging on in There*, Analysis, No. 223

²⁵⁷ Βλ. Rózsa, E. N. (2012). *The Arab Spring. Its Impact on the Region and on the Middle East Conference*, Academic Peace Orchestra Middle East, Policy Brief For the Middle East Conference on a WMD/DVs Free Zone, Nos. 9/10, Kireççi, A. M. (2012). *Relating Turkey to the Middle East and North Africa: Arab Spring and the Turkish Experience*, Bilig, No: 63, pp. 111-134, Sümer, F. (2013). *Turkey's Changing Foreign Policy and the Arab Spring*, The Innovations Journal: The Public Sector Innovation Journal, 18(1), article 8, Kaya, K. (2012). *Turkey and the Arab Spring*, Military Review, pp. 26-32 κα.

²⁵⁸ Taşpınar, Ö. (2011). *The Turkish Model and its Applicability*, in Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E. & Nafaa H. *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

²⁵⁹ Kireççi, A. M., ibid

²⁶⁰ Dalay, G. (2016) *Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας μετά την Αραβική Άνοιξη. Πως η Άγκυρα έφθασε να υιοθετήσει μια πολιτική επιλεγμένων εμπλοκών*, Foreign Affairs – Hellenic Edition

²⁶¹ Rózsa, E. N., ibid

²⁶² Βλ. Özhan, T. (2011). *The Arab Spring and Turkey: The Camp David Order vs. the New Middle East*, Insight Turkey Vol. 13, No. 4, pp. 55-64, Altunışık M. B., ibid

²⁶³ Kireççi, A. M., ibid

²⁶⁴ Rózsa, E. N., ibid

²⁶⁵ Τζιάρρας, Ζ. & Μούδουρος, Ν. (2016). *Η Τουρκία στην Ανατολική Μεσόγειο. Ιδεολογικές όψεις εξωτερικής πολιτικής*, Γέρακας, Αττική: Εκδόσεις Τουρίκη

²⁶⁶ Öniş, Z., ibid

²⁶⁷ Kaya, K., ibid, Öncel, A. & Malik, A. (2015). *The Arab Spring and its Impact on the Foreign Trade of Turkey*, Bilgi (31), 17-36

Έτσι, το παράδειγμα ²⁶⁸ της Τουρκίας θεωρήθηκε «απτό», ακόμη και «αναπαράξιμο»²⁶⁹. Η πεποίθηση όμως αυτή οδηγήθηκε σε παρεξήγηση ως προς την ευκολία της «μεταμόρφωσης»²⁷⁰ των οικονομικών και πολιτικών υποδομών των χωρών ²⁷¹, αφού παραβλέφθηκαν όλες οι ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες που επέτρεψαν την ανάδυση του φιλελευθερισμού και της δημοκρατίας στην Τουρκία²⁷².

Υποστηρίζεται σθεναρά ότι ένας από τους σημαντικότερους λόγους στους οποίους οφείλεται το γόητρο της Τουρκίας είναι το γεγονός ότι είναι υποψήφια προς ένταξη στην Ε.Ε.²⁷³. Αλλά και η σχέση της Τουρκίας με τις Η.Π.Α. αποτελεί αντικείμενο θαυμασμού, αφού, όπως τουλάχιστον παρουσιάζεται από την ίδια την Τουρκία προς τα κράτη της MENA, δεν πρόκειται απλώς για μία σχέση υποτέλειας, αλλά ισότητας και συνεργασίας, όπου η Τουρκία έχει ισχυρό λέγειν και τη δυνατότητα να αντιτίθεται στη βούληση των Η.Π.Α.²⁷⁴ καταδεικνύοντας και την διπλωματική σύμπλευσή της με τις χώρες της Μέσης Ανατολής²⁷⁵. Η έμπρακτη εγγύτητα²⁷⁶ αυτή προς την Δύση βελτίωσε ανά τα χρόνια σημαντικά την δημόσια εικόνα της Τουρκίας τόσο προς τον Αραβικό Κόσμο όσο και τον Δυτικό Κόσμο²⁷⁷. Η ισορροπία²⁷⁸ στην προσέγγιση των δύο κόσμων από την Τουρκία δημιούργησε μία ισχυρή εντύπωση, σύμφωνα με την οποία, η Τουρκία αποτελεί την γέφυρα²⁷⁹ μεταξύ Δύσης και Ανατολής.

Το «Τουρκικό Μοντέλο» προωθείται από τις Η.Π.Α. στη Μέση Ανατολή ήδη από το 1990²⁸⁰, αφού θεωρείται μέσο πολιτικής και οικονομικής σταθεροποίησης – και προβλεψιμότητας – της περιοχής. Άλλωστε, επιθυμητή ήταν παγίως η

²⁶⁸ Sümer, F., ibid

²⁶⁹ Sümer, F., ibid

²⁷⁰ Kireçci, A. M., ibid

²⁷¹ Kaya, K., ibid

²⁷² Güney, A. & Bilgin, H. D. (2014). *Model Countries in Political Analysis: Is Turkey a model State-Building in the Arab World?*, Jean Monnet Occasional Papers, No. 10, Institute for European Studies, Malta

²⁷³ Alessandri, E. & Altunışık, M. B. (2013). *Unfinished Transitions: Challenges and Opportunities of the EU's and Turkey's Responses to the "Arab Spring"*, Global Turkey in Europe Series, Working paper 4, Essen/Istanbul/Rome

²⁷⁴ Öniş, Z., ibid

²⁷⁵ Taşpınar, Ö., ibid

²⁷⁶ Öncel, A. & Malik, A., ibid

²⁷⁷ Öniş, Z., ibid

²⁷⁸ Oktav, Ö. Z. (2016). *The Arab Spring and its Impact on Turkey-GCC States Partnership*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (ISMUS), I/1, pp. 43-69

²⁷⁹ Brieck, J. R. (2013). *Turkey and Saudi Arabia: A Comparative Arab Spring*, POLS 596 – Arab Spring Year 3

²⁸⁰ Sümer, F., ibid

(συν)εκμετάλλευση των φυσικών πόρων της περιοχής²⁸¹. Είναι επίσης εμφανές ότι το «Μοντέλο» συνέπλευσε αργότερα αρμονικά και με τις επιθυμίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για μία πιο δημοκρατική Μέση Ανατολή²⁸², ανεξαρτήτως αν η ίδια η Ε.Ε. κατά καιρούς διαπιστώνει δημοκρατικά ελλείμματα στη χώρα²⁸³.

Κι ενώ οι Η.Π.Α. και η Ε.Ε. προωθούσαν το «Τουρκικό Μοντέλο» με ζήλο την περίοδο των «Ανοιξέων», η Τουρκία φάνηκε διστακτική²⁸⁴. Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά τη διάρκεια της περιόδου του 2011, ο ίδιος ο Erdogan φάνηκε να επιμένει στο γεγονός ότι η Τουρκία θα μπορούσε να είναι απλώς «πηγή έμπνευσης»²⁸⁵. Σε ένα τόσο «εύφλεκτο» περιβάλλον, η Τουρκία ήταν λογικό να φανεί διστακτική να προωθήσει ένα «Μοντέλο» με αμφίβολη αναπαραξιμότητα, που ήταν πολύ πιθανό να οπισθοκροτούσε λόγω κάποιας απρόβλεπτης μεταβολής των συνθηκών²⁸⁶, πολύ περισσότερο αν η Τουρκία είχε αναλάβει ενεργό ρόλο. Άλλωστε, η ερμηνεία της έννοιας του «Τουρκικού Μοντέλου», σε διαφορετικά, μη-κοσμικά²⁸⁷ πεδία αναφοράς, όπως αυτό του στρατού²⁸⁸, θα μπορούσε να λάβει διαστάσεις εξαιρετικά ασύμφορες για την Τουρκία.

Υποκεφάλαιο 3.4. Η Επέμβαση της Τουρκίας στις «Αραβικές Ανοιξές»

Υποενότητα 3.4.1. Η Τουρκία με Αυτοπεποίθηση.

Α. Τυνησία.

Έχουμε ήδη διαπιστώσει ότι το φαινόμενο των εξεγέρσεων που ονομάστηκαν «Αραβικές Ανοιξές» αιφνιδίασαν την Τουρκία κατά την εμφάνισή τους. Δεν ήταν επομένως ανακόλουθο ή παράδοξο το γεγονός ότι κατά την διάρκεια των πρώτων

²⁸¹ Τζιάρρας, Ζ. & Μούδουρος, Ν. (2016). *Η Τουρκία στην Ανατολική Μεσόγειο. Ιδεολογικές όψεις εξωτερικής πολιτικής*, Γέρακας, Αττική: Εκδόσεις Τουρίκη, σελ. 110

²⁸² Kireşci, A. M., *ibid*

²⁸³ Alessandri, E. & Altunışık, M. B., *ibid*

²⁸⁴ Kireşci, A. M., *ibid*

²⁸⁵ Βλ. Barkley, H.J. (2011). *Coordinating Responses to the 2011 Arab Revolt: Turkey and the Transatlantic Alliance*, in Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E. & Nafaa H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States, Walker, J.W. (2012). *Turkey's re-imagined neighborhood after the "Arab Spring"*, Actuelle de l'Ifri, International Conference on "The International Consequences of the Arab spring", Ifri, on March 13th, 2012

²⁸⁶ Öniş, Z., *ibid*

²⁸⁷ Ραπτόπουλος Ν. (2013), *Η θέση του ισλαμικού κόσμου στη στρατηγική της ισλαμικής κυβέρνησης AKP. Μία περίπτωση εργαλειώδους χρήσης των «προνομιακών» σχέσεων*, στο Κουσκουβέλης Η. Ι., Λίτσας Σ. Ν. (επιμ), *Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα

²⁸⁸ Alessandri, E. & Altunışık, M. B., *ibid*

εξελίξεων στην Τυνησία, η Τουρκία φάνηκε αδρανής κι αμήχανη²⁸⁹. Σύμφωνα με τον ίδιο τον Davutoglu, όταν σημειώθηκαν οι αρχικές εξεγέρσεις, η τουρκική κυβέρνηση προχώρησε σε μία έκτακτη συνεδρίαση, η οποία διέγνωσε ότι η εξέγερση στην Τυνησία δεν ήταν φαινόμενο που θα περιοριζόταν στα εθνικά σύνορα της Τυνησίας. Αντίθετα, διαπιστώθηκε ότι επρόκειτο για μία εξέγερση του σύσσωμου Αραβικού πληθυσμού²⁹⁰, ο οποίος διεκδικούσε την αλλαγή, πολιτική και οικονομική. Αυτή η συνεδρίαση ουσιαστικά σχεδιαγράφησε την πολιτική που θα ακολουθούσε από εκεί και πέρα η Τουρκία: κι αυτή ήταν η άνευ ετέρου υποστήριξη των αιτημάτων του Τυνησιακού λαού.

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία για την θέση της Τουρκίας απέναντι στην «Αραβική Άνοιξη» της Τυνησίας²⁹¹. Συντάχθηκε πλήρως με τους εξεγερμένους, ιδίως δε υπέρ του αιτήματος του εκδημοκρατισμού, των εκλογών και του γενικότερου κλίματος αλλαγής που θα συνέπαιρνε όχι μόνον την Τυνησία, αλλά και την Μέση Ανατολή²⁹². Η προοπτική της αλλαγής, θεωρήθηκε πως θα σήμαινε την βελτίωση των συνθηκών διακυβέρνησης για όλους τους Μουσουλμάνους του Αραβικού Κόσμου²⁹³. Άλλωστε, το AKP προέβαλλε ότι οι συνθήκες που καλούνταν τώρα τα δημοκρατικά καθεστώτα της Τυνησίας να αντιπαρέλθουν ήταν παρόμοια με τους αγώνες που το ίδιο το AKP κλήθηκε να δώσει πριν την άνοδό του στην εξουσία²⁹⁴. Ως προς τον εκδημοκρατισμό της χώρας, ο ίδιος ο Erdogan κάλεσε την Τυνησία να ακολουθήσει το παράδειγμά της (να «εμπνευστεί» από αυτό, όπως είδαμε ανωτέρω), ως ένα υγιές πρότυπο αρμονικής σύζευξης της Ισλαμικής παράδοσης και των δημοκρατικών αρχών. Προβάλλοντας ιδίως τον κοσμικό της χαρακτήρα, κατέδειξε ότι η πολιτική της Τουρκίας ήταν εγγύηση για την ισότητα όλων των ανθρώπων, ανεξαρτήτως θρησκευματος, στο εσωτερικό της, και κάλεσε την Τυνησία να την μιμηθεί²⁹⁵. Παράλληλα, από νωρίς εξαπέλυσε (ο Erdogan) μία επιθετική πολιτική εναντίον του

²⁸⁹ Altunışık, M. B. (2013). *Turkey after the Arab Uprisings: Difficulties of Hanging on in There*, Analysis, No. 223

²⁹⁰ Sümer, F. (2013). *Turkey's Changing Foreign Policy and the Arab Spring*, The Innovations Journal: The Public Sector Innovation Journal, 18(1), article 8

²⁹¹ Taşpınar, Ö. (2011). *The Turkish Model and its Applicability*, στο Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E. & Nafaa, H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

²⁹² Sümer, F., *ibid*

²⁹³ Santini, R. H. & Alessandri, E. (2011). *Iran and Turkey after Egypt: Time for Regional Re-alignments?*, Brookings, Center on the United States and Europe

²⁹⁴ Kaya, K. (2012). *Turkey and the Arab Spring*, Military Review, pp. 26-32

²⁹⁵ Stuart, H. (2011). *Turkey and the Arab Spring*, The Henry Jackson Society

Ισραήλ, διαβεβαιώνοντας την Τυνησία ότι σε ενδεχόμενη επέμβασή του, θα απέστειλε πολεμικά πλοία στην Ανατολική Μεσόγειο προς υπεράσπισή της.

Όπως είδαμε, η ισλαμική Ennahda αναδείχθηκε νικητής των εκλογών που διενεργήθηκαν στην Τυνησία. Από την αρχή, η ηγεσία της Ennahda έδειξε φιλική στάση απέναντι στην Τουρκία, με τον αρχηγό της, Rashid al-Ghannushi, να την παρουσιάζει ως πολιτικό πρότυπο σύζευξης Ισλάμ και δημοκρατίας, αλλά και ως οικονομικό πρότυπο.²⁹⁶ Η συμπάθεια αυτή ήταν αμοιβαία, καθώς η Τουρκία χαρακτήρισε την επιτυχή μεταβίβαση της εξουσίας στην Ennahda μέσω εκλογών ως πρότυπο για τα αντίστοιχα κινήματα που αναφύονταν στην περιοχή της MENA²⁹⁷. Δεν έμεινε όμως μόνον στα λόγια· η Τουρκία προσέφερε σημαντική βοήθεια στην Τυνησία στα επόμενα χρόνια, χορηγώντας τόσο διοικητική και υπηρεσιακή τεχνογνωσία, όσο και κοινωνική κι εκπαιδευτική. Σημαντική ήταν και η συνεισφορά της στην οργάνωση της αστυνόμευσης και της ασφάλειας της χώρας²⁹⁸.

B. Αίγυπτος.

Προετοιμασμένη πια για τις εξελίξεις, σε αντίθεση με την αμήχανη σιωπή της στην Τυνησία²⁹⁹, η Τουρκία ήταν η πρώτη κυβέρνηση που εξέφρασε ρητώς, αλλά και με μεγάλο σθένος³⁰⁰, την υποστήριξή της προς τους διαδηλωτές που καλούσαν τον Πρόεδρο Hosni Mubarak σε παραίτηση³⁰¹. Έτσι, πρόλαβε και την ακόμη διστακτική Δύση. Χαρακτηρίζοντας την κινητοποίηση του λαού ως σημάδι μίας δίκαιης επιθυμίας για αλλαγή των πολιτικοοικονομικών συνθηκών προς την δημοκρατία³⁰², ο Erdogan απήρθυνε προσωπική έκκληση στον Mubarak να παραιτηθεί, υπακούοντας «στην φωνή του λαού» του³⁰³. Χαρακτηριστική ήταν η επίσκεψή του στο Κάιρο, στο πλαίσιο της «περιοδείας» του στις χώρες που βίωναν «Αραβική Άνοιξη», όπου ο

²⁹⁶ Kireçci, A. M. (2012). *Relating Turkey to the Middle East and North Africa: Arab Spring and the Turkish Experience*, Bilig, No: 63, pp. 111-134

²⁹⁷ Walker, J.W. (2012). *Turkey's re-imagined neighborhood after the "Arab Spring"*, Actuelle de l'Ifri, International Conference on "The International Consequences of the Arab spring", Ifri, on March 13th, 2012

²⁹⁸ Altunışık, M. B. (2013). *Turkey after the Arab Uprisings: Difficulties of Hanging on in There*, Analysis, No. 223

²⁹⁹ Altunışık, M. B. *ibid*

³⁰⁰ Öniş, Z. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, Insight Turkey Vol. 14, No. 3, pp. 45-63

³⁰¹ Walker, J.W. (2012). *Turkey's re-imagined neighborhood after the "Arab Spring"*, Actuelle de l'Ifri, International Conference on "The International Consequences of the Arab spring", Ifri, on March 13th, 2012

³⁰² Santini, R. H.& Alessandri, E. (2011). *Iran and Turkey after Egypt: Time for Regional Re-alignments?*, Brookings, Center on the United States and Europe

³⁰³ Altunışık, M. B., *ibid*

Αιγύπτιος λαός τον δέχθηκε με θέρμη³⁰⁴. Από το βήμα, ο Erdogan διαβεβαίωσε την Αίγυπτο ότι θα είχε την πλήρη υποστήριξη της Τουρκίας κατά την «μεταμόρφωσή» της σε μία πιο «ανοιχτή» και «κοσμική» πολιτεία³⁰⁵, παρουσιάζοντας το πρότυπο της Τουρκίας ως «πηγή έμπνευσης» για την Αίγυπτο, αλλά κι όλες τις περιφερειακές δημοκρατικές δυνάμεις της MENA³⁰⁶. Παρόλα αυτά, πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι οι εκκλήσεις του για εκκοσμίκευση της Αιγυπτιακής κοινωνίας γνώρισαν την αντίδραση των συντηρητικότερων παραγόντων της Αιγύπτου³⁰⁷, που έβρισκαν το Ισλάμ και τον κοσμοπολιτισμό έννοιες ασυμβίβαστες. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η υποστήριξη των εξεγερμένων ήταν έντονη κι απροκάλυπτη από πλευράς της Τουρκίας, κι αυτό έχει δύο αιτίες:

Πρώτον, η Τουρκία δεν είχε σπουδαία άμεσα οικονομικά ή στρατηγικά συμφέροντα στην Αίγυπτο³⁰⁸, ούτε κάποια ανεπτυγμένη συσχέτιση με το καθεστώς του Mubarak. Ούτε είχε κάποια ιδιαίτερη σχέση με τις Αιγυπτιακή κοινωνία μέχρι τότε³⁰⁹, γεγονός που της επέτρεπε να ταχθεί υπέρ του κινήματος της Αιγυπτιακής «Αραβικής Άνοιξης» χωρίς να διακινδυνεύει ουσιαστικά κάποια απώλεια ή αντίκτυπο στην οικονομία ή την κοινωνία της. Εδώ χρήζει αναφοράς ότι η έλλειψη άμεσων συμφερόντων δεν επηρεάζει την μεγάλη γεωπολιτική σημασία της Αιγύπτου ως συμμάχου. Τουτέστιν, η επιλογή της Τουρκίας δεν ελήφθη χωρίς ρίσκο, αφού η Αίγυπτος ήταν ανέκαθεν ένας υπολογίσιμος αντίπαλος στην Μέση Ανατολή και η επέμβασή της αυτή είχε ως άμεσο αντίκτυπο την αποξένωσή της από το άρχον καθεστώς του Mubarak. Η μη διακινδύνευση έγκειται στην απουσία κεκτημένων, όπως είναι η περίπτωση της Λιβύης και της Συρίας (βλέπε κατωτέρω) κι όχι στην απουσία ρίσκου.

Δεύτερον, η Αίγυπτος ήταν μία από τις πιο σημαντικές χώρες για την πολιτική της Τουρκίας κατά τις «Αραβικές Ανοίξεις». Αναγνωρίζοντας την παραδοσιακή της,

³⁰⁴ Συρίγος, Α. (2016). *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, Δεύτερη Έκδοση, σελ. 608

³⁰⁵ Öniş, Z., *ibid*

³⁰⁶ Santini, R. H.& Alessandri, E., *ibid*

³⁰⁷ Alessandri, E.& Altunışık, M. B. (2013). *Unfinished Transitions: Challenges and Opportunities of the EU's and Turkey's Responses to the "Arab Spring"*, Global Turkey in Europe Series, Working paper 4, Essen/Istanbul/Rome

³⁰⁸ Taşpınar, Ö. (2011), *The Turkish Model and its Applicability*, στο Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E.& Nafaa, H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

³⁰⁹ Öncel, A. & Malik, A. (2015). *The Arab Spring and its Impact on the Foreign Trade of Turkey*, Bilgi (31), 17-36

όπως προελέχθη, ιστορικά εδραιωμένη πρωτοκαθεδρία στην Μέση Ανατολή³¹⁰, η Τουρκία διείδε μία άνευ προηγουμένου ευκαιρία να αναμειχθεί στα εσωτερικά πράγματα της χώρας. Ευελπιστούσε στο τέλος να βρεθεί δίπλα σε μία σύμμαχο, φίλα προσκείμενη σε αυτήν Αίγυπτο, που θα ενίσχυε την περιφερειακή δύναμη της Τουρκίας, αντί να την ανταγωνιζόταν για αυτήν.

Η σθεναρή προώθηση του εκδημοκρατισμού της χώρας από την Τουρκία συνεχίστηκε και κατόπιν της παραίτησης του Mubarak³¹¹, κατά την προετοιμασία των εκλογών στο εσωτερικό της Αιγύπτου. Το AKP υποστήριξε απερίφραστα το κόμμα του Mohammed Morsi στην Αίγυπτο, δηλαδή το κόμμα της Μουσουλμανικής Αδελφότητας («Κόμμα Ελευθερίας και Δικαιοσύνης»). Με την Αδελφότητα το AKP είχε ιστορικές σχέσεις, καθώς άλλωστε η Αδελφότητα ξεπήδησε από τα Ισλαμιστικά κινήματα που είχαν αναδυθεί στην Τουρκία³¹². Η υποστήριξη αυτή διαφάνηκε ως μονόδρομος, αλλά και σημαντική ευκαιρία για την Τουρκία. Μεταξύ άλλων, το AKP παρείχε συμβουλές για την οργάνωση της προεκλογικής εκστρατείας του Morsi, στοχεύοντας και στην αναδιαμόρφωση της εικόνας της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στον κόσμο.³¹³ Κατόπιν δε της εκλογικής του νίκης, η Τουρκία χορήγησε στο κόμμα του Morsi 2 δις δολάρια, προς τόνωση αφ' ενός των συναλλαγματικών αποθεμάτων της Αιγύπτου, αλλά και για την προώθηση έργων υποδομής στην χώρα. Το AKP είχε επενδύσει στην νίκη της Αδελφότητας, θεωρώντας την αναμφισβήτητη νικήτρια της «Αραβικής Άνοιξης» της Αιγύπτου, αποτυγχάνοντας να διαγνώσει τις συνθήκες που οδήγησαν στο στρατιωτικό πραξικόπημα του Ιουνίου του 2013.

Από την βεβαιότητα της αρχικής της αντίδρασης στην «Αραβική Άνοιξη» της Αιγύπτου, η Τουρκία γρήγορα βρέθηκε ξαφνιασμένη εκ νέου απέναντι στα γεγονότα. Έχοντας επενδύσει πολλά στην Μουσουλμανική Αδελφότητα, χωρίς όμως να έχει το νου της στα λοιπά πολιτικά τεκταινόμενα³¹⁴, στάθηκε στο πλευρό του Morsi έναντι των εξεγερμένων, χωρίς επικριτική διάθεση εναντίον του. Αντίθετη στάση επέδειξε επί παραδείγματι η Προεδρεία των Η.Π.Α., που καλούσε τον Morsi σε συμβιβασμούς

³¹⁰ Kuru, A. T. (2015). *Turkey's Failed Policy toward the Arab Spring: Three Levels of Analysis*, *Mediterranean Quarterly* 26(3)

³¹¹ Öniş, Z., *ibid*

³¹² Altunışık, M. B. (2013). *Turkey after the Arab Uprisings: Difficulties of Hanging on in There*, *Analysis*, No. 223

³¹³ Altunışık, M. B., *ibid*

³¹⁴ Kuru, A. T., *ibid*

και μετάβαση εξουσίας³¹⁵. Τούτο είναι χαρακτηριστικό της αδυναμίας της Τουρκίας να προδεί την κλιμάκωση των εξελίξεων. Οι επόμενες κινήσεις ήταν σπασμωδικές:

Αρχικά, αρνήθηκε να αποδεχθεί την έκπτωση του Morsi από την εξουσία, κατακρίνοντας το στρατιωτικό πραξικόπημα³¹⁶. Εν συνεχεία, απευθύνθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ζητώντας της να καταδικάσει την ανατροπή του Morsi και την ανάληψη της εξουσίας από τους πραξικοπηματίες, γεγονός που προκάλεσε την οργή της Αιγυπτιακής Κυβέρνησης³¹⁷. Η επιθετική αυτή στάση της Τουρκίας απέναντι στην μετάβαση της εξουσίας, υπέρ της Αδελφότητας των Μουσουλμάνων, οδήγησε στην αποξένωσή της από την Αίγυπτο, ενώ δημιούργησε προστριβές και με τον Δυτικό Κόσμο³¹⁸. Σύντομα, βρέθηκε απομονωμένη από την διεθνή κοινότητα στην υποστήριξη του Morsi, ενώ η κυριαρχική θέση που φιλοδοξούσε να αποκτήσει στην περιφέρεια της MENA άρχισε πολύ γρήγορα να υπονομεύεται³¹⁹.

Συνοπτικά, το σφάλμα της Τουρκίας ήταν πως, στην αρνητική για την ίδια εξέλιξη των γεγονότων, δεν κατάφερε να προσαρμόσει την πολιτική της κατά τρόπο ωφέλιμο για την ίδια. Τουναντίον, στάθηκε μόνη της ενάντια στο ρεύμα των εξελίξεων³²⁰, αρνούμενη να τα αποδεχθεί. Πάσχισε μάταια να επαναφέρει το status quo ante, από το οποίο μόνο κέρδη είχε να αποκομίσει, έχοντας επενδύσει στον Morsi και στην συνεργασία του με την κυβέρνησή της. Η σφοδρότητα της αντίδρασής της καταμαρτυρούσε τον αιφνιδιασμό της, καθώς και την απογοήτευσή της με την ανατροπή των συνθηκών που είχε με κόπο δρομολογήσει. Κι ενώ η κυβέρνηση του Erdogan έχαιρε της εκτίμησης του Αιγυπτιακού λαού κατά την ομιλία του στο Κάιρο, μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα, η Αιγυπτιακή κοινωνία εχθρευόταν πια την Τουρκία και την προσπάθεια επέμβασής της στα εσωτερικά της θέματα.

³¹⁵ Kuru, A. T., *ibid*

³¹⁶ Altunışık, M. B. (2013). *Turkey after the Arab Uprisings: Difficulties of Hanging on in There*, Analysis, No. 223

³¹⁷ Μούτσογλου, Β. (2014). *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιξιάτικη καταγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ 298

³¹⁸ Συρίγος, Α., *ibid*

³¹⁹ Altunışık, M. B., *ibid*

³²⁰ Altunışık, M. B., *ibid*

Υποενότητα 3.4.2. Η Τουρκία με Αυτοσυγκράτηση.

A. Λιβύη.

Στην έως τώρα πορεία των «Αραβικών Ανοιξεων», η Τουρκία στάθηκε στο πλευρό της δημοκρατίας τόσο στην περίπτωση της Τυνησίας όσο και στην Αίγυπτο. Η λογική συνέχεια θα επέβαλε ότι και στην περίπτωση της Λιβύης, η στάση της θα ήταν, κατά το μάλλον ή ήττον, συνεπής ως προς την υποστήριξη του κλίματος αλλαγής που προμήνυαν τα επαναστατικά κινήματα της Μέσης Ανατολής. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν συνέβη. Τουναντίον, η θέση της Τουρκίας ήταν μάλλον παθητική απέναντι στα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Λιβύη³²¹. Στις εκκλήσεις για άμεση διεθνή επέμβαση, ήδη στην αρχή των επεισοδίων τον Φεβρουάριο του 2011, η Τουρκία διατήρησε αμυντική στάση, υποστηρίζοντας ότι δεν επιθυμούσε να εμπλακεί σε μία υπόθεση που αφορούσε την εσωτερική πολιτική κατάσταση της Λιβύης³²². Πολύ περισσότερο, όταν προτάθηκε η επέμβαση του ΝΑΤΟ, όπου είναι μέλος, η Τουρκία αντιτάχθηκε³²³ στο ψήφισμα και τα ληφθέντα την 27η Φεβρουαρίου του 2011 μέτρα κατά του καθεστώτος Gaddafi. Μάλιστα επέκρινε οποιαδήποτε εξωτερική ανάμιξη στην Λιβύη³²⁴. Η Τουρκία, παρά την πυγμή με την οποία είχε υποστηρίξει μέχρι τώρα τις «Αραβικές Ανοιξεις» όπως είδαμε όχι ως εσωτερική υπόθεση της Τυνησίας ή της Αιγύπτου, αλλά ως αραβική υπόθεση, βρέθηκε αμήχανη. Χειρότερα, βρέθηκε ξαφνικά πίσω από τον Δυτικό κόσμο³²⁵, ο οποίος είχε αποφασίσει ποια τη θέση του απέναντι στις εξελίξεις των «Αραβικών Ανοιξεων».

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι η Τουρκία στάθηκε στο πλευρό του Gaddafi ή ότι τον υποστήριξε με οποιονδήποτε τρόπο. Αντίθετα, απήυθυνε εκκλήσεις προς το καθεστώς του τελευταίου, παροτρύνοντάς τον αρχικά σε μεταρρυθμίσεις σύμφωνες με τα αιτήματα του εξεγερμένου λαού³²⁶. Προσπάθησε δηλαδή να επιτύχει μία ανώδυνη επίλυση της κατάστασης, που θα είχε ως αποτέλεσμα την συμφιλίωση

³²¹ Öniş, Z. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, Insight Turkey Vol. 14, No. 3, pp. 45-63

³²² Lindenstrauss, G. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Embracing "People's Power"*, PapersIEMed, European Institute of the Mediterranean

³²³ Öncel, A.& Malik, A. (2015), *The Arab Spring and its Impact on the Foreign Trade of Turkey*, Bilgi (31), 17-36

³²⁴ Santini, R. H.& Alessandri, E. (2011). *Iran and Turkey after Egypt: Time for Regional Re-alignments?*, Brookings, Center on the United States and Europe

³²⁵ Walker, J.W. (2012). *Turkey's re-imagined neighborhood after the "Arab Spring"*, Actuelle de l'Ifri, International Conference on "The International Consequences of the Arab spring", Ifri, on March 13th, 2012

³²⁶ Sümer, F. (2013). *Turkey's Changing Foreign Policy and the Arab Spring*, The Innovations Journal: The Public Sector Innovation Journal, 18(1), article 8

μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων πλευρών³²⁷. Για την ακρίβεια, η Τουρκία προτίμησε να προσεγγίσει την περίπτωση της Λιβύης υπό το πρίσμα της πολιτικής των «Μηδενικών Προβλημάτων»³²⁸ με τα γειτονικά της κράτη. Αυτή η στάση της Τουρκίας, η οποία κατ' ανάγκη σήμαινε βραδύτητα στην ανταπόκρισή της απέναντι σε μία σειρά από θηριωδίες με πρωταγωνιστή τον Gaddafi επικρίθηκε εντόνως από τον υπόλοιπο κόσμο. Η κοινή γνώμη κατηγορήσε την Τουρκία για τακτική «δύο μέτρων και δύο σταθμών»³²⁹, καθώς ενώ στην Τυνησία και την Αίγυπτο ήταν απροκάλυπτα υπέρ των λαϊκών εξεγέρσεων, υποστηρίζοντας την ανατροπή των αυταρχικών καθεστώτων, απέναντι στα γεγονότα που λάμβαναν χώρα στην Λιβύη παρέμενε διστακτική³³⁰.

Η διαφοροποιημένη αυτή αντίδραση της Τουρκίας δεν εκπορευόταν, φυσικά, από κάποια αιφνίδια αλλαγή στην εξωτερική της πολιτική και μεταβολή της στάσης της απέναντι στα γεγονότα των «Αραβικών Ανοίξεων». Η μετριοπαθής προσέγγισή της ήταν, στην πραγματικότητα απλώς ζήτημα πολιτικού ρεαλισμού («realpolitik»)³³¹. Δεν ήταν κρυφό ή μυστικό για κανέναν το γεγονός ότι η Τουρκία είχε σημαντικά οικονομικά συμφέροντα στην Λιβύη, και για τον λόγο αυτό ήθελε να αποφύγει κάθε ενδεχόμενο αποσταθεροποίησης της χώρας³³². Για την ακρίβεια, 25.000 -30.000³³³ Τούρκοι πολίτες βρίσκονταν ως εργάτες στην Λιβύη την δεδομένη στιγμή, οι οποίοι θα έπρεπε να επαναπατριστούν εφ' όσον οι εχθροπραξίες συνεχίζονταν³³⁴. Παράλληλα είχε επενδύσει πάνω από 30 δις δολάρια³³⁵, συγκεκριμένα περί τα 10 δις σε συμβόλαια κατασκευής και άλλα 25 δις σε στόλους μηχανημάτων κατασκευών³³⁶, επενδύσεις από τις οποίες ανέμενε σημαντική

³²⁷ Altunışık, M. B. (2013). *Turkey after the Arab Uprisings: Difficulties of Hanging on in There*, Analysis, No. 223

³²⁸ Santini, R. H.& Alessandri, E., *ibid*

³²⁹ Βλ. Soler i Lecha, E. (2011). *The EU, Turkey, and the Arab Spring: From Parallel Approaches to a Joint Strategy?*, στο Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E.& Nafaa, H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States, Walker, J.W. (2012). *ibid*

³³⁰ Walker, J.W. , *ibid*

³³¹ Taşpınar, Ö. (2011). *The Turkish Model and its Applicability*, in Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E.& Nafaa H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

³³² Altunışık, M. B., *ibid*

³³³ Βλ. Öncel, A.& Malik, A., *ibid*, Sümer, F., *ibid*, Kaya, K. (2012). *Turkey and the Arab Spring*, Military Review, pp. 26-32,

³³⁴ Soler i Lecha, E., *ibid*

³³⁵ Santini, R. H.& Alessandri, E., *ibid*

³³⁶ Sümer, F., *ibid*

κερδοφορία³³⁷. Η Λιβύη, και το καθεστώς του Gaddafi συγκεκριμένα ήταν ένας από τους πλέον στενούς οικονομικούς συνεργάτες³³⁸ της Τουρκίας μέχρι τον καιρό των εξεγέρσεων. Επομένως η Τουρκία, για όλους τους ανωτέρω λόγους προτίμησε να αποφύγει τον κατακερματισμό της προσοδοφόρας αυτής συνεργασίας. Έτσι, ο δισταγμός της να επικρίνει τον Gaddafi και η αργή, επιφυλακτικής της προσέγγιση³³⁹ πολύ γρήγορα επικρίθηκε από τον υπόλοιπο κόσμο. Ήταν ηλίου φαεινότερον ότι η Τουρκία κινήθηκε με άνεση στην Τυνησία και την Αίγυπτο³⁴⁰, όπου όμως δεν υπήρχαν συμφέροντα που διακυβευόνταν, ενώ στην Λιβύη, όπου τα οικονομικά πρωτίστως συμφέροντα ήταν σπουδαία, η προώθηση του εκδημοκρατισμού και η εκστρατεία κατά των αυταρχικών καθεστώτων δεν γνώρισε αντίστοιχο αυθορμητισμό.

Πολύ περισσότερο, η καθυστερημένη αυτή εμπλοκή στην Λιβύη, υπό το πρόσχημα της πολιτικής των «Μηδενικών Προβλημάτων» με τα γειτονικά κράτη είχε ως αποτέλεσμα την ανάγνωση κι ανάλυση της πολιτικής αυτής υπό ένα εξαιρετικά εχθρικό πρίσμα από την διεθνή κοινότητα, μία πραγματική δοκιμασία για την ναυαρχίδα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής³⁴¹. Σχολιάστηκε συγκεκριμένα ότι η πολιτική αυτή στην πραγματικότητα προσέγγιζε καθεστώτα, κι όχι λαούς³⁴². Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ότι η προσπάθεια της Τουρκίας να διατηρεί καλές σχέσεις με τους γείτονές της παραγνώριζε ή έστω δεν έδινε προσοχή στην συμπεριφορά των καθεστώτων αυτών απέναντι στους πολίτες τους, ακόμη κι αν αυτή υπερέβαινε το νόμιμο³⁴³, ακόμη και το ανθρώπινο.

Εν τέλει, όταν πια η έστω κι έμμεση υποστήριξη του μέχρι τότε συμμάχου και συνεργάτη³⁴⁴ της Τουρκίας, Gaddafi, δεν ήταν ανεκτή³⁴⁵, τον Μάιο του 2011, η Τουρκία υποστήριξε την επέμβαση του NATO στην Λιβύη, ακολούθως προς τις υποχρεώσεις της ως μέλος του³⁴⁶. Τώρα υποστήριζε ανοιχτά το Εθνικό Μεταβατικό Συμβούλιο της Λιβύης, όχι προτού πάντως πραγματοποιηθεί η εκκένωση της χώρας

³³⁷ Soler i Lecha, E., ibid

³³⁸ Kaya, K., ibid

³³⁹ Sümer, F., ibid

³⁴⁰ Öniş, Z., ibid

³⁴¹ Kaya, K., ibid

³⁴² Barkley, H.J. (2011). *Coordinating Responses to the 2011 Arab Revolt: Turkey and the Transatlantic Alliance*, στο Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E.& Nafaa, H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

³⁴³ Soler i Lecha, E., ibid

³⁴⁴ Walker, J.W. , ibid

³⁴⁵ Barkley, H.J., ibid

³⁴⁶ Kaya, K., ibid

από τους Τούρκους πολίτες που διέμεναν εκεί³⁴⁷. Είναι ενδιαφέρον, κι ενδεικτικό της απροθυμίας της να δει μία νατοϊκή επέμβαση το γεγονός ότι η κυβέρνηση του Erdogan, ακόμη κι όταν αναγκάστηκε εν τέλει να απευθύνει δημόσια έκκληση προς τον Gaddafi να παραιτηθεί στις 3 Μαΐου του 2011, παρέμεινε αρνητική ως προς την επέμβαση του NATO στην Λιβύη³⁴⁸ έως την 24^η Μαΐου του ίδιου έτους. Αυτή η χρονική απόσταση μεταξύ των δύο ενεργειών, ήτοι της ανοιχτής απόσυρσης της όποιας υποστήριξης προς τον Gaddafi αφ' ενός, κι αφ' ετέρου της ένταξης στις δυνάμεις που θα επενέβαιναν στην Λιβύη είναι δύσκολο να αποδοθεί στην παρατεταμένη αμηχανία της εν όψει των οικονομικών συμφερόντων της στην Λιβύη. Ο λόγος αυτής της παράτασης της διστακτικότητας της Τουρκίας θα πρέπει να αναζητηθεί σε ένα διαφορετικό αίτιο, άμεσα συνδεδεμένο με αυτό των στόχων που ήλπιζε να επιτύχει μετέχοντας στις εξελίξεις των «Αραβικών Ανοιξεων», ήτοι την εδραίωσή της ως περιφερειακή δύναμη. Όπως είδαμε ανωτέρω, η Τουρκία είχε κατά καιρούς αναλάβει το ρόλο του διαμεσολαβητή εν μέσω αναταραχών στην περιοχή της MENA, εδραιώνοντας τον εαυτό της ως αναμφισβήτητη ηγέτιδα της περιοχής αυτής. Αντιστοίχως, εν όψει των όλως δυσάρεστων για την Τουρκία εξελίξεων στην Λιβύη, η αρχική της προσπάθεια να μεσολαβήσει, παροτρύνοντας τον Gaddafi σε συμβιβασμούς κι αναμορφώσεις –σημειωτέον, κάτι που δεν συνέβη στην Αίγυπτο με τον Morsi – θα αποδεικνυόταν περίτρανη αποτυχία της να επιβληθεί στην περιφέρειά της. Η συμμετοχή στη νατοϊκή επέμβαση απλώς θα επιστέγαζε την αποτυχία αυτή, αναγνωρίζοντας ότι μία υπέρτερη δύναμη από αυτήν θα ήταν ικανή να επιβληθεί στις καταστάσεις. Αυτό όμως ισοδυναμούσε με κατακρήμνιση της εικόνας της Τουρκίας, ιδίως στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς, τους οποίους είχε επιδιώξει να προσεγγίσει κατά τις «Αραβικές Ανοιξεις»³⁴⁹. Υπό αυτό το πρίσμα, η παραδοχή ότι η Τουρκία «υποστήριξε την δημοκρατία»³⁵⁰ στην Λιβύη ηχεί μάλλον βεβιασμένη, αν όχι ανακριβής.

Σε κάθε περίπτωση, μετά την πτώση του Gaddafi στην Λιβύη, η Τουρκία έσπευσε να προσφέρει ανθρωπιστική βοήθεια στην χώρα, καθώς και υλικοτεχνική, βοηθώντας την ανασυγκρότηση των βασικών υποδομών της χώρας. Για την Τουρκία, της οποίας η ανθρωπιστική βοήθεια ανά τον κόσμο είναι αναγνωρισμένη, αυτή η

³⁴⁷ Sümer, F., ibid

³⁴⁸ Öncel, A. & Malik, A., ibid

³⁴⁹ Soler i Lecha, E., ibid

³⁵⁰ Όπως στο Ayoob, M. (2012). *The Arab Spring: Its Geostrategic Significance*, Middle East Policy, Vol XIX, No. 3

βοήθεια ήταν κάτι περισσότερο· ήταν προσπάθεια αποκατάστασης του χαμένου γοήτρου της. Παρά ταύτα, η προσπάθεια ανάκτησης της θέσης της ως δυνάμει περιφερειακή δύναμη δεν ήταν εύκολη υπόθεση, αφού πλέον εμφανίζονταν ανταγωνιστές στην διεκδίκηση της θέσης αυτής³⁵¹.

B. Συρία

Με την πρόσφατη εμπειρία της Λιβύης να σηματοδοτεί μία διπλωματική ήττα για την Τουρκία, η περίπτωση της Συρίας θα μπορούσε να είναι η ευκαιρία της, και του AKP να επανακάμψει και να διεκδικήσει την θέση της ως υπολογίσιμη δύναμη στον χάρτη της MENA³⁵². Επεδίωξε δηλαδή να αναλάβει πιο ενεργητικό ρόλο στα τεκταινόμενα, δεδομένου ότι οι εσωτερικές αναταραχές της Συρίας ήταν αρκετά επικίνδυνες για την Τουρκία, αφού οι δύο χώρες συνορεύουν³⁵³. Αφ' ετέρου οι βελτιωμένες σχέσεις³⁵⁴ με την Συρία είχαν αποτελέσει στο παρελθόν το μεγάλο επίτευγμα της πολιτικής των «Μηδενικών Προβλημάτων» της Τουρκίας³⁵⁵. Πράγματι, μέχρι τη δεκαετία του 1990 και ιδίως υπό το πρίσμα της υπόθεσης Ocalan στο τέλος της δεκαετίας, οι τουρκο-συριακές σχέσεις ήταν τεταμένες. Από το 1999, όμως και μετά, η προσέγγιση που επιτεύχθηκε από την εξωτερική πολιτική που ακολούθησε το AKP οδήγησε σε μία αναθέρμανση των σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών³⁵⁶: μία σημαντική νίκη για την εξωτερική πολιτική του Erdogan και του Davutoglu, για την πολιτική των «Μηδενικών Προβλημάτων», νίκη την οποία η Τουρκία δεν ήταν πρόθυμη να επιτρέψει να αναιρεθεί. Έχει παρατηρηθεί, ειρήσθω εν παρόδω, προσφυσ, ότι ακριβώς αυτή η πολιτική, βάσει της οποίας έγινε ευκολότερη η είσοδος των πολιτών της Συρίας στην Τουρκία και η εμπέδωση της απόστασης μεταξύ του φιλελευθερισμού της τελευταίας εν συγκρίσει με το καταπιεστικό καθεστώς του

³⁵¹ Altunışık, M. B., *ibid*

³⁵² Öniş, Z. (2014). *Turkey and Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East*, Mediterranean Politics, Volume 19, Issue 2

³⁵³ Βλ. Öncel, A. & Malik, A. (2015). *The Arab Spring and its Impact on the Foreign Trade of Turkey*, Bilgi (31), 17-36, Kuru, A. T. (2015). *Turkey's Failed Policy toward the Arab Spring: Three Levels of Analysis*, Mediterranean Quarterly 26(3)

³⁵⁴ Sümer, F. (2013). *Turkey's Changing Foreign Policy and the Arab Spring*, The Innovations Journal: The Public Sector Innovation Journal, 18(1), article 8

³⁵⁵ Ραπτόπουλος, Ν. (2012). *Η κρίση στη Συρία και η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας προς τις όμορες χώρες της Μέσης Ανατολής*, στο Κουσκουβέλης Η.Ι. (επιμ.), *Η Αραβική Άνοιξη. Μελέτες Διεθνών Σχέσεων*, Εργαστήριο Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, σελ 71

³⁵⁶ Öniş, Z. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, Insight Turkey Vol. 14, No. 3, pp. 45-63

Assad. Η διαπίστωση αυτή, επομένως, ήταν από τα βασικά εναύσματα της «Αραβικής Άνοιξης» στην Συρία.³⁵⁷

Τούτο δεν σήμαινε ότι η Τουρκία ήταν πρόθυμη να διακινδυνέψει την σταθερότητα των συνόρων της με την Συρία, τα οποία εκτείνονται σε μήκος 877 χλμ., ιδίως υπό το πρίσμα του κουρδικού ζητήματος και της συνεχιζόμενης εχθρότητας μεταξύ της πρώτης και του PKK.³⁵⁸ Ανεξαρτήτως της σημασίας για τις διπλωματικές σχέσεις της Τουρκίας με τις χώρες της Μέσης Ανατολής και τα γενικότερα συμφέροντα, οικονομικά και στρατηγικά, στην περιοχή, η «Αραβική Άνοιξη» της Συρίας αποτελούσε έναν σοβαρό, από κι επικείμενο κίνδυνο για την εθνική της ασφάλεια³⁵⁹. Η στάση της Τουρκίας για μία ακόμη φορά θα καθορίζονταν από τον πολιτικό της ρεαλισμό.

Από την άλλη, η απόφαση της Τουρκίας να κινηθεί πιο «ενεργητικά» στην Συριακή κρίση δεν σήμαινε την άνευ ετέρου διάλυση της συμμαχίας της με το καθεστώς του Assad. Δεν ήταν παρά μία πιο άμεση (αν και επιφυλακτική³⁶⁰, και πάλι κατακριτέα³⁶¹) πίεση προς τον ίδιο τον Assad, με διαπραγματευτή τον ίδιο τον Erdogan³⁶² να προχωρήσει σε υποχωρήσεις³⁶³. Ζητήθηκε δηλαδή από τον Assad να προωθήσει αναμορφώσεις που κρίνονταν απαραίτητες³⁶⁴ και να προσπαθήσει να συμβιβάσει τα αντικρουόμενα συμφέροντα μεταξύ των δύο πλευρών, ώστε να αποκλιμακωθεί εγκαίρως η σύρραξη, καταλήγοντας σε συμφιλίωση του κράτους και των εξεγερμένων πολιτών³⁶⁵. Βέβαια, όπως διαπιστώθηκε, οι εξεγερόμενοι δεν είχαν

³⁵⁷ Lindenstrauss, G. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Embracing "People's Power"*, PapersIEMed, European Institute of the Mediterranean

³⁵⁸ Taşpınar, Ö. (2011). *The Turkish Model and its Applicability*, στο Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E.& Nafaa H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

³⁵⁹ Smolen, K. (2013). *The Arab Spring in Syria. Implications for Turkey's Regional Policy*, Faculty of Political Science, Maria Curie-Skłodowska University, pp. 140-159

³⁶⁰ Soler i Lecha, E. (2011). *The EU, Turkey, and the Arab Spring: From Parallel Approaches to a Joint Strategy?*, στο: Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E.& Nafaa H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

³⁶¹ Walker, J.W. (2012). *Turkey's re-imagined neighborhood after the "Arab Spring"*, Actuelle de l'Ifri, International Conference on "The International Consequences of the Arab spring", Ifri, on March 13th, 2012

³⁶² Tuğal, C. (2015). *Δημοκρατικοί Γενίτσαροι; Ο ρόλος της Τουρκίας στην Αραβική Άνοιξη*, νέος Ερμής ο Λόγιος, Κίνημα Άρδην – Πήξη, τ. 5-6

³⁶³ Öniş, Z. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, Insight Turkey Vol. 14, No. 3, pp. 45-63

³⁶⁴ Βλ. Altunışık, M. B. (2013). *Turkey after the Arab Uprisings: Difficulties of Hanging on in There*, Analysis, No. 223

³⁶⁵ Altunışık, M. B., ibid

πρόθεση να διαπραγματευτούν με τον Assad³⁶⁶, παρά να τον εξωθήσουν σε παράδοση της εξουσίας. Στην αρχή, δηλαδή, η Τουρκία βασίστηκε στις καλές σχέσεις της με το συριακό καθεστώς του Assad³⁶⁷, ενώ, παρασηκηνικά, προσπαθούσε να δρομολογήσει τις εξελίξεις αξιοποιώντας τα παρακλάδια της Αδελφότητας των Μουσουλμάνων της Συρίας³⁶⁸, με την οποία είχε, όπως είδαμε κι ως άνω, ιστορικές και πλέον ομαλοποιημένες σχέσεις. Το στοίχημα της Τουρκίας ήταν να επιτύχει να πείσει τον Assad να υποχωρήσει. Έτσι, θα αποδείκνυε τόσο την σημαντική της θέση ως περιφερειακή δύναμη, ως διαμεσολαβητή στις αναταραχές, με ενδιαφέρον για τους λαούς της MENA και ισχυρό λέγειν – όπως είχε αποδείξει παλαιότερα στην περίπτωση της διένεξης μεταξύ Συρίας και Ισραήλ³⁶⁹ – όσο και την παρατεταμένη επιτυχία της πολιτικής των «Μηδενικών Προβλημάτων». Αναφέρθηκε άλλωστε ανωτέρω ότι η πολιτική αυτή δοκιμαζόταν³⁷⁰ πολύ έντονα από τα γεγονότα³⁷¹, κατηγορούμενη για αδιαφορία απέναντι στην καταπίεση των λαών από αυταρχικά καθεστώτα χάριν της ανάπτυξης και προώθησης των σχέσεων της Τουρκίας με τα καθεστώτα αυτά³⁷².

Παρά ταύτα, και με την περίπτωση της Λιβύης ως πρόσφατο παράδειγμα, η Τουρκία δεν είχε το περιθώριο χρόνου για να κινηθεί με τον ήπιο, διαλογικό τόνο τον οποίο επιθυμούσε. Ενώπιον των θηριωδιών που διέπραττε το καθεστώς του Assad στον ίδιο του τον λαό³⁷³, επ' ουδενί δεν θα έπρεπε να φανεί ότι η Τουρκία υποστήριζε καθ' οιονδήποτε τρόπο το βάρβαρο αυτό καθεστώς, εάν ήθελε να διασώσει την δημόσια εικόνα της. Αυτή ήδη βαλλόταν με κατηγορίες «δύο μέτρων και δύο

³⁶⁶ Stuart, H. (2011). *Turkey and the Arab Spring*, The Henry Jackson Society

³⁶⁷ Sümer, F. (2013). *Turkey's Changing Foreign Policy and the Arab Spring*, The Innovations Journal: The Public Sector Innovation Journal, 18(1), article 8

³⁶⁸ Alessandri, E.& Altunışık, M. B. (2013). *Unfinished Transitions: Challenges and Opportunities of the EU's and Turkey's Responses to the "Arab Spring"*, Global Turkey in Europe Series, Working paper 4, Essen/Istanbul/Rome

³⁶⁹ Lindenstrauss, G., *ibid*

³⁷⁰ Öniş, Z. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, Insight Turkey Vol. 14, No. 3, pp. 45-63

³⁷¹ Βλ. Kaya, K. (2012). *Turkey and the Arab Spring*, Military Review, pp. 26-32, Barkley, H.J. (2011). *Coordinating Responses to the 2011 Arab Revolt: Turkey and the Transatlantic Alliance*, στο: Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E.& Nafaa, H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

³⁷² Barkley, H.J. (2011). *Coordinating Responses to the 2011 Arab Revolt: Turkey and the Transatlantic Alliance*, στο: Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E.& Nafaa H. (2011). *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States, *ibid*

³⁷³ Ayoob, M. (2012). *The Arab Spring: Its Geostrategic Significance*, Middle East Policy, Vol XIX, No. 3

σταθμών»³⁷⁴ λόγω της προτίμησής της σε έμμεσες, λιγότερο ενεργητικές πρακτικές έναντι του Assad, πολλώ δε μάλλον εν συγκρίσει με την απόκρισή της στα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Τυνησία και την Αίγυπτο. Επομένως, παρά την κατά τα λοιπά καλή διάθεση της Τουρκίας να επιλύσει την διαφορά ειρηνικά, όταν οι αναμορφώσεις στις οποίες προέβη ο Assad αποδείχθηκαν επουσιώδεις³⁷⁵ και η αγριότητα της κατάπνιξης των λαϊκών εξεγέρσεων από το καθεστώς του εντάθηκε³⁷⁶, η Τουρκία έπρεπε να αντιδράσει. Η αντίδρασή της όμως δεν ήταν απλώς ηθική· η επίταση των εχθροπραξιών είχε ως αναπόδραστο αποτέλεσμα ένα ασταμάτητο κύμα χιλιάδων προσφύγων να εισρέει από τα σύνορά της³⁷⁷ και μία ανθρωπιστική κρίση στα χέρια της Τουρκίας³⁷⁸. Άλλωστε, η πίεση της Τουρκίας για ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις και η άρνηση ή οι παραπλανητικές τακτικές του Assad είχαν ήδη επιφέρει σοβαρό πλήγμα στις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών³⁷⁹.

Δύο πολύ σημαντικά γεγονότα εξώθησαν την Τουρκία σε εσπευσμένη αντίδραση, κλιμακώνοντας την εχθρότητα μεταξύ των δύο χωρών: πρώτον, η δολοφονία Συρίων προσφύγων που αναζητούσαν προστασία σε τουρκικά πια εδάφη από τον συριακό στρατό και, δεύτερον –και σημαντικότερο- η κατεδάφιση στρατιωτικού αεροπλάνου τύπου F4 Phantom τον Ιούνιο του 2012³⁸⁰ από την συριακή αεροπορία. Ο Erdogan³⁸¹ και ο Davutoglu³⁸² μίλησαν ανοιχτά κατά του Assad και, μολονότι δεν προέβησαν σε «στρατιωτική» απάντηση, αποφεύγοντας να εμπλέξουν τα τουρκικά στρατεύματα στην διαμάχη αυτή³⁸³, προτίμησαν να στραφούν στο NATO³⁸⁴, ζητώντας ad hoc διαβουλευτική συνάντηση³⁸⁵ - η οποία, ως γνωστόν,

³⁷⁴ Βλ. Walker, J.W., *ibid*, Soler i Lecha, E. (2011). *The EU, Turkey, and the Arab Spring: From Parallel Approaches to a Joint Strategy?*, στο: Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E. & Nafaa, H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

³⁷⁵ Soler i Lecha, E., *ibid*

³⁷⁶ Altunışık, M. B., *ibid*

³⁷⁷ Βλ. Soler i Lecha, E., *ibid.*, Ayoob, M., *ibid*

³⁷⁸ Dabashi, H. (2012). *The Arab Spring. The End of Postcolonialism*, London – New York, Zed Books, σελ 40

³⁷⁹ Sümer, F., *ibid*

³⁸⁰ Smolen, K., *ibid*

³⁸¹ Öniş, Z., *ibid*

³⁸² Kuru, A. T. (2015). *Turkey's Failed Policy toward the Arab Spring: Three Levels of Analysis*, *Mediterranean Quarterly* 26(3)

³⁸³ Rózsa, E. N. (2012). *The Arab Spring. Its Impact on the Region and on the Middle East Conference*, Academic Peace Orchestra Middle East, Policy Brief For the Middle East Conference on a WMD/DVs Free Zone, Nos. 9/10

³⁸⁴ Kuru, A. T. *ibid*, D'Alema F., *The Evolution of Turkey's Syria Policy*, Istituto Affari Internazionali Working Papers, October 2017

³⁸⁵ Smolen, K., *ibid*

δεν καρποφόρησε. Παράλληλα, στο εσωτερικό της φιλοξένησε συναντήσεις αρχηγών του Ελεύθερου Συριακού Στρατού³⁸⁶. Κατόπιν των επανειλημμένων αρνησικυριών της Ρωσίας και της Κίνας στο Συμβούλιο Ασφαλείας (χαρακτηριστικά τον Ιούλιο του 2012), η ίδια η Τουρκία απεύθυνε έκκληση στην διεθνή κοινότητα για μία ενωμένη επέμβαση προς υποστήριξη του Ελεύθερου Συριακού Στρατού³⁸⁷. Επίσης, υποστήριξε ενθέρμως τα οικονομικά και λοιπά μέτρα που έλαβε η Αραβική Ένωση κατά της Συρίας, ιδίως την αναστολή της ιδιότητας μέλους της³⁸⁸, σπεύδοντας πάντως να διευκρινίσει ότι τα ληφθέντα αυτά μέτρα δεν απευθύνονταν στον λαό και ότι δεν θα θίγονταν οι πρωτεύουσες ανάγκες τροφής και ύδρευσης αυτού³⁸⁹. Η εσπευσμένη αυτή, αλλά εξαιρετικά σημαντική στροφή της τουρκικής ηγεσίας κατά του Assad, υποκινούμενη και από την επιθυμία της να μην επαναλάβει τα ίδια λάθη με την Λιβύη³⁹⁰, γνώρισε την επικρότηση της διεθνούς κοινότητας, ιδίως των αραβικών κρατών³⁹¹ - αν και οι φωνές που έκαναν λόγο για συμφεροντολογία³⁹² και επιλεκτική επέμβαση δεν έπαψαν να ακούγονται³⁹³.

Η κατάσταση όμως έμελλε να περιπλεχθεί περισσότερο³⁹⁴: Η Τουρκία βρέθηκε εμπεπλεγμένη σε μία διαμάχη μεταξύ των κυρίως εξεγειρόμενων σουνιτών, τους οποίους υποστήριζε, και των καθεστωτικών σιιτών, οι οποίοι τώρα είχαν την υποστήριξη του σιιτικού Ιράν³⁹⁵, το οποίο υποστήριζε τα δικά του στρατηγικά

³⁸⁶ Soler i Lecha, E., *ibid*

³⁸⁷ Kireçci, A. M. (2012). *Relating Turkey to the Middle East and North Africa: Arab Spring and the Turkish Experience*, Bilig, No: 63, pp. 111-134

³⁸⁸ Ραπτόπουλος, Ν. (2012). *Η κρίση στη Συρία και η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας προς τις όμορες χώρες της Μέσης Ανατολής*, στο Κουσκουβέλης Η.Ι. (επιμ.), *Η Αραβική Άνοιξη. Μελέτες Διεθνών Σχέσεων*, Εργαστήριο Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, σελ 86

³⁸⁹ Lindenstrauss, G., *ibid*

³⁹⁰ Kuru, A. T., *ibid*

³⁹¹ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η δρ. Smolen Kinga στο Smolen, K. (2013). *The Arab Spring in Syria. Implications for Turkey's Regional Policy*, Faculty of Political Science, Maria Curie-Skłodowska University, 2013, pp. 140-159:

A critical stand towards the events in Syria, despite their many negative political and economic implications for its regional policy, has strengthened Turkey's position among Arab states. This can be seen in the annual Arab Public Opinion Poll conducted in 2011. As many as 50% of the respondents in Egypt, Jordan, Lebanon, Morocco and the United Arab Emirates identified Turkey as the state which has played the most constructive role during social demonstrations in North Africa and in the Middle East

³⁹² Ραπτόπουλος, Ν. (2012). *Η κρίση στη Συρία και η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας προς τις όμορες χώρες της Μέσης Ανατολής*, στο Κουσκουβέλης Η.Ι. (επιμ.), *Η Αραβική Άνοιξη. Μελέτες Διεθνών Σχέσεων*, Εργαστήριο Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, σελ. 87

³⁹³ Walker, J.W., *ibid*

³⁹⁴ Ayoob, M., *ibid*

³⁹⁵ Öniş, Z., *ibid*

συμφέροντα³⁹⁶ στην περιοχή. Βεβαίως, η υποστήριξη των σουνιτών αντιπάλων του Assad ήταν εύκολη υπόθεση για την Τουρκία³⁹⁷, η οποία υποστηρίζεται ότι συχνά βρίσκεται στο πλευρό των σουνιτικών κινημάτων στην περιοχή της MENA³⁹⁸. Έτσι όμως, μία εσωτερική διαμάχη της Συρίας, με την εμπλοκή της Τουρκίας κατέληξε περιφερειακή, με περισσότερες δυνάμεις πλέον να εμπλέκονται, επιθυμώντας και οι δύο να αποκτήσουν λόγο στην διαμόρφωση των πραγμάτων στο εσωτερικό της Συρίας, ιδίως το πολιτικό της περιβάλλον. Η διαμάχη μεταξύ Ιράν και Τουρκίας δεν αφορούσε όμως τα συμφέροντα του συριακού λαού· αντίθετα, ήταν ενδεικτική της διεκδίκησης της πρωτοκαθεδρίας στην Μέση Ανατολή μεταξύ δύο δυνάμεων που επιθυμούσαν εξίσου σφοδρά να αναλάβουν τα ηνία της περιφέρειας.

Η ευθεία αντιπαλότητα, όμως, με το Ιράν ήταν μία εξέλιξη εξαιρετικά δυσάρεστη και πιθανώς απρόσμενη για την Τουρκία, η οποία βρέθηκε σε ευθεία αντιπαράθεση με μία άλλη περιφερειακή δύναμη, η οποία θα έμελλε να της επιφέρει σοβαρά οικονομικά και διπλωματικά πλήγματα. Κατ' αρχάς, το Ιράν είναι ένας από τους μεγαλύτερους προμηθευτές φυσικού αερίου για την Τουρκία, αλλά και πετρελαίου – περί το 40% του πετρελαίου το οποίο εισήγαγε η Τουρκία προερχόταν από το Ιράν, ενώ αποτελεί μία από τις εμπορικές αγορές στις οποίες κατά κόρον εξάγει εμπορεύματα η Τουρκία³⁹⁹. Οι εξελίξεις ήταν αναμενόμενο να αποσταθεροποιήσουν τον εμπορικό διάδρομο μεταξύ των δύο χωρών, με μεγάλο ηττημένο την Τουρκία. Από την άλλη, το Ιράν θα ήταν ακόμη μία χώρα στην γειτονική περιοχή της MENA η οποία θα εξαιρούνταν αναγκαστικά από την πολιτική των «Μηδενικών Προβλημάτων» της Τουρκίας⁴⁰⁰. Εν όψει της τωρινής αντιπαλότητας, καταφέρθηκε έτσι ίσως το τελειωτικό χτύπημα σε μία πολιτική η οποία μόνο σε καιρό σταθερότητας και στατικότητας μπόρεσε να ευοδωθεί και να καρποφορήσει προς όφελος της Τουρκίας. Όταν όμως βρέθηκε υπό δοκιμασία εν όψει των εξελίξεων των «Αραβικών Ανοιξεων», σύντομα αποδείχθηκε ανεπαρκής,

³⁹⁶ Ραπτόπουλος, Ν. (2012) *Η κρίση στη Συρία και η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας προς τις όμορες χώρες της Μέσης Ανατολής*, στο Κουσκουβέλης Η.Ι. (επιμ.), *Η Αραβική Άνοιξη. Μελέτες Διεθνών Σχέσεων*, Εργαστήριο Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, σελ. 99

³⁹⁷ Tuğal, C., *ibid*

³⁹⁸ Öniş, Z. (2014). *Turkey and Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East*, *Mediterranean Politics*, Volume 19, Issue 2

³⁹⁹ Öniş, Z., *ibid*

⁴⁰⁰ Noi, A. Ü. (2012). *The Arab Spring, Its Effects on the Kurds, and the Approaches of Turkey, Iran, Syria, and Iraq on the Kurdish Issue*, *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 16, No. 2

καθώς απέτυχε να προβλέψει⁴⁰¹ την εμπλοκή και τον ανταγωνισμό με τρίτες περιφερειακές δυνάμεις της Μέσης Ανατολής για την πρωτοκαθεδρία στην περιοχή⁴⁰². Άλλωστε, το Ιράν δεν ήταν η μόνη ανταγωνίστρια της Τουρκίας στον αγώνα για την Συρία: στην πλευρά των σουνιτών βρέθηκε και η Σαουδική Αραβία, επιζητώντας να επεκτείνει την επιρροή της στην περιοχή⁴⁰³, η οποία, ακόμη κι αν φαινομενικά βρισκόταν στο ίδιο στρατόπεδο με την Τουρκία, εν τοις πράγμασι ανταγωνιζόταν σφοδρότερα την ίδια για την εύνοια των σουνιτικών πληθυσμών, αντιπαλότητα εξίσου έντονη, αν όχι περισσότερη, με αυτήν που αναπτύχθηκε με το Ιράν. Θα ήταν ασφαλές να ειπωθεί ότι η εμπειρία της «Αραβικής Άνοιξης» της Συρίας ήταν μία δυσάρεστη συνειδητοποίηση για την Τουρκία, ότι θα έπρεπε να περιορίσει τις βλέψεις της για επέκταση της επιρροής της στην Μέση Ανατολή⁴⁰⁴.

Σε κάθε περίπτωση, η εμπλοκή τόσων «παικτών» στην περιοχή σήμανε το τέλος των ελπίδων της Τουρκίας να αποκτήσει ουσιαστική επιρροή στα πολιτικά τεκταινόμενα της Συρίας. Το κύρος της ως περιφερειακής δύναμης ζημιώθηκε, εκθέτοντάς την εξωτερική πολιτική της εκ νέου στην διεθνή κοινότητα και αφήνοντάς την με περισσότερους αντιπάλους απ' ότι θα μπορούσε να υπολογίσει στην αρχή των «Αραβικών Ανοιξεων». Η αποτίμηση της επέμβασής της απέφερε το δυστυχές συμπέρασμα ότι οι ενέργειές της ουσιαστικά επέτειναν και χειροτέρευσαν την κατάσταση, εξωθώντας την σε μία διαμάχη όχι απλώς μεταξύ δυσανεσθιμένων πολιτών έναντι αυταρχικού καθεστώτος, αλλά μία διαμάχη που, με την εμπλοκή της Σαουδικής Αραβίας και του Ιράν εξελίχθηκε σε διαμάχη μεταξύ σιιτών και σουνιτών, σεκταριστική και σχισματική. Η Τουρκία, με την στάση της, οδήγησε στην αποσταθεροποίηση της κατάστασης και ουσιαστικά επέφερε μόνη της τα πιο καίρια πλήγματα, τόσο στα συμφέροντά της όσο και στην διεθνή της εικόνα.

Αν έπρεπε να διαγνωστεί ο λόγος για τον οποίο οι ενέργειες της Τουρκίας για μία ακόμη φορά οπισθοκρότησαν προς ζημία της, θα τον εντοπίζαμε ακριβώς στον ζήλο της να επέμβει⁴⁰⁵. Φοβήθηκε να επαναλάβει το λάθος της διστακτικότητας το οποίο της κόστισε την Λιβύη κι έπληξε την διεθνή της εικόνα ως αγαθού φορέα εκδημοκρατισμού και αναμόρφωσης, ενάντια στα αυταρχικά καθεστώτα και την παρουσίασε κυνικά συμφεροντολογική. Έτσι, προέβη σε σπασμωδικές κινήσεις,

⁴⁰¹ Altunışık, M. B., *ibid*

⁴⁰² Smolen, K., *ibid*

⁴⁰³ Ayoob, M., *ibid*

⁴⁰⁴ Smolen, K., *ibid*

⁴⁰⁵ Öniş, Z., *ibid*

προβάλλοντας ιδιαίτερη θέρμη αρχικά στις πιέσεις της προς τον Assad, στην συνέχεια στην κριτική της κατά του Assad, τις εκκλήσεις προς την διεθνή κοινότητα για επέμβαση και την απροκάλυπτη βοήθεια προς τους εξεγερμένους. Ακόμη, δεν μπορεί παρά να παρατηρηθεί η αδυναμία της Τουρκίας να διαγνώσει τις περιστάσεις και να κινηθεί προληπτικά· εν προκειμένω, έχασε πολύτιμο χρόνο, δίνοντας ακόμη μία φορά την αίσθηση ότι προτιμούσε να υποστηρίξει αυταρχικά καθεστώτα με τα οποία είχε αगाστές συνεργασίες, ακόμη και σε βάρος των λαών τους. Στην πραγματικότητα περίμενε, έχοντας το πρόσφατο παράδειγμα του Gaddafi εμφανώς κατά νου, την –για την ίδια– αναπόφευκτη πτώση του Assad υπό το βάρος των εξελίξεων⁴⁰⁶: η Τουρκία υπολόγισε πως, εάν ο Assad έχανε την εξουσία, η υποστήριξη των επαναστατών θα ήταν εύκολη, λόγω της σουνιτικής ταυτότητάς τους. Από την άλλη, δεν ήθελε να βρεθεί ενάντια στον Assad, ώστε να προστατεύσει τα μέχρι τότε κεκτημένα της. Σε κάθε έκβαση, επομένως, θα είχε μόνο κέρδος να περιμένει. Αυτό που δεν υπολόγισε ήταν το ενδεχόμενο να μην υπάρξει οριστική έκβαση, και η κατάσταση να παραταθεί στο διηνεκές, εξαναγκάζοντάς την σε επιλογή πλευράς. Αυτό όμως αυτομάτως σήμαινε αποξένωσή της από κάποια πλευρά, είτε την έως τώρα συμμαχική είτε την δυνάμει στο μέλλον συμμαχική, και το σπουδαίο ρίσκο της ανάδειξης ενός αντιπάλου με άκρως εχθρικές διαθέσεις απέναντί της, αν η κερδισμένη πλευρά δεν ήταν η από την Τουρκία επιλεγείσα.

Η επιλογή εν τέλει της πλευράς ήταν αναμενόμενη, χωρίς όμως να μπορέσει η Τουρκία να αποφύγει την ζημία. Ίσως η μόνη θετική έκβαση για την Τουρκία από την «Αραβική Άνοιξη» της Συρίας ήταν η προσέγγιση της Δύσης, έστω και σε θεωρητικό βαθμό. Η στάση της κατέδειξε μία σύμπλευση ιδεών, αξιών και επιδιώξεων με τον Δυτικό Κόσμο, έστω προσπάθεια προς σύμπλευση, σε μία εποχή μάλιστα όπου η προηγούμενη προσέγγιση του Ιράν (εμπορική το πρώτον), διακινδύνευε τους δεσμούς της με αυτόν.⁴⁰⁷

Παρέκβαση 3.4.2.B.1. Ο Ρόλος των Μυστικών Υπηρεσιών της Τουρκίας στην Συρία

Έχει υποστηριχθεί ότι η παρουσία του Εθνικού Οργανισμού Πληροφοριών της Τουρκίας (της λεγόμενης MIT) και η εμπλοκή του στη διάρκεια των εξεγέρσεων που

⁴⁰⁶ Ayoob, M., *ibid*

⁴⁰⁷ Ayoob, M., *ibid*

έλαβαν χώρα στην Συρία κατά την περίοδο των «Αραβικών Ανοιξεων» συνιστά έμπρακτη απόδειξη ανάκαμψης της λειτουργικότητας των τουρκικών μυστικών υπηρεσιών κι αναθεώρησης της σημαντικότητάς τους⁴⁰⁸. Η MIT, υπό την ηγεσία του Hakan Fidan, ενήργησε με εντατικότητα και ζήλο που θύμιζε την φρενήρη της δραστηριοποίηση στο Ιράκ στις αρχές του 21^{ου} αιώνα⁴⁰⁹.

Ήδη από την αρχή των εξεγέρσεων, έχοντας κατά νουν τον ενδεχόμενο αντίκτυπο μίας συνολικής εξέγερσης για την εθνική ασφάλεια της όμορης Τουρκίας, ο Hakan Fidan και η MIT βρέθηκαν στην Δαμασκό, ώστε να ξεκινήσουν διάλογο με τον Assad για κατάπαυση και περιορισμό της κρίσης⁴¹⁰. Ενόσω δε η ομαλοποίηση της κατάστασης δεν καθίστατο εφικτή, οι επισκέψεις αυτές εντατικοποιήθηκαν, με τον επικεφαλής της MIT να αποτελεί έναν από τους βασικότερους συνομιλητές του Assad, πέραν του ίδιου του Erdogan, σαφώς⁴¹¹. Άλλωστε δε, όταν πια οι συνομιλίες κατέρρευσαν, ήταν και πάλι ο Hakan Fidan που βρέθηκε στις Η.Π.Α. για να διεκδικήσει την υποστήριξή τους στις πρωτοβουλίες που επεδίωξε να αναλάβει η Τουρκία στην περιοχή⁴¹². Η αμέριστη εμπιστοσύνη που επέδειξε ο Erdogan στον επικεφαλής της MIT διαφαίνεται από την διαρκή παρουσία του στα τουρκικά διαβουλευτικά εγχειρήματα, μία παρουσία που, όπως παρατηρήθηκε, γέννησε αρχικά την αμηχανία των συμπαρευρισκομένων⁴¹³. Μία αμηχανία που δικαιολογήθηκε στην πορεία από την σχεδόν ανεξάρτητη δραστηριοποίηση της MIT από τον δυτικό άξονα συμφερόντων, ενίοτε δε και ενάντια προς αυτά⁴¹⁴, ώστε να συντάσσεται, όπως προσφυώς λέγεται, μόνον με την βούληση του ίδιου του Erdogan.

Πράγματι, η σημασία της θέσης της MIT και του ίδιου του Hakan Fidan στην περιφερειακή πολιτική της Τουρκίας και, κατ' επέκταση, στην περιφερειακή κατάσταση της Μέσης Ανατολής ήταν σπουδαία, όπως απέδειξε η Συριακή κρίση κι όπως αναγνωρίστηκε στην πορεία, ιδίως από τις Η.Π.Α.⁴¹⁵. Τούτέστιν, με την αλλαγή πλεύσης της Τουρκίας απέναντι στον Assad και ιδίως μετά την έκκλησή της προς

⁴⁰⁸ Yinanc B., *Book 'to open Pandora's Box' on spying in Turkey: Author*, Hurriyetdailynews, November 2018, quoting Murat Yetkin

⁴⁰⁹ Yinanc B., *ibid*

⁴¹⁰ Watson I., Comert Y., *Bloody Syrian crackdown embarrasses Turkish allies*, CNN, April 29, 2011

⁴¹¹ Aydintasbas A., *Turkey's New Policy on Syria*, The Washington Institute for Near East Policy, October 2014

⁴¹² Gültekin O., *Inquiry on Pan-Islamist Feature of the Recent Turkish Foreign Policy with Constructivist Perspective*, Bahçeşehir University, İstanbul, June 2015

⁴¹³ Entous A., *Turkey's Spymaster Plots Own Course on Syria*, The Wall Street Journal, October 2013

⁴¹⁴ Entous A., *ibid*

⁴¹⁵ Entous A., *ibid*

αυτόν να παραιτηθεί, η MIT ανέλαβε ρόλο οργανωτικό, προς επίσπευση του αποτελέσματος αυτού. Ούτως, η αμέριστη υποστήριξη των εξεγερθέντων δεν έμεινε μόνον σε θεωρητικό διακηρυκτικό επίπεδο, αλλά πραγματώθηκε μέσω της ενίσχυσης της διακίνησης όπλων και χρημάτων προς αυτούς από χώρες όπως η Σαουδική Αραβία και το Κατάρ.⁴¹⁶ Ούτως, και με μία δόση χαριεντισμού από αξιωματούχους που συνεργάστηκαν προσωπικά – διπλωματικά – με τον Hakan Fidan μεσούσης της Συριακής κρίσης, ο τελευταίος χαρακτηρίστηκε «τροχονόμος», καθώς ήλεγχε σε πραγματικό χρόνο τις εισροές όπλων από τα τουρκο-συριακά σύνορα⁴¹⁷. Οι προσωπικές πρωτοβουλίες του Hakan Fidan, ανέδειξαν την προσωπικότητά του, αλλά και την καθοδηγούμενη από αυτόν MIT ως «κινητήριο δύναμη»⁴¹⁸ πίσω από την οργάνωση της παροχής οπλισμού κατά του Assad.

Υποενότητα 3.4.3. Η Τουρκία Απούσα

Η περίπτωση της Συρίας θα σηματοδοτούσε την τελευταία φορά που η Τουρκία θα αναμειγνυόταν στα επαναστατικά κινήματα κατά των αυταρχικών καθεστώτων της Μέσης Ανατολής, στο πλαίσιο των «Αραβικών Ανοιξεων». Συγκεκριμένα, προτίμησε να απέχει από τα γεγονότα στο Μπαχρέιν, σε μία προσπάθεια πιθανώς να αναθερμάνει τις σχέσεις της με το Συμβούλιο Συνεργασίας του Κόλπου και να προσεγγίσει εκ νέου την Σαουδική Αραβία⁴¹⁹. Βλέποντας την στροφή της προς την Ανατολή να αποτυγχάνει λόγω της εμπλοκής της στις «Αραβικές Ανοιξεις», η Τουρκία προτίμησε εφεξής να αναθερμάνει τις σχέσεις της με κράτη με τα οποία βρέθηκε αντιμέτωπη και να επανορθώσει την πληγείσα εικόνα της στην Μέση Ανατολή. Παρά ταύτα, συνέχισε να προσφέρει ανθρωπιστική βοήθεια στις χώρες όπου οι πολιτικές αναταραχές απέβησαν καταστροφικές για την ίδια την σταθερότητα της χώρας κι όπου αναδείχθηκαν σπουδαίοι ανθρωπιστικοί κίνδυνοι· σημειώνεται η βοήθεια που χορηγήθηκε στην Λιβύη, αλλά και στην Υεμένη, τόσο στην περίθαλψη, όσο και την διαδικασία αναδόμησης των βασικών υποδομών του κράτους⁴²⁰.

⁴¹⁶ Entous A., *ibid*

⁴¹⁷ Entous A., *ibid*

⁴¹⁸ Entous A., *ibid*

⁴¹⁹ Ayoob, M. (2012). *The Arab Spring: Its Geostrategic Significance*, Middle East Policy, Vol XIX, No. 3

⁴²⁰ Altunışık, M. B. (2013). *Turkey after the Arab Uprisings: Difficulties of Hanging on in There*, Analysis, No. 223

Κεφάλαιο 4: Συνεργάτες κι Ανταγωνιστές της Τουρκίας

Έχουμε ήδη εντοπίσει σε πολλές περιπτώσεις μέχρι τώρα κράτη και θεσμούς των οποίων η εμπλοκή στις «Αραβικές Ανοιξεις» έχουν συγκρουστεί με τα συμφέροντα της Τουρκίας, ή, αντίθετα, τα έχουν προωθήσει, ηθελημένα ή κι αθέλητα, στην προσπάθειά της να εδραιωθεί ως περιφερειακή δύναμη της Μέσης Ανατολής. Στην τελευταία ενότητα της παρούσας εργασίας θα γίνει εκτενέστερη αναφορά στα κράτη και τις διεθνείς οντότητες εν γένει που παρεμβλήθηκαν στις προσπάθειες της Τουρκίας, προωθώντας σαφώς τα δικά τους συμφέροντα, έχοντας πάντως θετικό ή αρνητικό αντίκτυπο για αυτήν. Έτσι, θα μπορεί να αξιολογηθεί περαιτέρω το εάν η μέχρι τώρα διαφαινόμενη αποτυχία της στην προσπάθεια επέκτασης της επιρροής της οφειλόταν στους δικούς της εσφαλμένους υπολογισμούς και στρατηγικούς σχεδιασμούς ή στην περισσότερο οργανωμένη δραστηριοποίηση τρίτων παραγόντων.

Υποκεφάλαιο 4.1. Οι Συνεργάτες

Υποενότητα 4.1.1. Κατάρ

Ίσως η πιο αγαστή συνεργασία που είχε η Τουρκία κατά την διάρκεια των «Αραβικών Ανοιξεων» ήταν με τον εμίρη του Κατάρ, Hamad bin Khalifa Al Thani. Διευκρινίζεται εξ αρχής ότι, όπως η Τουρκία, έτσι και το Κατάρ είναι στη βάση του σουνιτικό, γεγονός που έχει την σημασία του στην ανάλυση της συνεργασίας αυτής. Το Κατάρ πολύ σύντομα διαπίστωσε την σημασία των γεγονότων των «Αραβικών Ανοιξεων» και ότι η δυναμική τους θα μπορούσε να δημιουργήσει μία σπουδαία αναδιαμόρφωση στην Μέση Ανατολή, όπως η Ισλαμική επανάσταση του 1980⁴²¹. Οπότε, επεδίωξε την εμπλοκή στα τεκταινόμενα, αξιοποιώντας τον σημαντικό του πλούτο, το γνωστό τηλεοπτικό κανάλι Al Jazeera⁴²², αλλά και την σουνιτική θρησκευτική του ταυτότητα⁴²³ για να προωθήσει τα συμφέροντά του. Ούτε η Τουρκία ούτε το Κατάρ είχαν επιδείξει σταθερότητα στο παρελθόν με τη σύναψη συμμαχιών. Η συνεργασία των δύο κρατών με τρίτες χώρες ήταν σε μεγάλο βαθμό ζήτημα συγκυρίας και συμφερόντων και πολύ συχνά γνώριζε διακυμάνσεις κι

⁴²¹ Kamrava, M. (2012). *The Arab Spring and the Saudi-Led Counterrevolution*, Orbis, Volume 56. Issue 1, pp 96-104

⁴²² Μούτσογλου, Β. (2014). *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιξιάτικη καταιγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ 128

⁴²³ Μούτσογλου, Β. *ibid*, σελ 250

εναλλαξιμότητα. Ακολούθως θα διαπιστωθεί ότι επρόκειτο για μία ακριβώς τέτοιου είδους συμμαχία, η παράταση και η ωρίμαση⁴²⁴ της οποίας ήταν βασισμένη ακριβώς στην συγκυρία.

Η συνδρομή του Κατάρ ήταν κατά βάση οικονομική. Βοήθησε την Τουρκία και συγκεκριμένα το κόμμα του Erdogan στην απόκτηση της δεύτερης κοινοπραξίας καναλιών, την Sabah-ATV. Χρηματοδότησε την Ennahda στην Τυνησία, αλλά και το κόμμα του Morsi στην Αίγυπτο⁴²⁵, το οποίο ήδη γνωρίζουμε ως παρακλάδι της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, στις εκλογές μετά την πτώση του Mubarak. Επίσης, υποστήριξε την απόπειρα διαμεσολάβησης της Τουρκίας στην Συρία εν είδει διαμεσολαβητή⁴²⁶, κι όταν αυτή απέτυχε, υποστήριξε την αντιπολιτευόμενη τον Assad εξέγερση. Βέβαια, το Κατάρ εν προκειμένω προστάτευε παράλληλα και τα δικά του συμφέροντα στην Συρία, κρίνοντας τον επικίνδυνο για την περιφερειακή του επιρροή⁴²⁷. Πολύ περισσότερο, η οικονομική και στρατιωτική υποστήριξη του Assad από το Ιράν (που μαζί με την Hezbollah του Λιβάνου, ήταν ο μοναδικός του σύμμαχος⁴²⁸), προκαλούσε ανησυχία στο Κατάρ για ενδεχόμενη επικράτηση των σιιτών σε μία κομβική για τα συμφέροντά του περιοχή όπως η Συρία. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι η σχέση του Κατάρ με το Ιράν ήταν εχθρική, λόγω του ανταγωνισμού αυτού⁴²⁹. Άλλωστε, στο πρόσφατο παρελθόν, το Κατάρ είχε συνεργαστεί με το Ιράν⁴³⁰ και την Hezbollah, προσφέροντας οικονομική βοήθεια στο κίνημα της «Αραβικής Άνοιξης» της Τυνησίας εναντίον του Ben Ali⁴³¹. Η μεγάλη αντιπαλότητα του Κατάρ εντοπίζεται εν τοις πράγμασι στην διαμάχη του με την Σαουδική Αραβία για μία θέση ανάμεσα στα ισχυρά κράτη του Κόλπου⁴³². Είναι πάντως ενδιαφέρον ότι, παρά τον ανταγωνισμό αυτόν, το Κατάρ συνεργάστηκε με

⁴²⁴ Aras, B. & Keyman, E. F. (2017). *Turkey, the Arab Spring and Beyond*, Journal of Balkan and Near Eastern Studies, Routledge, Vol. 17, No. 3, pp. 249-251

⁴²⁵ Βλ. Kuru, A. T. (2015). *Turkey's Failed Policy toward the Arab Spring: Three Levels of Analysis*, Mediterranean Quarterly 26(3), Μάζης, Ι. Θ. (2013). *Γεωπολιτική Ανάλυση του Συστήματος της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής στην Παρούσα Συγκυρία*, στο *Ημερίδα: Αραβική Άνοιξη*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού & Γενικής Παιδείας, 28 Νοεμβρίου 2013, σελ 11

⁴²⁶ Μάζης, Ι.Θ. (2012). *Γεωγραφία του Ισλαμιστικού Κινήματος στην Μέση Ανατολή*, Τρίτη Έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ 181

⁴²⁷ Öncel, A.& Malik, A. (2015) *The Arab Spring and its Impact on the Foreign Trade of Turkey*, Bilgi (31), 17-36

⁴²⁸ Rózsa, E. N. (2012). *The Arab Spring. Its Impact on the Region and on the Middle East Conference*, Academic Peace Orchestra Middle East, Policy Brief For the Middle East Conference on a WMD/DVs Free Zone, Nos. 9/10

⁴²⁹ Kamrava, M., ibid

⁴³⁰ Μάζης, Ι.Θ., ibid

⁴³¹ Tuğal, C., (2015). *Δημοκρατικοί Γενίτσαροι; Ο ρόλος της Τουρκίας στην Αραβική Άνοιξη*, νέος Ερμής ο Λόγιος, Κίνημα Άρδην – Ρήξη, τ. 5-6

⁴³² Μάζης, Ι.Θ., ibid

την Σαουδική Αραβία στην περίπτωση της Τυνησίας. Εκεί, χορήγησε περί τα 500 εκατομμύρια δολάρια στην Ennahda, ώστε να ισχυροποιήσει η Τυνησία τα αποθέματά της σε συνάλλαγμα, η δε Σαουδική Αραβία υποστήριξε με περί τα 2 δις την άνοδο της Ennahda⁴³³. Εμπειδώνεται ενδεχομένως εν προκειμένω καλλίτερα η «εναλλαξιμότητα» των συμμαχιών, για την οποία έγινε λόγος ως άνω.

Αξίζει να αναφερθεί, επίσης, ότι το Κατάρ στάθηκε δίπλα της και σε λοιπές, εκτός του πλαισίου των «Αραβικών Ανοιξεων» διεθνείς περιστάσεις, όπως στο Ιράκ και το Ισραήλ⁴³⁴, η ανάλυση των οποίων όμως εκφεύγει από τους σκοπούς της παρούσης. Σε μεγάλο βαθμό, πάντως, η συνεργασία του Κατάρ με την Τουρκία οφείλεται σε μία σύμπτωση συμφερόντων των δύο κρατών ως προς την περιφέρεια της MENA, η οποία υποβοηθήθηκε από την κοινή σουνιτική ταυτότητά τους. Αν το Κατάρ βοήθησε την Μουσουλμανική Αδελφότητα, ιδίως στην Αίγυπτο⁴³⁵ και την Συρία, οφείλεται στο γεγονός ότι η συγκεκριμένη συνδρομή, στον συγκεκριμένο χρόνο, εξυπηρετούσε στρατηγικά τις φιλόδοξες βλέψεις του Κατάρ⁴³⁶ για επέκταση της επιρροής του στην Μέση Ανατολή. Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα σύμπτωσης συμφερόντων των δύο κρατών ήταν η αντι-ισραηλινή στάση τους· για την Τουρκία, όπως θα δούμε κατωτέρω, η ρητορική κατά του Ισραήλ ήταν νευραλγικό κομμάτι της συγκρότησης της δημόσιας εικόνας της και της βελτίωσής της στον Αραβικό Πληθυσμό. Για το Κατάρ, η αντι-ισραηλινή εκστρατεία της Τουρκίας προωθούσε την σύσφιξη των σχέσεων του με την παλαιστινιακή Hamas, προσέγγιση που είχε ήδη ξεκινήσει. Επομένως, δεν ήταν παράδοξο το γεγονός ότι το Κατάρ προέβαλε συχνά τις πορείες που λάμβαναν χώρα στην Τουρκία έξω από την πρεσβεία του Ισραήλ στην Κωνσταντινούπολη· το όφελος στην συγκεκριμένη συγκυρία ήταν αμοιβαίο.

Η συνεργασία αυτή συνεχίστηκε μέχρι τον Ιούνιο του 2013, οπότε όμως ο Εμίρης του Κατάρ παρέδωσε την εξουσία στον τέταρτο γιο του, ο οποίος δεν επέδειξε ιδιαίτερη θερμότητα στην διατήρηση των καλών σχέσεων του πατέρα του με την Τουρκία. Αποτέλεσμα ήταν η ψύχρανση των σχέσεων των δύο χωρών. Είναι ενδιαφέρουσα συγκυρία, κι αξίζει να αναφερθεί ότι, οκτώ ημέρες μετά την παράδοση της εξουσίας

⁴³³ Χριστοδούλου, Μ. (2013). *Το Θρησκευτικό – Ιδεολογικό Μωσαϊκό στις Χώρες της Μέσης Ανατολής, στο Ημερίδα: Αραβική Ανοιξη*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού & Γενικής Παιδείας, 28 Νοεμβρίου 2013, σελ 32

⁴³⁴ Kuru, A. T., *ibid*

⁴³⁵ Μάζης, Ι.Θ., *ibid*

⁴³⁶ Oktav, Ö. Z. (2016). *The Arab Spring and its Impact on Turkey-GCC States Partnership*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (ISMUS), I/1, pp. 43-69

από τον Hamad bin Khalifa Al Thani, ο εκλεγμένος πια Πρόεδρος Morsi έπεσε στην Αίγυπτο από το στρατιωτικό πραξικόπημα⁴³⁷, εξέλιξη που, όπως ήδη σχολιάστηκε, οδήγησε στην αποξένωση της Τουρκίας από την Αίγυπτο. Σημειώνεται εν προκειμένω ότι, σε κάθε περίπτωση, το Κατάρ εναντιώθηκε, όπως η Τουρκία, ηχηρά στο εν λόγω πραξικόπημα⁴³⁸. Γενικώς, η κάθοδος του Εμίρη του Κατάρ ήταν ένα από τα πρώτα σημεία της απομόνωσης της Τουρκίας, αλλά και της λήξης του ρεύματος των «Αραβικών Ανοιξεων». ⁴³⁹ Πάντως, είναι ευκαιρία να αναφερθεί ότι η μεταβίβαση της εξουσίας από τον Εμίρη δεν ήταν αποτέλεσμα κάποιας αντίστοιχης «Αραβικής Άνοιξης», παρά απόφαση που σε μεγάλο βαθμό αφορούσε την υγεία του Hamad bin Khalifa Al Thani.

Το Κατάρ δεν γνώρισε «Αραβική Άνοιξη» σε κανέναν βαθμό, παρά το αυταρχικό καθεστώς του και, στα πρόσφατα χρόνια, δεν έχει γνωρίσει – υπόπτως⁴⁴⁰ – καμία ουσιαστική μεταβολή του εσωτερικού του συστήματος διακυβέρνησης. Πολύ περισσότερο, το Κατάρ παρεμπόδισε την ανάπτυξη «Αραβικών Ανοιξεων» στην Ιορδανία και το Μαρόκο, εντάσσοντάς τις δύο χώρες στο Συμβούλιο για την Συνεργασία στον Κόλπο, ώστε να προστατεύσει τα κυβερνώντα αυταρχικά, πλην σουνιτικά, καθεστώτα⁴⁴¹.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η (οικονομική πρωτίστως) συμβολή του Κατάρ ήταν νευραλγική για την προώθηση των γεγονότων της «Αραβικής Άνοιξης» στην Μέση Ανατολή. Η μεταβολή των καθεστώτων στην Τυνησία, στην Αίγυπτο (έως το πραξικόπημα, τουλάχιστον) αλλά και η πτώση του Gaddafi οφείλονται σε πολύ μεγάλο βαθμό στην χρηματοδότηση του Κατάρ⁴⁴². Παρ' όλα αυτά, ο τρόπος με τον οποίο επενέβη στις εξελίξεις, ώστε να προωθήσει το λεγόμενο «Πολιτικό Ισλάμ»⁴⁴³ γνώρισε σημαντική κριτική από την διεθνή σκηνή. Ιδίως μάλιστα αναφορικά με την αξιοποίηση του καναλιού Al Jazeera για την μετάδοση των τρεχόντων ειδήσεων, που εν πολλοίς θεωρήθηκε ως απόπειρα χειραγώγησης του κοινού ως προς την εξέλιξη και την σημασία των κινημάτων των «Αραβικών Ανοιξεων»⁴⁴⁴. Η δε ενίοτε ανοιχτή

⁴³⁷ Kuru, A. T., *ibid*

⁴³⁸ Μούτσογλου, Β. (2014). *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιξιάτικη καταγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ 298

⁴³⁹ Kuru, A. T., *ibid*

⁴⁴⁰ Kamrava, M., *ibid*

⁴⁴¹ Χριστοδούλου, Μ., *ibid*

⁴⁴² Kamrava, M., *ibid*

⁴⁴³ Μούτσογλου, Β., (2014). *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιξιάτικη καταγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ 250

⁴⁴⁴ Μούτσογλου, Β., *ibid*, σελ 342

συνεργασία του Κατάρ με τρομοκρατικές οργανώσεις όπως η Hamas και η Hezbollah έχει επίσης γνωρίσει οξύτατη κριτική⁴⁴⁵.

Υποενότητα 4.1.2. Ευρωπαϊκή Ένωση και Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

Μολονότι ενδέχεται να ξενίζει η σωρευτική αναφορά των δύο διεθνών «παικτών» στο αυτό κεφάλαιο, στην ουσία εξυπηρετεί τους σκοπούς της παρούσης εργασίας. Εν προκειμένω δεν θα επιχειρηθεί μία εκτενής καταγραφή της εμπλοκής των δύο στα γεγονότα και τις εξελίξεις των «Αραβικών Ανοιξεων», αλλά, όπως κι ανωτέρω, η επέμβαση σε συνάρτηση με την παράλληλη δράση της Τουρκίας. Αρκεί να ειπωθεί εξ αρχής ότι τα συμφέροντα και οι κατευθύνσεις των Η.Π.Α. και της Ε.Ε. βρίσκονταν σε εναρμόνιση, εκφράζοντας ένα ενιαίο «Δυτικό» μέτωπο απέναντι στα κινήματα των «Αραβικών Ανοιξεων». Είναι πάντως σαφές ότι, όπου οι δράσεις της μεν από τις δε ήταν όλως διακριτές, η αναφορά θα γίνεται ξεχωριστά.

Οι δύο πρώτες παραδοχές που πρέπει να γίνουν εδώ είναι αμφότερες συμπεράσματα που πηγάζουν από τα έως τώρα αναφερθέντα:

Πρώτον, το «Τουρκικό Μοντέλο» προωθείται ενεργά, ιδίως από τις Η.Π.Α. από την δεκαετία του 1990 εντεύθεν, με αποκορύφωμα την κυβέρνηση Bush την επόμενη δεκαετία, στη Μέση Ανατολή. Πλέον, προωθείται κι από την Ε.Ε.⁴⁴⁶, ως εναρμονιζόμενο⁴⁴⁷ με τους σκοπούς και τις επιθυμίες της για την εγκατάστασης μίας σταθερότητας και διάνοιξης διαύλων επικοινωνίας – κι εμπορίου – με τις χώρες της Μέσης Ανατολής. Έτσι, χάριν στις προσπάθειες της Δύσης ήταν ήδη γνωστό⁴⁴⁸ στα κράτη αυτά το «Τουρκικό Μοντέλο», αρκετές δεκαετίες πριν τις «Ανοιξεις», προετοιμάζοντας ουσιαστικά το έδαφος. Η προώθηση αυτή δεν ήταν απλώς πολιτική· από νωρίς οι Η.Π.Α. επιθύμησαν, μέσω της συμμαχίας τους με την Τουρκία, να την διαμορφώσουν στον διεθνή παίκτη τον οποίο ήθελαν να παρουσιάσουν ως πρότυπο στην Μέση Ανατολή. Έτσι, χρησιμοποιώντας την συμμαχία τους ως δέλεαρ αλλά και

⁴⁴⁵ Μούτσογλου, Β., *ibid* σελ 342 250

⁴⁴⁶ Taşpınar, Ö. (2011). *The Turkish Model and its Applicability*, στο Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E.& Nafaa H. *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

⁴⁴⁷ Nafaa H. (2011). *The “Turkish Model” in the Mirror of the Arab Spring*, in Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E.& Nafaa H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

⁴⁴⁸ Taşpınar, Ö., *ibid*

φόβητρο, εξώθησαν την Τουρκία σε εσωτερικές μεταρρυθμίσεις, ώστε να την φέρουν στα μέτρα του επιθυμητού «Μοντέλου». Κάτι αντίστοιχο έκανε και η Ευρωπαϊκή Ένωση⁴⁴⁹, της οποίας η επιρροή, ιδίως υπό το πρίσμα των αρχών και των αξιών που προβάλλει ως θεμέλιους λίθους της, πίεσε την Τουρκία για περαιτέρω μεταρρυθμίσεις, ώστε να την καταστήσουν περισσότερο ελκυστική⁴⁵⁰. Οι Η.Π.Α. βέβαια, με το ίδιο σκεπτικό, προχώρησαν ένα βήμα περισσότερο: ιδίως μετά την απόσυρσή τους από το Ιράκ, χρειαζόνταν έναν υπολογίσιμο στρατηγικό εταίρο στην Μέση Ανατολή⁴⁵¹. Έτσι, στην προσπάθειά τους να καταστήσουν την Τουρκία ουσιαστική περιφερειακή δύναμη, εκπαιδευσαν και εξόπλισαν τα στρατεύματά της, καθιστώντας την υπολογίσιμη δύναμη, υποστηρίζοντάς την ιδίως στον αγώνα της κατά του PKK.⁴⁵²

Δεύτερον, ούτε οι Η.Π.Α. ούτε η Ε.Ε. ήταν έτοιμες για τα κινήματα των «Αραβικών Ανοιξεων», βρισκόμενες σε αμηχανία⁴⁵³ απέναντι στα γεγονότα τόσο στην Τυνησία όσο και στην Αίγυπτο, και ιδίως στην έκταση αυτών⁴⁵⁴. Χρειάστηκε αρκετή σύσκεψη και αναθεώρηση των δυτικών συμφερόντων στην Μέση Ανατολή, διαδικασίες που η επιφυλακτικότητα απαιτούσε να μείνουν κρυφές κι εξηγούν επαρκώς την αμήχανη αποχή της Δύσης από τα τεκταινόμενα τον πρώτο καιρό των «Αραβικών Ανοιξεων»⁴⁵⁵. Η επιφυλακτικότητα αυτή, κατά κοινή ομολογία, υπονόμεισε την κατοπινή εκδηλωτικότητα ως προς την υποστήριξη των λαών και της ελευθερίας τους από τα αυταρχικά καθεστώτα που επί δεκαετίες τους καταπίεζαν⁴⁵⁶. Σε κάποιον βαθμό, η Δύση προτίμησε την αποχή από δηλώσεις, καθώς, στην αρχή των κινημάτων, δεν υπήρχε τρόπος να προβλεφθεί η έκβασή τους. Είναι

⁴⁴⁹ Barkley, H.J. (2011). *Coordinating Responses to the 2011 Arab Revolt: Turkey and the Transatlantic Alliance*, στο Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E.& Nafaa, H. (2011). *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

⁴⁵⁰ Kaya, K. (2012). *Turkey and the Arab Spring*, Military Review, pp. 26-32

⁴⁵¹ Lindenstrauss, G. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Embracing "People's Power"*, PapersIEMed, European Institute of the Mediterranean

⁴⁵² Kaya, K., ibid

⁴⁵³ Soler i Lecha, E. (2011). *The EU, Turkey, and the Arab Spring: From Parallel Approaches to a Joint Strategy?*, στο: Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E. & Nafaa, H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

⁴⁵⁴ Schumacher, T. (2011). *The EU and the Arab Spring: Between Spectatorship and Actorness*, Insight Turkey Vol. 13, No. 3, pp. 107-119

⁴⁵⁵ Alessandri, E.& Altunışık, M. B. (2013). *Unfinished Transitions: Challenges and Opportunities of the EU's and Turkey's Responses to the "Arab Spring"*, Global Turkey in Europe Series, Working paper 4, Essen/Istanbul/Rome

⁴⁵⁶ Hollis, R. (2012). *No friend of democratization: Europe's role in the genesis of the Arab Spring*, International Affairs, 88(1), pp. 81-94

χαρακτηριστική η περίπτωση της Τυνησίας, όπου οι περισσότερες χώρες της Δύσης πιάστηκαν εξ απήνης, αδυνατώντας να συνεννοηθούν μεταξύ τους για την τήρηση ενός ενιαίου μετώπου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, ενώ οι περισσότερες χώρες σιωπούσαν⁴⁵⁷, η Γαλλία να προσφέρει στο καθεστώς του Ben Ali υλική υποστήριξη και τεχνογνωσία για την ενδυνάμωση της εσωτερικής ασφάλειας της χώρας. Ήταν προφανές ότι, στο ενδεχόμενο της κατάπνιξης των κινημάτων, η Δύση δεν ήθελε να βρεθεί αντιμέτωπη με την οργή των επικρατήσαντων καθεστώτων⁴⁵⁸.

Τούτων δοθέντων, η συμπαράσταση της Τουρκίας, ιδίως τον πρώτο χρόνο των «Αραβικών Ανοιξεων», απέναντι στα κινήματα που στρέφονταν κατά των αυταρχικών μοναρχικών καθεστώτων, απέβη τελικά ικανοποιητική για την Δύση. Η τελευταία έβλεπε ότι οι εκδημοκρατιστικές⁴⁵⁹ ενέργειες της Τουρκίας, μολονότι μονομερείς και ριψοκίνδυνες⁴⁶⁰ (για την ίδια), εν τέλει προωθούσαν την σταθεροποίηση σε ένα πιο «ανοιχτό» και πρόσφορο για συνδιαλλαγές περιβάλλον για την περιφέρεια της MENA. Αυτές άλλωστε βρίσκονταν σε σύμπνοια με τις δικές της βλέψεις και στοχεύσεις⁴⁶¹. Άλλωστε, βλέποντας και την μέχρι τότε επιτυχία της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας με την πολιτική των «Μηδενικών Προβλημάτων» να φαίνεται ικανή να επιλύει σημαντικές διαφορές και να αναθερμάνει τεταμένες διπλωματικές σχέσεις, είχαν εμπιστοσύνη στην προσέγγιση της Τουρκίας⁴⁶². Άλλωστε, τρόπον τινά, η Τουρκία ήταν σε θέση να προωθήσει τις επιθυμίες της Δύσης στην Μέση Ανατολή, χωρίς να χρειάζεται η επέμβαση της Δύσης καθ'αυτής, κάνοντας αυτά που ούτε η Ε.Ε. ούτε η Η.Π.Α. είχαν τη δυνατότητα να κάνουν στην περιοχή της MENA⁴⁶³, αφήνοντας δε αυτές να τηρούν την εποπτεία των πραγμάτων εκ του μακρόθεν. Για την Δύση, η Τουρκία ήταν μία στρατηγική γέφυρα προς την Ανατολή, τρόπος προσέγγισης των συμμαχικών κρατών της MENA και φορέας ενός αξιομίμητου για αυτά «Πολιτικού Ισλάμ»⁴⁶⁴, το οποίο προσφέρει μία λιγότερο

⁴⁵⁷ Tuğal, C. (2015). *Δημοκρατικοί Γενίτσαροι; Ο ρόλος της Τουρκίας στην Αραβική Άνοιξη*, νέος Ερμής ο Λόγιος, Κίνημα Άρδην – Ρήξη, τ. 5-6

⁴⁵⁸ Schumacher, T., *ibid*

⁴⁵⁹ Alessandri, E. & Altunışik, M. B., *ibid*

⁴⁶⁰ Aliboni, R. (2011). *The International Dimension of the Arab Spring*, The International Spectator, Vol. 46, No. 4, pp 5-9

⁴⁶¹ Santini, R. H. & Alessandri, E. (2011). *Iran and Turkey after Egypt: Time for Regional Re-alignments?*, Brookings, Center on the United States and Europe

⁴⁶² Nafaa, H., *ibid*

⁴⁶³ Aliboni, R., *ibid*

⁴⁶⁴ Brieck, J. R. (2013). *Turkey and Saudi Arabia: A Comparative Arab Spring*, POLS 596 – Arab Spring Year 3

ριζοσπαστική⁴⁶⁵ και περισσότερο δημοκρατική πολιτική διακυβέρνηση, όπερ θα καθιστούσε τα κράτη αυτά πιο προσιτά. Έτσι, τόσο η Αμερική όσο και η Ευρώπη προώθησαν την εικόνα της ενεργητικής Τουρκίας στην Μέση Ανατολή – μία διαδικασία που κινούνταν παραδόξως παράλληλα και ανεξάρτητα από τις πολλαπλές ενδείξεις για δείγματα δημοκρατικού ελλείμματος στο εσωτερικό της Τουρκίας⁴⁶⁶ - ενδεχομένως πολύ περισσότερο απ' ότι επιθυμούσε η ίδια η Τουρκία, η οποία, όπως ήδη επισημάνθηκε, δεν ήθελε να ιδωθεί ως άμεσα εμπλεκόμενος παίκτης στα τεκταινόμενα, παρά ως περιφερειακή, καθοδηγητική δύναμη, που θα μπορούσε πρωτίστως με την αξιοποίηση της ήπιας ισχύος της να αποτελέσει παράδειγμα κι έμπνευση για τα κράτη της Μέσης Ανατολής⁴⁶⁷. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ιδίως, λόγω και της εγγύτητας που είχε ανέκαθεν με την Τουρκία, δεν μπορούσε παρά να την βλέπει ως προέκταση της πολιτικής της προς την γειτονική της Ανατολή. Ήταν ίσως η μόνη συνδεδεμένη χώρα που πληρούσε τα οργανικά πολιτισμικά και οικονομικά κριτήρια για να προσεγγίσει τα κράτη της MENA⁴⁶⁸.

Αυτή η πίεση γίνεται αρκετά κατανοητή ιδίως στην περίπτωση της Συρίας, όπου η αρχική παθητικότητα της Τουρκίας, με τις επικλήσεις στην συμβιβαστική διάθεση του Assad βρήκε την Δύση μάλλον ανυπόμονη. Ως εκ τούτου, η τελευταία άσκησε σημαντική πίεση στην Τουρκία να κινηθεί πιο ενεργητικά⁴⁶⁹, πιο επεμβατικά, σε μία περίοδο μάλιστα όπου η ίδια η Δύση, και ιδίως η Αμερική, χαρακτηριστικά διά στόματος Henry Kissinger, δίσταζε ακόμη να κινηθεί στρατιωτικά⁴⁷⁰ στην περιοχή. Η πίεση αυτή προς την Τουρκία ήταν κι ένας από τους λόγους για τους οποίους η μεταβολή της στάσης της ήταν τόσο σφοδρή εναντίον του Assad. Από την ήπια διαμεσολάβηση στην αποκάλυπτη επικριτική διάθεση και την υποστήριξη του αντιπολιτευόμενου Ελεύθερου Συριακού Στρατού είναι μεγάλη η απόσταση.

Γενικότερα, ο πιο άμεσος παρεμβατισμός της Δύσης στις «Αραβικές Ανοιξεις» ξεκίνησε από τα επεισόδια στην Αιγυπτιακή πλατεία Tahrir (ως εν είδει ορόσημο). Σημαντική ήταν η πρωτοβουλία του Αμερικανού Προέδρου Barrack

⁴⁶⁵ Nafaa, H., *ibid*

⁴⁶⁶ Alessandri, E.& Altunışik, M. B., *ibid*

⁴⁶⁷ Kireçci, A. M. (2012). *Relating Turkey to the Middle East and North Africa: Arab Spring and the Turkish Experience*, Bilig, No: 63, pp. 111-134

⁴⁶⁸ Öniş, Z. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, Insight Turkey Vol. 14, No. 3, pp. 45-63

⁴⁶⁹ Öniş, Z., *ibid*

⁴⁷⁰ Ayoob, M. (2012). *The Arab Spring: Its Geostrategic Significance*, Middle East Policy, Vol XIX, No. 3

Obama⁴⁷¹, ο οποίος μίλησε ανοιχτά υπέρ των διαδηλωτών, εν αντιθέσει με τους παραδοσιακούς συμμάχους των Η.Π.Α. Η Σαουδική Αραβία και το Ισραήλ τηρούσαν ακόμη τις επιφυλάξεις τους απέναντι στα γεγονότα. Ο Obama, μάλιστα, όταν η κατάσταση στην Αίγυπτο εκτροχιάστηκε με την αντίδραση του λαού στην ανάληψη της εξουσίας από τον Morsi, πρωτοστάτησε στις προσπάθειες εξομάλυνσης της κατάστασης. Έκανε επανειλημμένα εκκλήσεις προς αυτόν να προβεί σε υποχωρήσεις, ώστε να κατευναστεί η αντίδραση του Αιγυπτιακού λαού και να επέλθει επιτέλους η πολυπόθητη σταθερότητα⁴⁷², κάτι που, όπως ήδη ειπώθηκε, η Τουρκία αμέλησε να πράξει προς συμβουλή του ευνοούμενού της, Morsi.

Στην δε Λιβύη, πρωταγωνιστικός ήταν ο ρόλος της Γερμανίας και της Βρετανίας, η πρωτοβουλία των οποίων συμπάρεσυρε την Ευρωπαϊκή Ένωση σε καταδίκη του καθεστώτος του Gaddafi και υποστήριξη της παράδοσης της εξουσίας εκ μέρους του⁴⁷³. Παρά ταύτα, η επέμβαση αυτή γνώρισε σημαντική επίκριση, η οποία ουσιαστικά κυμαίνονταν στο ίδιο μήκος κύματος με την κριτική που ασκήθηκε στην «επιλεκτική επέμβαση» της Τουρκίας στις «Αραβικές Ανοιξεις» και την πολιτική των «Μηδενικών Προβλημάτων»: ότι δηλαδή το πρώτιστο μέλημα της δεν ήταν ούτε ο εκδημοκρατισμός ούτε η απομάκρυνση του ζυγού του αυταρχισμού των μοναρχιών που καταπίεζαν τους Αραβικούς λαούς, αλλά η διασφάλιση των ιδιαίτερων συμφερόντων της Δύσης στην Μέση Ανατολή. Τα συμφέροντα αυτά, κατά καταστρατήγηση των αρχών και των αξιών που η Δύση υποτίθεται πως πρεσβεύει, οδήγησαν τον Αραβικό Κόσμο σε αστάθεια και αναστάτωση, έχοντας υποστηρίξει στο παρελθόν τα καθεστώτα⁴⁷⁴ τα οποία σήμερα κατέκριναν, θέτοντας σε – αποκλειστική – προτεραιότητα την δική τους ευημερία⁴⁷⁵.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι η (απογοητευμένη από την έκβαση των «Αραβικών Ανοιξεων») Τουρκία, βρέθηκε εξίσου απομακρυσμένη και από τον Δυτικό άξονα. Κι αυτό διότι, με την σταδιακή απεμπλοκή της Δύσης από την Μέση Ανατολή, η Τουρκία έμεινε μόνη της σε ένα περιβάλλον που διαμορφωνόταν ολοένα και περισσότερο εχθρικό προς την ίδια, το οποίο μάλιστα εγκυμονούσε κινδύνους για

⁴⁷¹ Plakoudas, S. (2017). *Causes of the Arab Spring: A Critical Analysis*, Κέντρο Διεθνών Στρατηγικών Αναλύσεων, Research Paper No. 7

⁴⁷² Kuru, A. T. (2015). *Turkey's Failed Policy toward the Arab Spring: Three Levels of Analysis*, *Mediterranean Quarterly* 26(3)

⁴⁷³ Schumacher, T., *ibid*

⁴⁷⁴ Soler i Lecha, E., *ibid*

⁴⁷⁵ Hollis, R., *ibid*

την εθνική της ασφάλεια⁴⁷⁶. Αυτό ανακίνησε ένα νέο κύμα αντι-αμερικανισμού στο εσωτερικό της, ενώ παράλληλα αντιμετώπιζε μία διαδικασία ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση δίχως προοπτική ολοκλήρωσης και τις υποψίες⁴⁷⁷ και την διαρκή επίκριση για τα δημοκρατικά ελλείμματα στο εσωτερικό της,⁴⁷⁸. Όλα αυτά συνετέλεσαν στην απομάκρυνση από την Δύση, κρίνοντας πως η στροφή προς αυτήν λίγα είχε να της προσφέρει επί του παρόντος.

Υποκεφάλαιο 4.2. Οι Ανταγωνιστές

Υποενότητα 4.2.1. Σαουδική Αραβία

Διαχρονικά η περιοχή της MENA έχει καταστεί πεδίο μαχών, ανταγωνισμού και διεκδίκησης από τα ισχυρότερα κράτη, σε έναν ξέφρενο αγώνα για αύξηση της επιρροής τους κι εξυπηρέτησης πολιτικών, διπλωματικών και οικονομικών συμφερόντων⁴⁷⁹. Η Σαουδική Αραβία ήταν μία από τους «παίκτες» που αναζήτησαν να εδραιώσουν την θέση τους⁴⁸⁰ επί τη ευκαιρία των αναταραχών των «Αραβικών Ανοιξεων», που συγκλόνισαν την Μέση Ανατολή, καθώς και «παραδοσιακός» ανταγωνιστής της Τουρκίας⁴⁸¹. Βέβαια, σε μεγάλο βαθμό, η Σαουδική Αραβία έχει ήδη εδραιωθεί ως σημαντικός πολιτικός πρωτίστως παράγοντας στις χώρες του Κόλπου, μολονότι η ίδια προτιμά να θεωρεί τον εαυτό της ως έναν περισσότερο «παρασκηνιακό» παίκτη⁴⁸², παρά εμφανή ηγέτη της περιφέρειας. Και το μέσον με το οποίο έχουν επιτύχει αυτήν την αναγνώριση, είναι φυσικά η πετρελαϊκή τους ισχύς⁴⁸³.

Η Σαουδική Αραβία, πρέπει να αναφερθεί, δεν έχει γνωρίσει ουσιαστική αμφισβήτηση του μοναρχικού της καθεστώτος, έχοντας αποδείξει παραδοσιακά την

⁴⁷⁶ Aktürk, Ş. (2017). *Turkey's Role in the Arab Spring and the Syrian Conflict*, Turkish Policy Quarterly, Vol. 15, No. 4

⁴⁷⁷ Aktürk, Ş., *ibid*

⁴⁷⁸ Oktav, Ö. Z. (2016). *The Arab Spring and its Impact on Turkey-GCC States Partnership*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (ISMUS), I/1, pp. 43-69

⁴⁷⁹ Öniş, Z. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, Insight Turkey Vol. 14, No. 3, pp. 45-63

⁴⁸⁰ Aliboni, R. (2011). *The International Dimension of the Arab Spring*, The International Spectator, Vol. 46, No. 4, pp 5-9

⁴⁸¹ Öniş, Z., *ibid*

⁴⁸² Rózsa, E. N. (2012). *The Arab Spring. Its Impact on the Region and on the Middle East Conference*, Academic Peace Orchestra Middle East, Policy Brief For the Middle East Conference on a WMD/DVs Free Zone, Nos. 9/10

⁴⁸³ Brieck, J. R. (2013). *Turkey and Saudi Arabia: A Comparative Arab Spring*, POLS 596 – Arab Spring Year 3

αντοχή της στην πολιτική φιλελευθεροποίηση⁴⁸⁴, μη διστάζοντας να μετέλθει βίαιων μέσων⁴⁸⁵. Παρά ταύτα, οι αναταραχές των «Αραβικών Ανοιξεων» δημιούργησαν ανησυχία για ενδεχόμενο επέκτασης του επαναστατικού κλίματος και στο εσωτερικό της χώρας, καθώς, υπήρξαν περιπτώσεις λαϊκής αναταραχής, οι οποίες αντιμετωπίστηκαν αποτελεσματικά με τη χρήση του πολύ ισχυρού στρατού της Σαουδικής Αραβίας⁴⁸⁶. Προς αποφυγή τυχόν κλιμάκωσης της κατάστασης αυτής σε μία συνολική λαϊκή αμφισβήτηση του καθεστώτος, με πρωτοβουλία του Βασιλέα Abdullah bin Abdulaziz, πραγματοποιήθηκαν εσωτερικές πολιτικές μεταρρυθμίσεις που θα μπορούσαν να εκληφθούν ως τα πρώτα βήματα προς μία σταδιακή αναδιαμόρφωση της πολιτικής διακυβέρνησης προς το καθεστώς της Συνταγματικής Μοναρχίας. Σε δημόσιο λόγο του προς τον λαό του, ο Σαουδάραβας Βασιλιάς δήλωσε χαρακτηριστικά:

If the Arab rulers did not listen carefully to the voice of their youth as well as respond positively to their demands, this would lead to anarchy and turmoil.⁴⁸⁷

Είναι αναμφισβήτητο ότι οι μεταρρυθμίσεις αυτές γνώρισαν την αντίθεση των συντηρητικότερων παραγόντων της βασιλικής οικογένειας, αλλά, σε κάθε περίπτωση, δεν επέτρεψαν μία «Αραβική Άνοιξη» στην Σαουδική Αραβία⁴⁸⁸. Από αυτήν την κίνηση, πάντως, είναι ασφαλές να συμπεράνει κανείς ότι η ηγεσία της Σαουδικής Αραβίας αναγνώρισε τον κίνδυνο που ενείχαν τα κινήματα αυτά για την σταθερότητα της περιοχής της MENA. Έβλεπαν ότι η αναταραχή ήταν ανάλογη της Ισλαμικής Επανάστασης που ξεκίνησε στο Ιράν και βύθισε όλη την περιοχή σε αναστάτωση κι αναταραχές την δεκαετία του 1980⁴⁸⁹.

Έτσι, όταν ο Τυνήσιος Πρόεδρος Ben Ali έχασε την εξουσία ως απόρροια της εξέγερσης στην χώρα του, η Σαουδική Αραβία ήταν πρόθυμη να τον υποδεχτεί στο εσωτερικό της, προσφέροντάς του άσυλο από τις άγριες διαθέσεις του λαού του⁴⁹⁰.

⁴⁸⁴ Öniş, Z. (2014). *Turkey and Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East*, Mediterranean Politics, Volume 19, Issue 2

⁴⁸⁵ Dabashi, H. (2012). *The Arab Spring. The End of Postcolonialism*, London – New York: Zed Books, σελ 138

⁴⁸⁶ Ross, M. L. (2011). *Will Oil Drown the Arab Spring?*, Foreign Affairs

⁴⁸⁷ Salih, K. E. O. (2013). *The Roots and Causes of the 2011 Arab Uprisings*, Arab Studies Quarterly, Vol. 35, No. 2, pp. 184-206

⁴⁸⁸ Rózsa, E. N., ibid

⁴⁸⁹ Kamrava, M. (2012). *The Arab Spring and the Saudi-Led Counterrevolution*, Orbis, Volume 56. Issue 1, pp 96-104

⁴⁹⁰ Dabashi, H. (2012). *The Arab Spring. The End of Postcolonialism*, London – New York: Zed Books, σελ 38

Δεν θα έμενε όμως μόνον στην παθητική υποστήριξη των αυταρχικών καθεστώτων. Αργότερα, όταν το Μπαχρέιν απειλήθηκε από την δική του «Αραβική Άνοιξη», η – σουνιτική σημειωτέον – Σαουδική Αραβία υποστήριξε το σουνιτικό καθεστώς που απειλούνταν από τους εξεγερόμενους σίιτες, αποστέλλοντας στρατεύματα (περί τους χίλιους στρατιώτες)⁴⁹¹.

Σημαντική ήταν και η εμπλοκή της Σαουδικής Αραβίας στα γεγονότα της Αιγύπτου, καθώς το στρατιωτικό πραξικόπημα που ανέλαβε την εξουσία αποδιώχνοντας βιαίως τον Morsi χρηματοδοτήθηκε σε μεγάλο βαθμό και υποστηρίχθηκε ανοιχτά⁴⁹² από την πρώτη. Και η αλήθεια είναι ότι, παρά την οικονομική ενίσχυση των 2 δις δολαρίων που έλαβε ο Morsi από την Τουρκία, η σύγκριση με την υποστήριξη της Σαουδικής Αραβίας προς το πραξικόπημα, που ανερχόταν στα 12 δις δολάρια, καθιστά την πρώτη μάλλον φτωχική⁴⁹³. Η Αίγυπτος ήταν η πρώτη φορά που η Σαουδική Αραβία βρέθηκε απέναντι από την Τουρκία, υπονομεύοντας ευθέως τα συμφέροντα και τις στοχεύσεις της, χάριν της προώθησης των δικών της.

Άλλωστε, η επιφυλακτικότητα που επιδείκνυε η Σαουδική Αραβία απέναντι στις κατά τόπους «Αραβικές Ανοιξεις» ήταν εκ διαμέτρου αντίθετη με την απροκάλυπτη υποστήριξη της Τουρκίας προς την ανατροπή των καθεστώτων της MENA. Για την Σαουδική Αραβία, η προσέγγιση του Erdogan φάνταζε κατ' ελάχιστον ριψοκίνδυνη, αν όχι ύποπτη⁴⁹⁴, για την διασφάλιση της σταθερότητας της περιοχής. Άλλωστε, για την Σαουδική Αραβία, σταθερότητα στην περιοχή σήμαινε διασφάλιση της σταθερότητας των σουνιτικών καθεστώτων έναντι των σιιτών της περιοχής⁴⁹⁵. Αυτό όμως δεν την εμπόδιζε να συνεργαστεί μαζί της στην περίπτωση της Συρίας. Εκεί, η Σαουδική Αραβία αντιμετώπιζε τον Πρόεδρο Assad ως κίνδυνο για την περιφερειακή της επιρροή⁴⁹⁶, σε μεγάλο βαθμό λόγω και της σχέσης του με το Ιράν και την σιιτική παράδοση⁴⁹⁷. Επομένως, ήταν επόμενο για αυτήν να υποστηρίξει τον αντιπολιτευόμενο Ελεύθερο Συριακό Στρατό, οικονομικά, αλλά και διπλωματικά.

⁴⁹¹ Kuru, A. T. (2015). *Turkey's Failed Policy toward the Arab Spring: Three Levels of Analysis*, Mediterranean Quarterly 26(3)

⁴⁹² Öniş, Z., *ibid*

⁴⁹³ Kuru, A. T., *ibid*

⁴⁹⁴ Lindenstrauss, G. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Embracing "People's Power"*, Papers IEMed, European Institute of the Mediterranean

⁴⁹⁵ Oktav, Ö. Z. (2016). *The Arab Spring and its Impact on Turkey-GCC States Partnership*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (ISMUS), I/1, pp. 43-69

⁴⁹⁶ Öncel, A. & Malik, A. (2015). *The Arab Spring and its Impact on the Foreign Trade of Turkey*, Bilgi (31), 17-36

⁴⁹⁷ Rózsa, E. N., *ibid*

Υποστήριξε ανοιχτά⁴⁹⁸ την επικράτησή του υπέρ του Assad, συνεργαζόμενη με την κατά τα λοιπά αντίπαλο και ανταγωνίστριά της, Τουρκία⁴⁹⁹. Ένας λιγότερο εμφανής, όμως, για την σύμμαχό της, στόχος, τον οποίο επεδίωκε παράλληλα η Σαουδική Αραβία στην Συρία, ήταν η αποδυνάμωση της φιλίας για την Τουρκία οργάνωσης των Αδελφών Μουσουλμάνων, την άνοδο των οποίων στην εξουσία δεν ήθελαν επ' ουδενί οι Σαουδάραβες. Οι τελευταίοι φοβούνταν ότι οι (θρησκευτικές πρωτίστως) πολιτικές τους θα πυροδοτούσαν εντονότερες αντιδράσεις από τα σιιτικά φίλα της Μέσης Ανατολής, επιτείνοντας την αποσταθεροποίηση της Μέσης Ανατολής⁵⁰⁰.

Η επέμβασή της αυτή, όμως, παράλληλη με αυτήν της Τουρκίας από την πλευρά της εξέγερσης και του Ιράν υπέρ του καθεστώτος του Assad εξώθησαν μία κατ' αρχήν εμφύλια σύρραξη σε μία πολύπλευρη περιφερειακή διένεξη⁵⁰¹.

Υποενότητα 4.2.2. Ιράν

Ο δεύτερος, εξίσου σημαντικός ανταγωνιστής της Τουρκίας και διεκδικητής μίας θέσης περιφερειακής ισχύος στην Μέση Ανατολή, που επωφελήθηκε από το κίνημα των «Αραβικών Ανοιξεων» ως ευκαιρία για να αυξήσει την γεωπολιτική⁵⁰² επιρροή του είναι, χωρίς αμφιβολία, το Ιράν⁵⁰³. Πρόκειται περί ενός ακόμη διαχρονικού ανταγωνιστή στον αγώνα για την επικράτηση της ισχύος στην περιφέρεια της MENA⁵⁰⁴. Η ισχύς του Ιράν μάλιστα οποίου επωφελήθηκε σημαντικά από την επέμβαση των Η.Π.Α. στο Ιράκ και την αποδυνάμωση του σουνιτικού καθεστώτος του Saddam, αλλά και της Al Qaeda, παραδοσιακών αντιπάλων του Ιράν⁵⁰⁵.

Η θέση του Ιράν απέναντι στην σειρά των κινημάτων των «Αραβικών Ανοιξεων» ήταν αμφίρροπη. Στις απαρχές των γεγονότων, θεώρησε ότι τα κινήματα

⁴⁹⁸ Rózsa, E. N., *ibid*

⁴⁹⁹ Lindenstrauss, G., *ibid*

⁵⁰⁰ Oktav, Ö. Z., *ibid*

⁵⁰¹ Ayoob, M. (2012). *The Arab Spring: Its Geostrategic Significance*, Middle East Policy, Vol XIX, No. 3

⁵⁰² Öncel, A. & Malik, A. (2015). *The Arab Spring and its Impact on the Foreign Trade of Turkey*, Bilgi (31), 17-36

⁵⁰³ Aliboni, R. (2011). *The International Dimension of the Arab Spring*, The International Spectator, Vol. 46, No. 4, pp 5-9

⁵⁰⁴ Öniş, Z. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, Insight Turkey Vol. 14, No. 3, pp. 45-63

⁵⁰⁵ Oktav, Ö. Z. (2016). *The Arab Spring and its Impact on Turkey-GCC States Partnership*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (ISMUS), I/1, pp. 43-69

τα οποία εμφανίζονταν στην Τυνησία και την Αίγυπτο⁵⁰⁶ είχαν πρωτίστως ισλαμικό χαρακτήρα, όχι πολύ διαφορετικό από την Ισλαμική Επανάσταση του Ιράν το 1979⁵⁰⁷, της οποίας οι αρχές διέπουν μέχρι σήμερα το Ιρανικό κράτος. Μάλιστα, προχώρησε έως και το σημείο να υποστηρίξει τις εξεγέρσεις στην Υεμένη και το Μπαχρέιν – αν και στις περιπτώσεις αυτές σημαντικό ρόλο έπαιξε το γεγονός ότι οι εξεγερμένοι ήταν οι σιίτες, που εναντιώνονταν σε σουνιτικά καθεστώτα⁵⁰⁸, ακόμη και στην Τυνησία⁵⁰⁹. Έτσι, η πρώτη ανάγνωση των «Αραβικών Ανοιξεων» από το Ιράν ήταν θετική. Η στάση αυτή, όμως, στην πορεία, γρήγορα διαφοροποιήθηκε, αφού τα αιτήματα των διαδηλωτών δεν ήταν η θρησκευτική μεταρρύθμιση αλλά ο εκδημοκρατισμός της διακυβέρνησης, η φιλελευθεροποίηση της οικονομίας και του εμπορίου κι, εν τέλει, η πτώση των καταπιεστικών, αυταρχικών καθεστώτων. Έτσι, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα κινήματα ενέπνευσε η Δύση, με τις διαρκείς της επεμβάσεις στα εσωτερικά πολιτικά και κοινωνικά πράγματα των χωρών της MENA, εξωθώντας τους λαούς σε εξεγέρσεις⁵¹⁰. Παρά ταύτα, το Ιράν βρισκόταν ακόμη σε μετα-επαναστατική περίοδο, όπου οι «πληγές» από την πολύ πρόσφατη – αποτυχημένη – «Πράσινη Επανάσταση»⁵¹¹ ακόμη επουλώνονταν. Επομένως, προτίμησε να σταθεί μακριά από τα γεγονότα, σιωπώντας απέναντι στις εξεγέρσεις που σημειώνονταν στα κράτη της Μέσης Ανατολής, από φόβο μήπως εγείρει εκ νέου τα επαναστατικά αισθήματα του λαού του⁵¹².

Δεν ήταν πολλές οι αφορμές που θα μπορούσαν να πείσουν το Ιράν να επέμβει στα γεγονότα των «Αραβικών Ανοιξεων». Προς το παρόν, τα συμφέροντά του δεν θίγονταν σημαντικά, όσο τα επαναστατικά κινήματα δεν επεκτείνονταν στις χώρες που ενέπιπταν στο πεδίο περιφερειακής επιρροής του, όπως το Ιράκ, ο Λίβανος και η Συρία⁵¹³. Αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο στην «Αραβική Άνοιξη» της τελευταίας, το Ιράν δεν μπορούσε να παραμείνει σιωπηλό, ιδίως μετά την

⁵⁰⁶ Dabashi, H. (2012). *The Arab Spring. The End of Postcolonialism*, London – New York: Zed Books, σελ 37

⁵⁰⁷ Santini, R. H. & Alessandri, E. (2011). *Iran and Turkey after Egypt: Time for Regional Re-alignments?*, Brookings, Center on the United States and Europe

⁵⁰⁸ Oktav, Ö. Z., ibid

⁵⁰⁹ Tuğal, C. (2015). *Δημοκρατικοί Γενίτσαροι; Ο ρόλος της Τουρκίας στην Αραβική Άνοιξη*, νέος Ερμής ο Λόγιος, Κίνημα Άρδην – Ρήξη, τ. 5-6

⁵¹⁰ Öncel, A. & Malik, A., ibid

⁵¹¹ Dabashi, H. (2012). *The Arab Spring. The End of Postcolonialism*, London – New York: Zed Books, σελ 133

⁵¹² Santini, R. H. & Alessandri, E. ibid

⁵¹³ Kireççi, A. M. (2012). *Relating Turkey to the Middle East and North Africa: Arab Spring and the Turkish Experience*, Bilig, No: 63, pp. 111-134

μεταστροφή της Τουρκίας προς την υποστήριξη του εκδημοκρατισμού της Συρίας⁵¹⁴. Γιατί, όμως, ήταν τόσο σπουδαία η Συρία για το Ιράν; Κατ' αρχάς, για την γεωπολιτική του θέση: η Συρία, λόγω της τοποθέτησής της στον χάρτη, αποτελούσε έναν διάυλο επικοινωνίας του Ιράν με την Hezbollah⁵¹⁵, η οποία ήταν το φόβητρό της κατά του Ισραήλ και των Η.Π.Α., δυνάμεις που αποτελούσαν σημαντικό κίνδυνο για τις ιρανικές πυρηνικές εγκαταστάσεις⁵¹⁶. Από την άλλη, έβλεπε με ανησυχία την άνοδο της Αδελφότητας των Μουσουλμάνων στην εξουσία, καθώς η επικράτησή τους θα σήμαινε την καταπίεση του σιιτικού στοιχείου στην περιοχή⁵¹⁷. Το Ιράν, δηλαδή, όπως και η Σαουδική Αραβία, δεν επιθυμούσαν να δουν την Αδελφότητα στην εξουσία, για διαφορετικούς όμως λόγους: το Ιράν, γιατί η άνοδός της θα σήμαινε άνοδος των σιιτών, η Σαουδική Αραβία γιατί η άνοδός της θα σήμαινε την αντίδραση των σιιτών.

Έχοντας, λοιπόν, σπουδαία γεωπολιτικά συμφέροντα να υπερασπιστεί⁵¹⁸ στην χώρα και μία συνεχιζόμενη συνεργασία με το μπααθικό καθεστώς του Assad, εν όψει των εξελίξεων, έσπευσε να κινηθεί υποστηρικτικά. Προσέφερε όχι μόνο οικονομική βοήθεια –η οποία αποδείχθηκε εξαιρετικά χρήσιμη προς αντιμετώπιση των οικονομικών κυρώσεων που επιβλήθηκαν στην Συρία από τον Ο.Η.Ε., την Ε.Ε., τις Η.Π.Α. αλλά και το Ηνωμένο Βασίλειο – αλλά και στρατιωτική, προς αντιμετώπιση των εξεγερμένων⁵¹⁹. Δεν θα ήταν υπερβολή η παραδοχή ότι ο ζήλος του Ιράν να αποτρέψει πάση θυσία την ανατροπή του Assad προώθησε την μετατροπή της εξέγερσης σε εμφύλια σύρραξη κι επιτείνοντας την ένταση της σύγκρουσης.

Η διαφορετικότητα των προσεγγίσεων του Ιράν και της Τουρκίας καταδεικνύουν και την αξιακή και ιδεολογική απόσταση μεταξύ των δύο κρατών⁵²⁰. Αφ' ενός, η Τουρκία τάχθηκε, με κυμαινόμενη προθυμία, υπέρ της πτώσης των

⁵¹⁴ Kireşci, A. M., *ibid*

⁵¹⁵ Noi, A. Ü. (2012). *The Arab Spring, Its Effects on the Kurds, and the Approaches of Turkey, Iran, Syria, and Iraq on the Kurdish Issue*, Middle East Review of International Affairs, Vol. 16, No. 2

⁵¹⁶ Ayoob, M. (2012). *The Arab Spring: Its Geostrategic Significance*, Middle East Policy, Vol XIX, No. 3

⁵¹⁷ Noi, A. Ü., *ibid*

⁵¹⁸ Ραπτόπουλος, Ν. (2012). *Η κρίση στη Συρία και η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας προς τις όμορες χώρες της Μέσης Ανατολής*, στο Κουσκουβέλης Η.Ι. (επιμ.), *Η Αραβική Άνοιξη. Μελέτες Διεθνών Σχέσεων*, Εργαστήριο Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, σελ 106

⁵¹⁹ Rózsa, E. N. (2012). *The Arab Spring. Its Impact on the Region and on the Middle East Conference*, Academic Peace Orchestra Middle East, Policy Brief For the Middle East Conference on a WMD/DVs Free Zone, Nos. 9/10

⁵²⁰ Öncel, A.& Malik, A., *ibid*

αυταρχικών καθεστώτων, ενώ το Ιράν, όταν αποφάσισε να ενεργήσει, κινήθηκε με το μέρος των καθεστώτων αυτών, καθώς, πρωτίστως, μοιραζόταν με αυτά την σιιτική ταυτότητα. Λόγω των αντίπαλων στρατοπέδων στα οποία βρέθηκαν, οι σχέσεις των δύο χωρών γνώρισαν σημαντικές αναταραχές, οι οποίες ήταν επιζήμιες και για τις δύο, ιδίως από οικονομική άποψη. Έχει αναφερθεί κι ανωτέρω ότι το Ιράν είναι από τους βασικούς προμηθευτές φυσικού αερίου και πετρελαίου για την Τουρκία, και η τελευταία από τους βασικούς εξαγωγείς εμπορευμάτων προς την ιρανική αγορά. Παράλληλα, ιδίως για την Τουρκία, το Ιράν ήταν πηγή τουριστών, αλλά και συνétairos σε κατασκευαστικά έργα και έργα μεταφοράς⁵²¹. Η τόσο έντονη εμπορική αλληλεξάρτηση των δύο χωρών είχε δημιουργήσει, παρά τον ανταγωνιστικών εξωτερικών τους πολιτικών, μία εύθραυστη συμμαχία, βασισμένη στην αναγνώριση ότι και οι δύο βασίζονταν στην άλλη για την σταθερότητα της οικονομίας τους. Η συμμαχία αυτή, όμως, βασιζόταν στην αρχή της μη-επέμβασης των δύο χωρών στα στρατηγικά συμφέροντα της άλλης⁵²². Στην περίπτωση της Συρίας, όπου και οι δύο χώρες συνεργάζονταν με τον Assad, δεν υπήρχε λόγος για σύγκρουση, αφού η λογική της μη-εμπλοκής στην Συρία συγκεκριμένα, όπως αποδεικνύεται, είχε οικονομική, σε μεγάλο βαθμό, σημασία⁵²³. Η απροκάλυπτη όμως εναντίωση της Τουρκίας στο μπααθικό καθεστώς εξανάγκασε το Ιράν να επέμβει και διατάραξε σημαντικά τις διπλωματικές σχέσεις των δύο χωρών. Τούτο δεν σημαίνει ότι το Ιράν δεν θα επενέβαινε ούτως ή άλλως υπέρ του Assad, πολλώ δε μάλλον όταν η Σαουδική Αραβία υποστήριζε την εξέγερση εναντίον του. Ήταν όμως η - μάλλον - εξωθούμενη από την Δύση απότομη μεταβολή της στάσης της Τουρκίας που επέσπευσε την εμπλοκή του Ιράν και στην πορεία αποξένωσε περαιτέρω τις δύο χώρες.

Η Τουρκία επενέβη στην Συρία εν γνώσει του γεγονότος ότι αποτελούσε στενό σύμμαχο του Ιράν κι ότι, εκφραζόμενη κατά του καθεστώτος του Assad, θα βρισκόταν αντιμέτωπη με το αυτό⁵²⁴. Εδώ δεν γίνεται λόγος για υπολογισμένο ρίσκο, αλλά για μία ενέργεια που θα δρομολογούσε χωρίς αμφιβολία τον κλονισμό των τουρκο-ιρανικών σχέσεων. Σε κάθε περίπτωση, η χειροτέρευση⁵²⁵ των σχέσεων

⁵²¹ Sümer, F. (2013). *Turkey's Changing Foreign Policy and the Arab Spring*, The Innovations Journal: The Public Sector Innovation Journal, 18(1), article 8

⁵²² Ayoob, M., *ibid*

⁵²³ Sümer, F., *ibid*

⁵²⁴ Lindenstrauss, G. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Embracing "People's Power"*, PapersIEMed, European Institute of the Mediterranean

⁵²⁵ Alessandri, E.& Altunışik, M. B. (2013). *Unfinished Transitions: Challenges and Opportunities of the EU's and Turkey's Responses to the "Arab Spring"*, Global Turkey in Europe Series, Working paper 4, Essen/Istanbul/Rome

Τουρκίας και Ιράν λόγω των γεγονότων της «Αραβικής Άνοιξης» της Συρίας ήταν ακόμη ένα πλήγμα για την πολιτική των «Μηδενικών Προβλημάτων» του ΑΚΡ⁵²⁶. Η πλέον «επιλεκτικά» επεμβατική⁵²⁷ προσέγγιση της Μέσης Ανατολής, παρά τις κατά τα άλλα δημοκρατικά κι αξιακά φορτισμένες ενέργειές του, φαινόταν να καταρρέει. Δεν θα ήταν αδόκιμο να καταλήξει κανείς στο συμπέρασμα ότι «Μηδενικά Προβλήματα» κι η, έστω επιλεκτική, επεμβατική πολιτική δεν μπορούν επ' ουδενί να συμβιβαστούν ως προσεγγίσεις, ακόμη κι ως έννοιες.

Σημειώνεται, πάντως, πως για την χειροτέρευση αυτή δεν ευθύνεται μόνον η αντιπαλότητα των δύο χωρών εν όψει του συριακού ζητήματος· το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν έχει αποτελέσει πηγή έριδας με την Τουρκία εδώ και αρκετά χρόνια⁵²⁸, όπως και η εγκατάσταση νατοϊκών ραντάρ σε τουρκικό έδαφος⁵²⁹. Εξάλλου, από την εποχή της Ισλαμικής Επανάστασης του 1979, η Τουρκία συνεργάζεται πυρετωδώς με άλλες χώρες του Κόλπου, ώστε να αποφύγει την «εξαγωγή» του ριζοσπαστικού (σιιτικού) Ισλάμ που εκπροσωπεί το Ιράν, στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής⁵³⁰. Τούτο μάλιστα αποτελεί κι έναν από τους θεμέλιους λίθους της βελτίωσης των σχέσεων της Τουρκίας με τις χώρες αυτές. Στην πραγματικότητα, το συριακό ήταν απλώς η «τελευταία σταγόνα», μία αφορμή για την ολοκληρωτική κατάρρευση των σχέσεων των δύο χωρών.

Υποκεφάλαιο 4.3. Η Ιδιάζουσα Περίπτωση του Ισραήλ

Η περίπτωση του Ισραήλ, όσον αφορά την εμπλοκή του στις «Αραβικές Ανοιξεις» και τον βαθμό που επηρέασε την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, είναι πραγματικά ιδιαίτερη. Το πρώτον, η ίδια η θέση του Ισραήλ στην Μέση Ανατολή είναι ιδιάζουσα περίπτωση, καθώς, όπως προσφυώς λέγεται (κυρίως από τον Αραβικό πληθυσμό), το Ισραήλ βρίσκεται εντός της Μέσης Ανατολής, δεν είναι όμως τμήμα της Μέσης Ανατολής, με την έννοια ότι δεν έχει ούτε πολιτική θέση ούτε στρατηγική επιρροή

⁵²⁶ Noi, A. Ü., *ibid*

⁵²⁷ Kuru, A. T. (2015). *Turkey's Failed Policy toward the Arab Spring: Three Levels of Analysis*, *Mediterranean Quarterly* 26(3)

⁵²⁸ Lindenstrauss, G., *ibid*

⁵²⁹ Tocci, N. (2012). *Partners in need: Turkey, the European Union and the United States face the Arab Spring*, *Open Democracy*

⁵³⁰ Oktav, Ö. Z., *ibid*

ανάμεσα στις Αραβικές χώρες⁵³¹. Αντίθετα, από τους Αραβικούς λαούς το Ισραήλ θεωρείται το μοναδικό εμπόδιο για την επίτευξη του παναραβισμού στην Μέση Ανατολή⁵³². Γενικώς, η στάση εναντίον του Ισραήλ αποτελεί κοινό τόπο μεταξύ των Μουσουλμάνων της Μέσης Ανατολής⁵³³, κι ένα ζήτημα το οποίο είναι ικανό να τους ενώσει⁵³⁴, παρά τις επιμέρους φυλετικές, πολιτικές ή οικονομικές διαφορές τους.

Το Ισραήλ απείχε με κάθε τρόπο στην εξέλιξη των γεγονότων των «Ανοιξεων». Διέβλεπε εξ αρχής ότι, ούτως ή άλλως, οι αλληπάλληλες εξεγέρσεις του Αραβικού Κόσμου οδηγούσαν σε μία συνολική αποσταθεροποίησή του, προοπτική η οποία το συνέφερε⁵³⁵. Στην πορεία των γεγονότων, πάντως, είδε πανικόβλητο⁵³⁶ την άνοδο του «Πολιτικού Ισλάμ» και της Μουσουλμανικής Αδελφότητας⁵³⁷ ως νικητών σε πολλές περιπτώσεις των κινημάτων των «Ανοιξεων», εξέλιξη εξαιρετικά απειλητική για την θέση του⁵³⁸. Έχοντας επίγνωση της θέσης του ως «μαύρο πρόβατο» της Μέσης Ανατολής, όμως, έμεινε αδρανές στις εξελίξεις. Ακόμη κι όταν το καθεστώς του Mubarak στην Αίγυπτο, με το οποίο είχε συνεργαστεί για τον περιορισμό της Hamas⁵³⁹ βρέθηκε να βάλλεται σκληρά από αντικαθεστωτικές εξεγέρσεις, απλώς παρακολούθησε την πτώση του. Αντιστοίχως έπραξε και στην περίπτωση της Συρίας, όπου, παρά την ύπαρξη μίας ανεπίσημης «συμφωνίας» περί μη επίθεσης με τον Assad, άφησε τα πράγματα να εξελιχθούν, ενδεχομένως προς ζημία του, με την ανάδειξη ισλαμιστικών οργανώσεων ως σημαντικών παραγόντων της περιοχής⁵⁴⁰. Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι αυτή η σιωπηρή συνεννόηση με το

⁵³¹ Ayoob, M. (2012). *The Arab Spring: Its Geostrategic Significance*, Middle East Policy, Vol XIX, No. 3

⁵³² Χριστοδούλου, Μ. (2013). *Το Θρησκευτικό – Ιδεολογικό Μωσαϊκό στις Χώρες της Μέσης Ανατολής, στο Ημερίδα: Αραβική Άνοιξη*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού & Γενικής Παιδείας, 28 Νοεμβρίου 2013, σελ 30

⁵³³ Lindenstrauss, G. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Embracing "People's Power"*, PapersIEMed, European Institute of the Mediterranean

⁵³⁴ Κυριακίδης, Κ. (2012). *Το Πολιτικό Ισλάμ και η Αραβική Άνοιξη*, στο Κουσκουβέλης Η.Ι. (επιμ.), *Η Αραβική Άνοιξη. Μελέτες Διεθνών Σχέσεων*, Εργαστήριο Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, σελ 63

⁵³⁵ Μούτσογλου, Β. (2014). *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιχιάτικη καταγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ 252

⁵³⁶ Ayoob, M., *ibid*

⁵³⁷ Salih, K. E. O. (2013). *The Roots and Causes of the 2011 Arab Uprisings*, Arab Studies Quarterly, Vol. 35, No. 2, pp. 184-206

⁵³⁸ Rózsa, E. N. (2012). *The Arab Spring. Its Impact on the Region and on the Middle East Conference*, Academic Peace Orchestra Middle East, Policy Brief For the Middle East Conference on a WMD/DVs Free Zone, Nos. 9/10

⁵³⁹ Ayoob, M., *ibid*

⁵⁴⁰ Tuğal, C., (2015). *Δημοκρατικοί Γενίτσαροι; Ο ρόλος της Τουρκίας στην Αραβική Άνοιξη*, νέος Ερμής ο Λόγιος, Κίνημα Άρδην – Ρήξη, τ. 5-6

Ισραήλ δεν εμπόδιζε τον Assad να χρησιμοποιεί αντι-ισραηλινή ρητορική, η οποία όμως ουδέποτε εκφράστηκε με συγκεκριμένες ενέργειες⁵⁴¹.

Παρά ταύτα, ήταν κεντρική η παρουσία του στην προσπάθεια της Τουρκίας να επεκτείνει την επιρροή της στην Μέση Ανατολή κατά την περίοδο των «Ανοιξεων». Αυτό το φαινομενικό παράδοξο αιτιολογείται επαρκώς υπό το πρίσμα της παραδοχής ότι η Τουρκία αξιοποίησε εργαλειακά⁵⁴² την σχέση της με το Ισραήλ, ασκώντας του ανένδοτα σκληρή κριτική, ώστε να εκμαιεύσει την συμπάθεια του Αραβικού πληθυσμού. Τοποθέτησε τον εαυτό της απέναντι στο Ισραήλ, υπέρ των Παλαιστινίων και, ταυτόχρονα, στο κέντρο των εξελίξεων⁵⁴³, κάτι το οποίο για κάποιους αναλυτές ήταν αναμενόμενη εξέλιξη για την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας⁵⁴⁴. Για το εάν αυτή η κριτική είχε αποτέλεσμα, δεν υπάρχει αντίλογος: ο Erdogan εξελίχθηκε σε μία από τις πλέον δημοφιλείς πολιτικές προσωπικότητες του Αραβικού Κόσμου⁵⁴⁵ και η εικόνα της Τουρκίας απέκτησε μία σχεδόν ηρωική διάσταση⁵⁴⁶ στην κοινή γνώμη⁵⁴⁷ των κρατών της MENA, ως χώρα ικανή να διαμορφώνει ανεξάρτητη από Δυτικά κυρίως συμφέροντα⁵⁴⁸ εξωτερική πολιτική. Αυτό έγινε σαφέστερο με την χειροτέρευση των σχέσεων των Η.Π.Α. με την Τουρκία ως αποτέλεσμα της πολιτικής αυτής⁵⁴⁹ (η οποία βέβαια αναθερμάνθηκε υπό το πρίσμα των «Αραβικών Ανοιξεων»).

Όσο πιο δριμεία ήταν η κριτική προς το Ισραήλ, τόσο βελτιωνόταν η θέση της Τουρκίας. Ο Erdogan κατάφερε στην πραγματικότητα να αντιστρέψει την εικόνα της Τουρκίας στις χώρες της Μέσης Ανατολής⁵⁵⁰, οι οποίες έβλεπαν με έντονη

⁵⁴¹ Ayoob, M., *ibid*

⁵⁴² Nachimani, A. (2013). *Η ανατολική Μεσόγειος: Δραματικές αλλαγές, δραματικές ευκαιρίες* στο Κουσκουβέλης Η. Ι., Λίτσας Σ. Ν. (επιμ), *Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, σελ 110

⁵⁴³ Öniş, Z. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, Insight Turkey Vol. 14, No. 3, pp. 45-63

⁵⁴⁴ Bengio, O. (2010). *The Turkish-Israeli Relationship. Changing Ties of Middle Eastern Outsiders*, NY, USA, Palgrave MacMillan, σελ 170

⁵⁴⁵ Altunışık, M. B. (2013). *Turkey after the Arab Uprisings: Difficulties of Hanging on in There*, Analysis, No. 223

⁵⁴⁶ Kaya, K. (2012). *Turkey and the Arab Spring*, Military Review, pp. 26-32

⁵⁴⁷ Βλ. Μεταξύ άλλων: Barkley, H.J. (2011). *Coordinating Responses to the 2011 Arab Revolt: Turkey and the Transatlantic Alliance*, στο Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E.& Nafaa H. *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States, Stuart, H. (2011). *Turkey and the Arab Spring*, The Henry Jackson Society

⁵⁴⁸ Stuart, H., *ibid*

⁵⁴⁹ Lindenstrauss, G., *ibid*

⁵⁵⁰ Taşpınar, Ö. (2011). *The Turkish Model and its Applicability*, in Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E.& Nafaa, H. *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy*

δυσανασχέτηση την μέχρι τώρα διπλωματική προσέγγιση του Ισραήλ⁵⁵¹. Το Ισραήλ θεωρούνταν παραδοσιακά «εχθρός» των Αράβων και παρίας της Μέσης Ανατολής. Επρόκειτο για μία σημαντική νίκη του AKP για την δημόσια εικόνα της Τουρκίας στην Μέση Ανατολή, η οποία σήμαινε βεβαίως την θυσία των σχέσεών της με το Ισραήλ, ακόμη κι αν αυτή δεν ήταν αυτοσκοπός⁵⁵². Στην πραγματικότητα, θα ήταν αδύνατο στην Τουρκία να προσεγγίσει τους λαούς της MENA χωρίς να απομακρυνθεί από το Ισραήλ⁵⁵³, όπως και, αντιστρόφως θα ήταν αδύνατο να διατηρήσει τις διπλωματικές του σχέσεις με το Ισραήλ χωρίς να αποξενώσει σύσσωμη την Μέση Ανατολή⁵⁵⁴. Σε κάθε περίπτωση, το Ισραήλ ουσιαστικά αφέθηκε πια χωρίς ουσιαστικούς συμμάχους σε ολόκληρη την περιφέρεια της MENA⁵⁵⁵.

Αφορμή της δριμύτατης κριτικής του Ισραήλ από την Τουρκία ήταν ο πόλεμος που διεξήγαγε το πρώτο στην Γάζα το 2008. Η αλλαγή στάσης κατέστη εμφανής με την αποχώρηση του Τούρκου Πρωθυπουργού Erdogan από τη συνεδρίαση του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ στο Davos τον Ιανουάριο του 2009, ως αντίδραση στον πόλεμο αυτό⁵⁵⁶. Με την χαρακτηριστική αυτή κίνηση, η Τουρκία έστειλε το πρώτο σήμα στους Αραβικούς λαούς ότι οι διπλωματικές της σχέσεις με το Ισραήλ βρίσκονταν πλέον σε κρίση. Η παράλληλη υποστήριξη των Παλαιστινίων από την τουρκική ηγεσία οδήγησε τις τουρκοϊσραηλινές σχέσεις σε αδιέξοδο. Αποκορύφωμα της κριτικής της Τουρκίας κατά του Ισραήλ και της τελμάτωσης των σχέσεών τους ήταν το επεισόδιο του ναυτικού αποκλεισμού τον Μάιο 2010 (γνωστό και ως επεισόδιο «Mavi Marmara»), όπου μεταξύ των νεκρών ακτιβιστών που κατευθύνονταν προς την Γάζα για να προσφέρουν ανθρωπιστική βοήθεια⁵⁵⁷, σκοτώθηκαν και Τούρκοι πολίτες. Στην αναστάτωση συνέβαλε και η σχετική έκθεση Palmer, η οποία δικαίωνε εν μέρει τις ενέργειες του Ισραήλ,

from a Transatlantic Perspective, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

⁵⁵¹ Yilmaz, B. (2012). *Turkey and the Arab Spring: the Revolutions in Turkey's Near Abroad*, στο: Calleya S., Wohlfeld M. (επιμ.), *Change and Opportunities in the Emerging Mediterranean*, Malta

⁵⁵² Nachimani, A., *ibid*

⁵⁵³ Συρίγος, Α. (2016). *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, Δεύτερη Έκδοση, σελ 605

⁵⁵⁴ Smolen, K. (2013). *The Arab Spring in Syria. Implications for Turkey's Regional Policy*, Faculty of Political Science, Maria Curie-Skłodowska University, pp. 140-159

⁵⁵⁵ Lindenstrauss, G., *ibid*

⁵⁵⁶ Sümer, F. (2013). *Turkey's Changing Foreign Policy and the Arab Spring*, The Innovations Journal: The Public Sector Innovation Journal, 18(1), article 8

⁵⁵⁷ Sümer, F., *ibid*

νομιμοποιώντας τον ισραηλινό αποκλεισμό στην Γάζα, έκθεση η οποία προκάλεσε σειρά αντιδράσεων διεθνώς⁵⁵⁸.

Η αλλαγή στάσης της Τουρκίας αυτή έβρισκε βέβαια έρεισμα και στο εσωτερικό της, καθώς τόσο ο πόλεμος στη Γάζα όσο και το επεισόδιο «Mavi Marmara» δημιούργησε έντονα αντι-ισραηλινά αισθήματα, όπερ κατέστη σαφές στην υποστήριξη της διαδήλωσης έξω από την Πρεσβεία του Ισραήλ στο Κάιρο τον Σεπτέμβριο του 2011⁵⁵⁹. Άλλωστε, η προώθηση των Παλαιστινίων από την Τουρκία ήταν και υπόθεση προώθησης του «Τουρκικού Μοντέλου», λόγω των πιο δημοκρατικών τάσεων που είχαν αναπτυχθεί στην Παλαιστίνη, εν συγκρίσει τουλάχιστον με τα περισσότερα καθεστώτα της Μέσης Ανατολής⁵⁶⁰.

Αυτήν την πολιτική στροφή ο Erdogan προέβαλε emphatically κατά την περίοδο των «Αραβικών Ανοιξεων», όπου, στην χαρακτηριστική του ομιλία στο Κάιρο, διαβεβαίωσε τον Αραβικό πληθυσμό ότι δεν θα έμενε μόνον στην παθητική επίκριση του Ισραήλ. Πολύ περισσότερο, τον προσκάλεσε να θεωρεί την Τουρκία ως ισχυρό μεσολαβητή, υπέρμαχο της ελευθερίας (των Παλαιστινίων) αλλά και προστάτη των Αραβικών λαών από τις εχθρικές διαθέσεις του Ισραήλ.⁵⁶¹ Κι ενώ η απελευθέρωση των Παλαιστινίων κατέστη μία από τις ναυαρχίδες της προώθησης της δημόσιας εικόνας της Τουρκίας ως ηθικής περιφερειακής δύναμης, πολλοί δεν μπόρεσαν να παρατηρήσουν ότι αυτή η «ηθική» στάση δεν επεκτεινόταν στην πιο γειτονική στην Τουρκία περίπτωση των Κούρδων⁵⁶².

Υποκεφάλαιο 4.4. Η Ιδιάζουσα Περίπτωση της Ρωσίας

Η αναφορά στην Ρωσία δεν γίνεται με αφορμή κάποια επέμβαση εκ μέρους της στα δρώμενα των «Αραβικών Ανοιξεων», παρά διότι, τα γεγονότα αυτά επηρέασαν σημαντικά της ρωσοτουρκικές σχέσεις. Η βάση της ρωσοτουρκικής προσέγγισης ήταν, ιδίως μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, το εμπόριο. Το χρονικό διάστημα που έλαβαν χώρα τα κινήματα στην Μέση Ανατολή, οι οικονομικές -

⁵⁵⁸ Öniş, Z., ibid

⁵⁵⁹ Lindenstrauss, G., ibid

⁵⁶⁰ Lindenstrauss, G., ibid

⁵⁶¹ Stuart, H., ibid

⁵⁶² Stuart, H., ibid

εμπορικές σχέσεις των δύο κρατών ανέρχονταν περίπου στα 30 δις.⁵⁶³ Όπως και το Ιράν, η Ρωσία είναι βασικός προμηθευτής ενεργειακών πόρων (φυσικό αέριο και πετρέλαιο) στην Τουρκία.

Παρά ταύτα, η Ρωσία τάσσεται διαχρονικά κατά των επαναστατικών κινήματων στην περιοχή. Έτσι, η θετική στάση της Τουρκίας απέναντι στις «Αραβικές Ανοιξεις» και στην προώθηση του εκδημοκρατισμού μέσω της εκδίωξης των αυταρχικών καθεστώτων αποτέλεσε πλήγμα⁵⁶⁴ για τις διπλωματικές σχέσεις των δύο χωρών. Η αντίδρασή της στα γεγονότα ήταν αρχικά αμήχανη, αλλά γρήγορα, διαβλέποντας την αστάθεια που επερχόταν, επικριτική. Η Ρωσία προέβαλε κυρίως την αστάθεια και τον φονταμενταλισμό των εξεγέρσεων ως τους λόγους της αντίθεσής της⁵⁶⁵. Ιδίως στην περίπτωση της Συρίας και του καθεστώτος του Assad, στο οποίο η Ρωσία έβλεπε έναν ισχυρό σύμμαχο στην Μέση Ανατολή, κι όπου τα στρατηγικά, επενδυτικά και στρατιωτικά ακόμη συμφέροντα ήταν εξαιρετικά σημαντικά, η Ρωσία δεν θα μπορούσε παρά να κινηθεί υποστηρικτικά. Αυτός άλλωστε ήταν κι ο λόγος της συνεχιζόμενης υποβολής veto στο Συμβούλιο Ασφαλείας ως προς τα οικονομικά μέτρα που προτεινόταν να ληφθούν ως κυρώσεις κατά της Συρίας⁵⁶⁶. Ως εκ τούτου επέκρινε σκληρά την στροφή της Τουρκίας κατά του Assad, υποστηρίζοντας ότι ο εκτροχιασμός της κατάστασης σε μεγάλο βαθμό προερχόταν από την επιθυμία της Τουρκίας να επανασυστήσει το οθωμανικό της παρελθόν⁵⁶⁷.

Η αντίθεση της Ρωσίας, όμως, δεν αφορούσε αποκλειστικά την συμμαχία της με την Συρία και τα συμφέροντά της στην χώρα αυτήν. Πολύ περισσότερο, φοβήθηκε ότι, στο πέρας των αναταραχών, η περιοχή της Συρίας θα στρεφόταν προς την Δύση, και θα ετίθετο υπό καθεστώς Αμερικανικής επιρροής. Παράλληλα, η άνοδος των σουνιτών θα σήμαινε και προώθηση της ισχύος της Σαουδικής Αραβίας στην περιοχή, ανάλογη με τον περιορισμό της δικής της ισχύος στην Μέση Ανατολή.⁵⁶⁸ Για του λόγου το ακριβές, οι φόβοι της Ρωσίας ήταν βάσιμοι κι επαληθεύτηκαν με το πέρας των αναταραχών· η επιρροή της στην Συρία, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή

⁵⁶³ Sümer, F. (2013). *Turkey's Changing Foreign Policy and the Arab Spring*, The Innovations Journal: The Public Sector Innovation Journal, 18(1), article 8

⁵⁶⁴ Lindenstrauss, G. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Embracing "People's Power"*, PapersIEMed, European Institute of the Mediterranean

⁵⁶⁵ Magen, Z. (2011). *The Arab Spring and Russian Policy in the Middle East*, INSS Insight No. 282

⁵⁶⁶ Katz, M. N. (2013). *Russia and the Arab Spring*, Middle East Institute, διαθέσιμο στο: <http://www.mei.edu/content/russia-and-arab-spring>

⁵⁶⁷ Magen, Z., ibid

⁵⁶⁸ Katz, M. N., ibid

της MENA περιορίστηκε, με αποτέλεσμα να καλείται σήμερα να την ανακτήσει, στρέφοντας την εξωτερική της πολιτική σε άλλα Αραβικά κράτη, δίνοντας έμφαση στην σταδιακή καλλιέργεια διμερών σχέσεων⁵⁶⁹.

Πάντως, πρέπει να αναφερθεί ότι η αντιπαλότητα που προέκυψε λόγω των γεγονότων των «Αραβικών Ανοιξεων», ιδίως δε στην Συρία, δεν συμπάρεσυρε τις οικονομικές σχέσεις της Ρωσίας και της Τουρκίας, που η σημασία τους για την οικονομία και των δύο τις συγκράτησε από το να κλονίσουν την προσέγγιση που τα τελευταία χρόνια υπήρξε εξαιρετικά επωφελείς και για τις δύο⁵⁷⁰.

⁵⁶⁹ Malashenko, A. (2013). *Russia and the Arab Spring*, Carnegie Moscow Center, Moscow, Russia

⁵⁷⁰ Sümer, F., *ibid*

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

Οι «Αραβικές Ανοίξεις», μολονότι στην ουσία τους εσωτερικές κρίσεις για τα Αραβικά κράτη, ήταν πράγματι σημαντικές ευκαιρίες για την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας⁵⁷¹. Είναι δύσκολο να διαγνωστεί το εάν, εφαρμόζοντας τις κατάλληλες στρατηγικές και την «έμπνευση» που θα προσέφερε το «Τουρκικό Μοντέλο», θα μπορούσε να επιτύχει τελικά τον εκδημοκρατισμό της περιοχής. Ομολογουμένως, κατά την έναρξη των εξεγέρσεων, υπήρχε άκρατη αισιοδοξία έως και βεβαιότητα για την επίτευξη του αποτελέσματος αυτού⁵⁷². Η αισιοδοξία αυτή όμως απλοποιούσε την κατάσταση. Δεν ήταν ποτέ δυνατόν μία σειρά ενεργειών της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας να μπορούσε να διασφαλίσει την αναμόρφωση και σταθερότητα της Μέσης Ανατολής.

Τα αρχικά θετικά συμπεράσματα ισχυροποιήθηκαν από τις φαινομενικές επιτυχίες της Τουρκίας στην ανταπόκρισή της στις «Αραβικές Ανοίξεις» της Τυνησίας και της Αιγύπτου, οι οποίες όμως αποδείχθηκαν επιφανειακές και βραχυπρόθεσμες. Οι πανηγυρισμοί για τις επιτυχίες της εξωτερικής της πολιτικής απέβησαν «προεόρτιοι»⁵⁷³, όπως απέδειξε η ανακοπή της φόρας των κινημάτων των «Ανοίξεων». Η ανθεκτικότητα, τέλος, πολλών αυταρχικών καθεστώτων, με την παράλληλη απώλεια των συμμάχων της Τουρκίας, όπως του Εμίρη Hamad bin Khalifa Al Thani του Κατάρ και του Προέδρου Morsi στην Αίγυπτο⁵⁷⁴, αμφισβητούν πλέον βάσιμα το εάν επιτεύχθηκε επί της ουσίας κάποιο ουσιαστικό βήμα⁵⁷⁵.

Ένας δόκιμος απολογισμός, όμως, δεν μπορεί να σταθεί στην υπόθεση των όσων θα μπορούσαν να είχαν επιτευχθεί. Μία τέτοια υπόθεση είναι εκ των πραγμάτων αδύνατη και μόνον ανασφαλή συμπεράσματα θα μπορούσε να προσφέρει. Είναι συγκριτικά πιο ωφέλιμο να σταθούμε στα σφάλματα που είναι σαφές ότι έλαβαν χώρα. Παραδεχόμαστε εξ αρχής την αδυναμία μας να προσφέρουμε ασφαλή συμπεράσματα για την εικόνα που θα είχε σήμερα η περιοχή της MENA και την θέση

⁵⁷¹ Öncel, A. & Malik, A. (2015). *The Arab Spring and its Impact on the Foreign Trade of Turkey*, Bilgi (31)

⁵⁷² Όπως ο Özhan, T. (2011). *The Arab Spring and Turkey: The Camp David Order vs. the New Middle East*, Insight Turkey Vol. 13, No. 4, pp. 55-64

⁵⁷³ Altunışık, M. B. (2013). *Turkey after the Arab Uprisings: Difficulties of Hanging on in There*, Analysis, No. 223

⁵⁷⁴ Kuru, A. T. (2015). *Turkey's Failed Policy toward the Arab Spring: Three Levels of Analysis*, Mediterranean Quarterly 26(3)

⁵⁷⁵ Öniş, Z. (2014). *Turkey and Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East*, Mediterranean Politics, Volume 19, Issue 2

της Τουρκίας σε αυτήν, εάν τα σφάλματα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής είχαν αποφευχθεί. Προτιμότερο να εμείνουμε στην υπογράμμιση αυτών.

Σε μεγάλο βαθμό, η επιρροή που επιθυμούσε να ασκήσει η Τουρκία στα Αραβικά Κράτη μέσω της «έμπνευσης» που θα τους ενέπνεε, ήταν άπιαστος στόχος. Όπως και η πολιτική των «Μηδενικών Προβλημάτων», έτσι και το «Τουρκικό Μοντέλο» βασιζόταν σε μία σειρά υπεραπλουστεύσεων και την αποδοχή μίας κατ' αρχήν στατικής κατάστασης⁵⁷⁶. Παραγνωρίστηκαν όχι μόνον τις ιδιαίτερες ιστορικές συγκυρίες που επέτρεψαν την ανάπτυξη της Τουρκίας σε μία αρκετά δημοκρατική και οικονομικά φιλελεύθερη πολιτεία⁵⁷⁷, αλλά και η συνθετότητα που διείπε το κάθε κράτος που βίωνε την δική του «Αραβική Άνοιξη»⁵⁷⁸. Παραγνωρίστηκε επίσης η διαφορετικότητα και οι ιδιαίτερες περιστάσεις που την ενέπνευσαν, καθώς και το γεγονός ότι εν τέλει δεν επρόκειτο για μία «Αραβική Άνοιξη», αλλά για μία σειρά από «Αραβικές Ανοίξεις».

Η αναμφισβήτητη αποτυχία της πολιτικής των «Μηδενικών Προβλημάτων» δεν πρέπει να ιδωθεί υπό το πρίσμα της μεμονωμένης εξέτασης της χειροτέρευσης των διμερών σχέσεων της Τουρκίας με κράτη της Μέσης Ανατολής, όπως η Συρία⁵⁷⁹ ή το Ιράν. Περισσότερο, θα πρέπει κανείς να εστιάσει στην εξ αρχής σφαλερή σύλληψή της ότι η πολιτική των «Μηδενικών Προβλημάτων» θα ήταν δυνατόν να συμβιβαστεί με την «επιλεκτική» εμπλοκή της Τουρκίας στα τεκταινόμενα. Διότι, πρώτον, η διατήρηση καλών σχέσεων με τα καθεστώτα δεν σήμαινε την δυνατότητα επιρροής και κατεύθυνσής τους στην συμφέρουσα για την Τουρκία στάση (στο βαθμό που οι σχέσεις συμμαχίας είναι κατά κανόνα επάλληλες κι όχι υπάλληλες). Αυτό το μάθημα έγινε πάθημα στην Τουρκία και στην περίπτωση της Λιβύης και της Συρίας. Δεύτερον, διότι, εν όψει της αναπόφευκτης κατάρρευσης των καθεστώτων αυτών, ήταν σαφές ότι θα επερχόταν η απώλεια των κεκτημένων του παρελθόντος και θα απαιτούνταν μία επαναπροσέγγιση των κρατών αυτών. Η Τουρκία, όμως, φάνηκε εξαιρετικά διστακτική να θυσιάσει τους ηδείς καρπούς που έως τώρα της είχε

⁵⁷⁶ Ραπτόπουλος, Ν. (2012). *Η κρίση στη Συρία και η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας προς τις όμορες χώρες της Μέσης Ανατολής*, στο Κουσκουβέλης Η.Ι. (επιμ.), *Η Αραβική Άνοιξη. Μελέτες Διεθνών Σχέσεων*, Εργαστήριο Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, σελ 81

⁵⁷⁷ Taşpınar, Ö. (2011). *The Turkish Model and its Applicability*, in Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E.& Nafaa, H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States

⁵⁷⁸ Kaya, K. (2012). *Turkey and the Arab Spring*, Military Review, pp. 26-32

⁵⁷⁹ Öniş, Z. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, Insight Turkey Vol. 14, No. 3, pp. 45-63

αποφέρει η πολιτική των «Μηδενικών Προβλημάτων»⁵⁸⁰. Τρίτον, διότι ακριβώς το «επιλεκτικό» στοιχείο των επεμβάσεων αποδείκνυε μία ηθική χρεοκοπία που έβαλλε σκληρά κατά του προωθούμενου «Τουρκικού Μοντέλου», λόγω των κατηγοριών για συμφεροντολογικές πρακτικές «δύο μέτρων και δύο σταθμών» απέναντι στις κατά τόπους «Αραβικές Ανοίξεις». Έτσι, ακόμη και οι προωθητικές της δημοκρατίας εκκλήσεις της Τουρκίας ύποπτες επικρίθηκαν ως συγκυριακές παρά ειλικρινείς⁵⁸¹. Κατηγορίες με ουσιαστικό έρεισμα σε κάθε περίπτωση. Άλλωστε, ακόμη και η εικόνα που είχε καταφέρει να δομήσει για τον εαυτό της η Τουρκία βρισκόταν σε αρκετά σαθρό έδαφος. Οι μνήμες του Οθωμανικού παρελθόντος της, του Ατατούρκ, αλλά και τις τωρινές ηγεμονικές της τάσεις⁵⁸² δημιουργούσαν εξ αρχής αμφιβολίες για την ειλικρινή δημοκρατική της στροφή στον Αραβικό πληθυσμό⁵⁸³.

Η ανεπάρκεια των «Μηδενικών Προβλημάτων» να αντιμετωπίσει τις «Αραβικές Ανοίξεις» ήταν μία εξέλιξη την οποία η Τουρκία δεν μπόρεσε να διαχειριστεί. Ήταν αντικειμενικά ακατόρθωτο να επιτευχθεί, όπως προσφυώς λέγεται, μία κατάσταση χωρίς προβλήματα σε χώρες που το εσωτερικό τους έβριθε από προβληματικές περιστάσεις⁵⁸⁴. Οι σπασμωδικές κινήσεις που ακολούθησαν και προσπάθησαν να αναπληρώσουν το κενό ήταν ακριβώς τέτοιες: σπασμωδικές, παρά τις πιο φιλοτουρκικές αναλύσεις που στην σειρά ενεργειών αυτών διέβλεπαν ρεαλιστική και αποτελεσματική προσαρμοστικότητα⁵⁸⁵. Αλλού, έγιναν προσπάθειες για διατήρηση των συμμαχιών με τα φιλικά (αυταρχικά) καθεστώτα, βασισμένες σε μία ανέρειστη ελπίδα ότι θα διατηρούσαν την εξουσία παρά τις εξεγέρσεις εναντίον τους⁵⁸⁶. αλλού, για την προσέγγιση των λαών των χωρών⁵⁸⁷ και αλλού, προσπάθειες απλώς συντήρησης των έως τότε κεκτημένων, όπως στην Αίγυπτο.

⁵⁸⁰ Walker, J.W. (2012). *Turkey's re-imagined neighborhood after the "Arab Spring"*, Actuelle de l'Ifri, International Conference on "The International Consequences of the Arab spring", Ifri, on March 13th, 2012

⁵⁸¹ Taşpınar, Ö., *ibid*

⁵⁸² Μούτσογλου, Β. (2014). *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιξιάτικη καταιγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ 243

⁵⁸³ Μούτσογλου, Β., *ibid* σελ 233

⁵⁸⁴ Tocci, N. (2012). *Partners in need: Turkey, the European Union and the United States face the Arab Spring*, Open Democracy

⁵⁸⁵ Όπως του Aras, B.& Akarçesme, S. (2011-2012). *Turkey and the Arab Spring*, International Journal, Vol. 67, No. 1, Charting the new Turkish foreign policy, pp. 39-51, και του Öniş, Z. (2014). *Turkey and Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East*, Mediterranean Politics, Volume 19, Issue 2

⁵⁸⁶ Ραπτόπουλος, Ν. (2012). *Η κρίση στη Συρία και η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας προς τις όμορες χώρες της Μέσης Ανατολής*, στο Κουσκουβέλης Η.Ι. (επιμ.), *Η Αραβική Άνοιξη. Μελέτες Διεθνών Σχέσεων*, Εργαστήριο Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, σελ 83

Αλλωστε, η δημοκρατική διάθεση την οποία προωθούσε εξωτερικά η Τουρκία δεν μπορούσε να συμβιβαστεί ρεαλιστικά με την εικόνα που επιδείκνυε στο εσωτερικό της. Όσο ελκυστική κι αν φαινόταν η ανάπτυξη της οικονομίας που πέτυχε η κυβέρνηση του Erdogan από το 2003⁵⁸⁸ με την φιλελευθεροποίηση της οικονομίας και την διάνοιξη των αγορών, η ασυμφωνία επί παραδείγματι μεταξύ της κατά τα λοιπά εξαιρετικά καλοδεχούμενης επίκρισης του Ισραήλ για την στάση του απέναντι στους Παλαιστίνιους και της δικής της στάσης απέναντι στους Κούρδους⁵⁸⁹ ήταν πολύ προφανής για να πείσει τον Αραβικό κόσμο⁵⁹⁰. Το Κουρδικό ζήτημα, το οποίο αναζωπυρώθηκε από το 2011 εντεύθεν με αφορμή τις «Ανοίξεις»⁵⁹¹ και το οποίο παρέμενε ως πρώτιστο ενδιαφέρον της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής⁵⁹², γενικώς, τραυμάτισε σημαντικά την υπόληψη της Τουρκίας, ακόμη και ανεξάρτητα από το «Τουρκικό Μοντέλο»⁵⁹³. Αυτή η θεμελιώδης για την εμπλοκή της στα γεγονότα των «Ανοίξεων»⁵⁹⁴ αλληλεξάρτηση της εξωτερικής εικόνας με την εσωτερική (ιδίως το ζήτημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁵⁹⁵) αμελήθηκε απερίφραστα από την Τουρκική ηγεσία. Εκείνη προτίμησε να μείνει περισσότερο στην εν πολλοίς λαϊκιστική⁵⁹⁶ ρητορική παρά στις ουσιαστικές ενέργειες⁵⁹⁷, επιτρέποντας τον σχηματισμό μίας εντύπωσης περί υποκρισίας που μόλυνε το «Τουρκικό Μοντέλο».

Η κατάρρευση του «Τουρκικού Μοντέλου»⁵⁹⁸ όμως γνώρισε ακόμη ένα πολύ ισχυρό πλήγμα. Η εικόνα που είχε εδραιωθεί για την Τουρκία έως την περίοδο των «Ανοίξεων» την παρουσίαζε ως ανεξάρτητο από την Δύση κράτος, με αυτόνομη ηγετική θέση και ισχύ στην περιφέρεια της MENA. Αυτή ισχυροποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό από την έντονη επίκριση του Ισραήλ και την διπλωματική αποξένωσή του από

⁵⁸⁷ Lindenstrauss, G. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Embracing "People's Power"*, PapersIEMed, European Institute of the Mediterranean

⁵⁸⁸ Kuru, A. T., *ibid*

⁵⁸⁹ Stuart, H. (2011). *Turkey and the Arab Spring*, The Henry Jackson Society

⁵⁹⁰ Öniş, Z. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, Insight Turkey Vol. 14, No. 3, pp. 45-63

⁵⁹¹ Nachimani, A. (2013). *Η ανατολική Μεσόγειος: Δραματικές αλλαγές, δραματικές ευκαιρίες* στο Κουσκουβέλης Η. Ι., Λίτσας Σ. Ν. (επιμ), *Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, σελ 112

⁵⁹² Μούτσογλου, Β. (2014). *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιξιάτικη καταιγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ 264

⁵⁹³ Noi, A. Ü. (2012). *The Arab Spring, Its Effects on the Kurds, and the Approaches of Turkey, Iran, Syria, and Iraq on the Kurdish Issue*, Middle East Review of International Affairs, Vol. 16, No. 2

⁵⁹⁴ Kireççi, A. M. (2012). *Relating Turkey to the Middle East and North Africa: Arab Spring and the Turkish Experience*, Bilig, No: 63, pp. 111-134

⁵⁹⁵ Τζιάρρας, Ζ. & Μούδουρος, Ν. (2016). *Η Τουρκία στην Ανατολική Μεσόγειο. Ιδεολογικές όψεις εξωτερικής πολιτικής*, Γέρακας, Αττική: Εκδόσεις Τουρίκη, σελ 107

⁵⁹⁶ Kuru, A. T., *ibid*

⁵⁹⁷ Walker, J.W., *ibid*

⁵⁹⁸ Μούτσογλου, Β. *ibid*, σελ 328

αυτό, αλλά και τις Η.Π.Α. Ανατράπηκε όμως ανεπανόρθωτα με την συνεργασία της με το NATO στην Λιβύη, την επέμβαση του οποίου η Τουρκία βεβαίως ήθελε να αποφύγει αλλά δεν κατάφερε να βρει τρόπο να το επιτύχει μετά την αποτυχία των εκκλήσεών της στο αυταρχικό καθεστώς του Gaddafi για δημοκρατικές και φιλολαϊκές μεταρρυθμίσεις⁵⁹⁹. Η Τουρκία εκεί εμφανίστηκε ως μέρος του Δυτικού Άξονα και ανίκανη να αναλάβει την ηγεσία που ο «Νέο-Οθωμανισμός» προωθούσε τόσο από άποψη ήπιας ισχύος όσο και της κλασσικής «σκληρής». Όσο επιθυμητό κι αν ήταν το δυτικοποιημένο «πρότυπο» της Τουρκίας από τους Αραβικούς λαούς, ακόμη κι αν επιδείκνυε μία σύμπνοια Τουρκίας και Δύσης⁶⁰⁰, υπήρχε σημαντική απόσταση από την υιοθέτηση ενός προτύπου και την ανοχή μίας Δυτικής επέμβασης στα εσωτερικά του Αραβικού Κόσμου.

Από την άλλη, η Τουρκία δεν επιθυμούσε, με την εμπλοκή της, να δημιουργήσει Αραβικά κράτη ανάλογα της «επιτυχίας» της Τουρκίας, για αυτό και οι μεταρρυθμίσεις που προωθούσε αφορούσαν βέβαια την υποδομή, την οικονομία και την πολιτική διακυβέρνηση. Πολλάκις όμως, (επί παραδείγματι) στην Αίγυπτο, απέφυγε να προσφέρει την βοήθειά της στην στρατιωτική ανασυγκρότηση της χώρας – κάτι το οποίο πολύ γρήγορα οπισθοκρότησε και της στοίχισε την αναθερμασμένη οικειότητα με τον λαό και το καθεστώς της Αιγύπτου. Η Τουρκία, για να εδραιώσει την επιρροή της στην περιοχή, χρειαζόταν κράτη που θα την αντιμετώπιζαν ως πρότυπο, αναγνωρίζοντας τρόπον τινά την «μεγαλοπρέπεια» και την ανωτερότητά της κι όχι αυτόνομα, ανεξάρτητα κράτη με ισχύ και αυτοπεποίθηση⁶⁰¹.

Ο αγώνας της Τουρκίας δεν ήταν ανεξάρτητος, βέβαια από τρίτους παράγοντες. Η απουσία ενεργών περιφερειακών δυνάμεων στην αρχή των εξελίξεων, μαζί με την - θεωρητική κυρίως - υποστήριξη της Δύσης⁶⁰², της επέτρεψαν να απολαύσει τους καρπούς μίας μονομερούς προσπάθειας⁶⁰³. Η κατοπινή έντονη δραστηριοποίηση, όμως, κρατών όπως η Σαουδική Αραβία ή το Ιράν, προωθούσαν τα συμφέροντα του σουνιτικού και του σιιτικού μπλοκ, αντιστοίχως, πολύ πιο αποτελεσματικά. Καλλιεργήθηκαν προσφορότερες συμμαχίες, που κατέστησαν τον ανταγωνισμό εξουθενωτικά σκληρό, ενώ η σταδιακή απόσυρση της υποστήριξης της Δύσης, όταν διαπίστωσε ότι ο εκδημοκρατισμός της Μέσης Ανατολής ήταν

⁵⁹⁹ Öniş, Z., *ibid*

⁶⁰⁰ Santini, R. H. & Alessandri, E. (2011). *Iran and Turkey after Egypt: Time for Regional Re-alignments?*, Brookings, Center on the United States and Europe

⁶⁰¹ Santini, R. H. & Alessandri, E., *ibid*

⁶⁰² Μούτσουλου, Β., *ibid*, σελ 243

⁶⁰³ Taşpınar, Ö., *ibid*

ανέφικτος άθλος⁶⁰⁴, άφησε την Τουρκία απομονωμένη σε ένα εχθρικό πια περιβάλλον⁶⁰⁵. Σε μία τέτοια κατάσταση, από τις φιλόδοξες προσδοκίες της για πολιτική αναμόρφωση της MENA, με την ίδια σε πρωταγωνιστικό ρόλο, λίγα θα μπορούσε να επιτύχει⁶⁰⁶. Άλλωστε, και οι σποραδικές συνεργασίες της Τουρκίας λίγα της επέφεραν, ιδίως λόγω της επιρροής (μη-δημοκρατικών) κρατών όπως η Σαουδική Αραβία και το Κατάρ στον σουνιτικό πληθυσμό⁶⁰⁷

Στον απόηχο των «Αραβικών Ανοιξεων», η Τυνησία βρέθηκε εκ νέου σε δριμεία πολιτική αναταραχή⁶⁰⁸. Η σχέση της Τουρκίας με την Αίγυπτο ήταν χειρότερη παρά ποτέ. Ο ρόλος της πρώτης ως μεσάζοντας αποδομήθηκε από τις αποτυχίες της στην Λιβύη και, πολύ περισσότερο στην Συρία⁶⁰⁹. Η Τουρκία βρέθηκε απομονωμένη στην MENA και απομακρυσμένη ταυτόχρονα και από την Δύση⁶¹⁰. Η πολιτική επιρροή που επιδίωξε να επεκτείνει συρρικνώθηκε και η πρωτοκαθεδρία που αναζητήσε στην περιφέρεια της MENA είχε απολεσθεί.⁶¹¹ Ίσως η Τουρκία να μην είχε την πολιτική ή οικονομική δυνατότητα εξαρχής να επιτύχει τους στόχους της για μία ηγετική περιφερειακή θέση⁶¹². Ίσως, αν είχε περιορίσει σε ρεαλιστικότερο πλαίσιο τους φιλόδοξους στόχους της, οι «Αραβικές Ανοιξεις» να την είχαν επιβραβεύσει. Το βέβαιο όμως είναι ότι δεν ακολούθησε επαρκώς δομημένη εξωτερική πολιτική απέναντι στα γεγονότα των «Αραβικών Ανοιξεων», επισφραγίζοντας με αυτόν τον τρόπο την αποτυχία της. Δεν θα ήταν ανακριβής η παραδοχή ότι η Τουρκία μέχρι και σήμερα βρίσκεται σε μία αναθεώρηση των προτεραιοτήτων της και επαναξιολόγηση των σχέσεων και συμφερόντων της μεταξύ Δύσης και Ανατολής⁶¹³.

⁶⁰⁴ Aktürk, Ş. (2017). *Turkey's Role in the Arab Spring and the Syrian Conflict*, Turkish Policy Quarterly, Vol. 15, No. 4

⁶⁰⁵ Kuru, A. T., *ibid*

⁶⁰⁶ Aktürk, Ş., *ibid*

⁶⁰⁷ Öniş, Z. (2014). *Turkey and Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East*, Mediterranean Politics, Volume 19, Issue 2

⁶⁰⁸ Μούτσογλου, Β. *ibid*, σελ 328

⁶⁰⁹ Kuru, A. T., *ibid*

⁶¹⁰ Aras, B.& Keyman, E. F. (2017). *Turkey, the Arab Spring and Beyond*, Journal of Balkan and Near Eastern Studies, Routledge, Vol. 17, No. 3, pp. 249-251

⁶¹¹ Öniş, Z., *ibid*

⁶¹² Kuru, A. T., *ibid*

⁶¹³ Aras, B.& Keyman, E. F., *ibid*

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Davutoglu, A. (2011). *Εναλλακτικές Κοσμοθεωρίες. Η επίδραση της Ισλαμικής και της Δυτικής Κοσμοθεωρίας στην Πολιτική Θεωρία* (μτφρ. Κολιόπουλος Κ., επιμ. Ρούσσο Σ), Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το έτος 1993)
- Davutoglu, A. (2010). *Το Στρατηγικό Βάθος. Η διεθνής Θέση Τουρκίας* (μτφρ. Ραπτόπουλος Ν., επιμ. Σαρρής Ν.), Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το έτος 2001)
- Κουσκουβέλης, Η. Ι. & Λίτσας, Σ. Ν. (επιμ) (2013). *Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα
- Μηνάγιας, Χ. Δ. (2010). *Η γεωπολιτική στρατηγική και η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας*, Γέρακας-Αθήνα: Εκδόσεις Τουρίκη
- Μάζης, Ι.Θ. (2012). *Γεωγραφία του Ισλαμιστικού Κινήματος στην Μέση Ανατολή*, Τρίτη Έκδοση, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση
- Φραγκούλης, Φ. (2012). *Ποια Τουρκία; Ποιοι Τούρκοι;*, Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη
- Συρίγος, Α. (2016). *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, Δεύτερη Έκδοση,
- Κουσκουβέλης, Η.Ι. (επιμ.) (2012). *Η Αραβική Άνοιξη. Μελέτες Διεθνών Σχέσεων*, Εργαστήριο Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας
- Τζιάρρας, Ζ. & Μούδουρος, Ν. (2016). *Η Τουρκία στην Ανατολική Μεσόγειο. Ιδεολογικές όψεις εξωτερικής πολιτικής*, Γέρακας, Αττική: Εκδόσεις Τουρίκη
- Μούτσογλου Β., (2014). *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιζιάτικη καταιγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση
- Ημερίδα: Αραβική Άνοιξη*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού & Γενικής Παιδείας, 28 Νοεμβρίου 2013

Ξενόγλωσση

- Dabashi, H. (2012). *The Arab Spring. The End of Postcolonialism*, London – New York: Zed Books,
- Bengio O. (2010). *The Turkish-Israeli Relationship. Changing Ties of Middle Eastern Outsiders*, NY, USA: Palgrave MacMillan

Αρθρογραφία

Ελληνόγλωσση

- Οικονομίδου, Θ. (2011). *Επιτάχυνση του Χρόνου. Τρεις Άραβες Διανοούμενοι Μιλούν για την Αραβική Άνοιξη*, Σύγχρονα Θέματα, Τεύχος 113
- Τσατσάνης Μ.. (2012). *Τα κύματα των θεωριών εκδημοκρατισμού και τα αραβικά καθεστώτα: Μεταξύ μεταβασιολογίας και αραβικού εξαιρετισμού*, Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Τομ. 29, σελ. 127-150
- Tuğal C. (2015). *Δημοκρατικοί Γενίτσαροι; Ο ρόλος της Τουρκίας στην Αραβική Άνοιξη*, νέος Ερμής ο Λόγιος, Κίνημα Άρδην – Ρήξη, τ. 5-6
- Dalay G. (2016). *Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας μετά την Αραβική Άνοιξη. Πως η Άγκυρα έφθασε να υιοθετήσει μια πολιτική επιλεγμένων εμπλοκών*, Foreign Affairs – Hellenic Edition. Διαθέσιμο στο:
<http://www.foreignaffairs.gr/articles/71073/galip-dalay/i-eksoteriki-politiki-tis-toyrkias-meta-tin-arabiki-anoiksi>

Ξενόγλωσση

- QadirMusgtaq, A. & Afzal, M. (2017). *Arab Spring: Its Causes and Consequences*, Journal of the Punjab Historical Society, Vol.30, No.1
- Öncel, A. & Malik, A. (2015). *The Arab Spring and its Impact on the Foreign Trade of Turkey*, Bilgi (31)
- Wing, A. K. (2012). *“The Arab Fall”: The Future of Women’s Rights*, The U.C. Davis Journal of International Law & Policy 445

- Özhan, T. (2011) *The Arab Spring and Turkey: The Camp David Order vs. the New Middle East*, Insight Turkey Vol. 13, No. 4, pp. 55-64
- Öniş Z. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, Insight Turkey Vol. 14, No. 3, pp. 45-63
- Santini, R. H. & Alessandri E. (2011). *Iran and Turkey after Egypt: Time for Regional Re-alignments?*, Brookings, Center on the United States and Europe
- Abdel Salam, E. A. (2015). *The Arab spring: Its origins, evolution and consequences... four years on*, Intellectual Discourse, 23:1, pp 119-139
- Lotan, G., Graeff, E., Ananny, M., Gaffney, D., Pearce, I. & Boyd, D. (2011). *The Revolutions Were Tweeted: Information Flows During the 2011 Tunisian and Egyptian Revolutions*, International Journal of Communication 5, Feature 1375-1405
- Allagui, I. & Kuebler, J. (2011). *The Arab Spring and the Role of ICTs Editorial Introduction*, International Journal of Communication 5, Feature 1435-1442
- Howard, P.N., Duffy, A., Freelon, D., Hussain, M., Mari, W. & Mazaid, M. (2011). *Opening Closed Regimes. What was the Role of Social Media During the Arab Spring?*, Project on Information Technology & Political Islam, Working Paper
- Rózsa, E. N. (2012). *The Arab Spring. Its Impact on the Region and on the Middle East Conference*, Academic Peace Orchestra Middle East, Policy Brief For the Middle East Conference on a WMD/DVs Free Zone, Nos. 9/10
- Khallaf, S. (2013). *Displacement in the Middle East and North Africa: Between an Arab Winter and the Arab Spring*, Issam Fares Institute for Public Policy and International Affairs, Working Paper Series #17
- Wolfseld, G., Segev, E. & Sheaffer T. (2013). *Social Media and the Arab Spring: Politics Comes First*, The International Journal of Press/Politics 18(2), pp 115-137
- Kireççi, A. M. (2012). *Relating Turkey to the Middle East and North Africa: Arab Spring and the Turkish Experience*, Bilig, No: 63, pp. 111-134
- Walker, J.W. (2012). *Turkey's re-imagined neighborhood after the "Arab Spring"*, Actuelle de l'Ifri, International Conference on "The International Consequences of the Arab spring", Ifri, on March 13th, 2012
- Ajami, F. (2012). *The Arab Spring at One: A Year of Living Dangerously*, Foreign Affairs, Vol. 91, No. 2, pp 56-65

- Aliboni, R. (2011). *The International Dimension of the Arab Spring*, The International Spectator, Vol. 46, No. 4, pp 5-9
- Altunışık, M. B. (2013). *Turkey after the Arab Uprisings: Difficulties of Hanging on in There*, Analysis, No. 223
- Kamrava, M. (2012), *The Arab Spring and the Saudi-Led Counterrevolution*, Orbis, Volume 56. Issue 1, pp 96-104
- Ayoob, M. (2012). *The Arab Spring: Its Geostrategic Significance*, Middle East Policy, Vol XIX, No. 3
- Salih, K. E. O. (2013). *The Roots and Causes of the 2011 Arab Uprisings*, Arab Studies Quarterly, Vol. 35, No. 2, pp. 184-206
- Moaddel, M., Thronton, A., Karabenick, S., Young-DeMarco, L. & de Jong J. (2011). *The Arab Spring: What it represents & implications for national security (Data from Egypt, Iraq, Lebanon & Saudi Arabia)*, Middle Eastern Values Study, Διαθέσιμο στο: <https://mevs.org/files/tmp/ArabSpring.pdf>
- Malik, A. (2014). *The economics of the Arab Spring*, World Bank, Washington DC
- Brieck, J. R. (2013). *Turkey and Saudi Arabia: A Comparative Arab Spring*, POLS 596 – Arab Spring Year 3
- Hansen, S. J., Gaas, M. H. & Bary, I. (επιμ.) (2017). *The Muslim Brotherhood Movement in the , Arab Winter*, International Security Program, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, Discussion Paper 2017-04
- Plakoudas, S. (2017). *Causes of the Arab Spring: A Critical Analysis*, Κέντρο Διεθνών Στρατηγικών Αναλύσεων, Research Paper No. 7
- Yilmaz, B. (2012). *Turkey and the Arab Spring: the Revolutions in Turkey's Near Abroad*, Στο: Calleya, S. & Wohlfeld, M. (επιμ.), *Change and Opportunities in the Emerging Mediterranean*, Malta
- Sümer, F. (2013). *Turkey's Changing Foreign Policy and the Arab Spring*, The Innovations Journal: The Public Sector Innovation Journal, 18(1), article 8
- Alessandri, E. & Altunışık, M. B. (2013). *Unfinished Transitions: Challenges and Opportunities of the EU's and Turkey's Responses to the "Arab Spring"*, Global Turkey in Europe Series, Working paper 4, Essen/Istanbul/Rome
- Ross, M. L. (2011). *Will Oil Drown the Arab Spring?*, Foreign Affairs, Vol. 90, No. 5, pp. 2-4, 5-7

- Hoffman, M. & Jamal, A. (2012). *The Youth and the Arab Spring: Cohort Differences and Similarities*, Middle East Law and Governance 4, pp 168-188
- Hollis, R. (2012). *No friend of democratization: Europe's role in the genesis of the Arab Spring*, International Affairs, 88(1), pp. 81-94
- Schumacher, T. (2011). *The EU and the Arab Spring: Between Spectatorship and Actorness*, Insight Turkey Vol. 13, No. 3, pp. 107-119
- Güney, A. & Bilgin, H. D. (2014). *Model Countries in Political Analysis: Is Turkey a model State-Building in the Arab World?*, Jean Monnet Occasional Papers, No. 10, Institute for European Studies, Malta
- Kuru, A. T. (2015). *Turkey's Failed Policy toward the Arab Spring: Three Levels of Analysis*, Mediterranean Quarterly 26(3)
- Anderson, L. (2011). *Demystifying the Arab Spring. Parsing the Differences Between Tunisia, Egypt and Libya*, Foreign Affairs, Council on Foreign Relations
- Kaya, K. (2012). *Turkey and the Arab Spring*, Military Review, pp. 26-32
- Sorhun, E. (2012). *Is "Arab Spring" Turkey's Winter?*, EcoMod, No. 4347
- Taşpınar, Ö. (2011). *The Turkish Model and its Applicability*, στο: Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E. & Nafaa H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States
- Barkley, H.J. (2011) *Coordinating Responses to the 2011 Arab Revolt: Turkey and the Transatlantic Alliance*, στο Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E. & Nafaa H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States
- Soler i Lecha, E. (2011). *The EU, Turkey, and the Arab Spring: From Parallel Approaches to a Joint Strategy?*, στο Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E. & Nafaa H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States
- Nafaa, H. (2011). *The "Turkish Model" in the Mirror of the Arab Spring*, in Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkley, H. J., Soler i Lecha, E. & Nafaa, H., *Turkey and the Arab Spring. Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic*

- Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States
- Lindenstrauss, G. (2012). *Turkey and the Arab Spring: Embracing "People's Power"*, Papers IEMed, European Institute of the Mediterranean
- Stepanova, E. (2011). *The Role of Information Communication Technologies in the "Arab Spring". Implications Beyond the Region*, PONARS Eurasia Policy Memo No. 159
- Tocci, N. (2012). *Partners in need: Turkey, the European Union and the United States face the Arab Spring*, Open Democracy
- Shamaileh, A. (2016). *Spring Backwards: The Arab Spring as a Natural Experiment*, Fourth Annual Toronto Political Behaviour Workshop
- Smolen, K. (2013). *The Arab Spring in Syria. Implications for Turkey's Regional Policy*, Faculty of Political Science, Maria Curie-Skłodowska University, 2013, pp. 140-159
- Stuart, H. (2011). *Turkey and the Arab Spring*, The Henry Jackson Society
- Aktürk, Ş. (2017). *Turkey's Role in the Arab Spring and the Syrian Conflict*, Turkish Policy Quarterly, Vol. 15, No. 4
- Aras, B. & Akarçeşme, S. (2011-2012) *Turkey and the Arab Spring*, International Journal, Vol. 67, No. 1, Charting the new Turkish foreign policy, pp. 39-51
- Öniş, Z. (2014). *Turkey and Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East*, Mediterranean Politics, Volume 19, Issue 2
- Oktav, Ö. Z. (2016). *The Arab Spring and its Impact on Turkey-GCC States Partnership*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (ISMUS), I/1, pp. 43-69
- Noi, A. Ü. (2012). *The Arab Spring, Its Effects on the Kurds, and the Approaches of Turkey, Iran, Syria, and Iraq on the Kurdish Issue*, Middle East Review of International Affairs, Vol. 16, No. 2
- Aras, B., Keyman, E. F. (2017). *Turkey, the Arab Spring and Beyond*, Journal of Balkan and Near Eastern Studies, Routledge, Vol. 17, No. 3, pp. 249-251
- Lynch, M. (2011). *Obama's "Arab Spring"*, Foreign Policy, Διαθέσιμο στο: <https://foreignpolicy.com/2011/01/06/obamas-arab-spring/>
- Kalin, I. (2011). *Soft Power and Public Diplomacy in Turkey*, Perceptions Journal of International Affairs, SAM Center for Strategic Research, Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, Volume XVI, No. 3

- Aras, B. (2009), *Davutoglu Era in Turkish Foreign Policy*, SETA Policy Brief
- Cinar, B. (2012). *Turkish Foreign Policy Towards Balkans: Albania*, International Balkan Annual Conference, vol.1, page 147
- Cevik, B. S. (2014). *Turkish Soap Opera Diplomacy: A Western Projection by a Muslim Source*, Exchange: The Journal of Public Diplomacy, Vol 5, Issue 1, Art. 6
- Kraidy, M.M. & Al-Ghazzi, O. (2013). *Neo-Ottoman Cool: Turkish Popular Culture in the Arab Public Sphere*, The International Journal of Media and Culture, Vol 11, Issue 1, pages 17-29
- Al-Ghazzi, O. & Kraidy, M. M. (2013). *Neo-Ottoman Cool 2: Turkish Nation Branding and Arabic-Language Transnational Broadcasting*, International Journal of Communication 7 (Turkey, the Middle East & the Media)
- Huijgh, E. & Warlick J. (2016). *The Public Diplomacy of Emerging Powers, Part 1: The Case of Turkey*, Figueroa Press, Los Angeles
- Malashenko, A. (2013). *Russia and the Arab Spring*, Carnegie Moscow Center, Moscow, Russia
- Magen, Z. (2011). *The Arab Spring and Russian Policy in the Middle East*, INSS Insight No. 282
- Katz, M. N. (2013). *Russia and the Arab Spring*, Middle East Institute, available at: <http://www.mei.edu/content/russia-and-arab-spring>
- Turkey's AKP adopts Muslim Brotherhood's Rabia sign in its bylaws*, Birgun Daily, 20 Μαΐου 2017, Διαθέσιμο στο: <https://www.birgun.net/haber-detay/turkey-s-akp-adopts-muslim-brotherhood-s-rabia-sign-in-its-bylaws-160493.html>
- Erdogan slams CHP leader Kılıçdaroğlu over Rabia sign*, Hurriyet Daily News, Άγκυρα, 08 Ιουνίου 2017 Διαθέσιμο στο: <http://www.hurriyetdailynews.com/erdogan-slams-chp-leader-kilicdaroglu-over-rabia-sign-114082>
- Zelinsky, N. (2013). *What this Hand Gesture Means for Egypt's Future*, The Atlantic, 17 Σεπτεμβρίου 2013, available at: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2013/09/what-this-hand-gesture-means-for-egypts-future/279730/>
- 'Rabaa sign' becomes the symbol of massacre in Egypt*, World Bulletin, Interviews & In Depth, 16 Αυγούστου 2013, Διαθέσιμο στο:

<https://www.worldbulletin.net/interviews-in-depth/rabaa-sign-becomes-the-symbol-of-massacre-in-egypt-h115243.html>

- Droz-Vincent, P., “*State of Barbary*” (*Take Two*): *From the Arab Spring to the Return of Violence in Syria*, The Middle East Journal, January 2014
- Kelley, C.P., Mohtadi S., Cane M.A., Seager R. & Kushnir Y., *Climate change in the Fertile Crescent and implications of the recent Syrian drought.*, Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, March 2015
- D’Alema F., *The Evolution of Turkey’s Syria Policy*, Istituto Affari Internazionali Working Papers, October 2017
- Yinanc B., *Book ‘to open Pandora’s Box’ on spying in Turkey: Author*, Hurriyetdailynews, November 2018
- Watson I., Comert Y., *Bloody Syrian crackdown embarrasses Turkish allies*, CNN, April 29, 2011
- Aydintasbas A., *Turkey’s New Policy on Syria*, The Washington Institute for Near East Policy, October 2014
- Gültekin O., *Inquiry on Pan-Islamist Feature of the Recent Turkish Foreign Policy with Constructivist Perspective*, Bahçeşehir University, İstanbul, June 2015
- Entous A., *Turkey’s Spymaster Plots Own Course on Syria*, The Wall Street Journal, October 2013

Εκθέσεις

- Arab Spring or Arab Autumn? Women’s Political participation in the uprisings and beyond: Implications for international donor policy*, Care International Policy Report, UK, 2013